

Yahya Kemal

EVE DÖNEN ADAM

B E Ş İ R A Y V A Z O Ğ L U

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

YAHYA KEMAL
Eve Dönен Adam

Beşir Ayvazoğlu

OTUKEN

**YAYIN NU: 315
KÜLTÜR SERİSİ: 99**

**1. Basım: 1995
2. Basım: 1996**

ISBN 975-437-168-7

**ÖTÜKEN NESRİYAT A.Ş.
İstiklal Cad. Ankara Han 99/3 80060 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • Faks: (0212) 251 00 12
Internet: www.otuken.com.tr**

**Kapak Düzeni: Özkul Eren
Kapak Baskısı: Birlik Ofset
Dizgi- Tertip: DizgiEvi
Baskı: Özener Matbaası
Cilt: Yedigün Mücellithanesi
İstanbul - 1999**

İÇİNDEKİLER

Önsöz /9

İkinci Baskı İçin Ek Söz /12

Birinci Bölüm

EVDEN KAÇAN ÇOCUK

Üsküp'ten Ezan Sesleri /15

Yeni Mektep'ten Mekteb-i Edebe /17

Bir Avrupa-perest: Şekip Bey / 20

Memphis Vapurunda Bir Çocuk / 22

Quartier-Latin Kahveleri / 24

Qou Vadis, Modine? / 26

Ek: İstanbul'a Dönüş / 27

İkinci Bölüm

EVE DÖNEN ADAM

Havuzun Kenarındaki Kurbağalar / 31

Bağdaş Kurnasını Unutmak / 37

Yahya Kemal ve Pierre Loti / 41

Türk Müslümanlığı / 42

Ek: Müslüman Rüyası / 47

İkinci Bölüm

EVDEKİLER

Kadızâdeliler / 51

Garb'in İlmini Almak / 53

Mehmed Akif'in "Garb'i / 56

Kültür ve Medeniyet / 60

Dördüncü Bölüm

EVDE YANGIN

Ziya Gökalp'le Tanışma / 65

Bilgi Derneği'nde Bir Toplantı / 78

Akademos Bahçeleri / 70

Yahya Kemal'in Sentezi / 72

Ziya Gökalp ve Osmanlı Medeniyeti / 74

Kültür Millî, Medeniyet Beynelmilel / 76

Mektepten Memlekete / 78

Ek: Yahya Kemal'ee Göre Ziya Gökalp / 80

Beşinci Bölüm
EVİN ÇOCUKLARI
Yeni Mecmua Etrafında / 83
Zeynep Hanım Konağı'nda Bir Ders / 84
Kurdun Ölümü / 87
Hoca ve Talebeleri / 89
Üç Tepe / 91

Altıncı Bölüm
EVİN TARİHİ
Bergson Felsefesi / 95
Doğu Rönesansı / 99
Yahya Kemal ve Bergson Felsefesi / 101
İmtidad Ve Durée / 102
Memlekete Benzeyen Sevgili / 106
Byron'u Bedbaht Eden Melâî / 108
Yahya Kemal'in Tarih Metodu / 110
Şark Ufuklarında Vuzuh / 112
Ek: Kör Kazma / 113

Yedinci Bölüm
EVDE BİR EVSİZ ADAM
Cocukluk Aşkı : Redife Hanım / 117
Evden Kopuş / 119
İstanbul ve Paris / 120
Bir Aşk Hikâyesi / 122
Ve Melek Celâl / 129
Cânân / 131
Üsküp'ü İstanbul'da Aramak / 133
Yeni Bir "Türk Evi" Yapmak / 134

BİBLİYOGRAFYA / 137
FOTOĞRAFLAR / 141
KISALTMALAR / 143

ÖNSÖZ

"Filhakika o, kaçış kapıları arayan insan değil,
eve dönen adamdır."

Ahmet Hamdi Tanpınar

Türkçe'de en sevdiğim kelimelerden biri "ev"dir. Bütün dünyamızı sanki bu tek hecelik kelimeye sığdırımız. Evlenmek fiilinin de ev'den yapılmış olması herhalde tesadüf değildir. Bütün eski hayatımı "ev" leitmotiv'i etrafında ele alarak tahlil edebilirsiniz. Dış dünyanın hây u hûyundan uzakta, sadece bizim olan, sadece bizim hükmümüzün geçtiği, kıskançlıkla koruduğumuz bir mahremiyet çerçevesi, kısaca, bir yaşama biçimidir ev.

İç-Asya'dan kopup gelen Türk boyları, yerleşikleri yeni coğrafayı kendilerine göre şekillendirerek içinde yaşayabilecekleri bir ev haline getirmişlerdir. Fakat coğrafya da, sahip olduğu değerleri yeni sakinlerine aşılayarak kendisine benzetmiş, böylece "manzarası, mimarisi ve halkı arasında hâlis ve tam bir âhenk" bulunan bir vatan doğmuştur.

Anadolu fâtiplerinin çocukları, yaklaşık bin yıl, bu evi daha rahat yaşayabilmek için genişletmeye, güçlendirmeye çalışılar. Ve muhteşem bir miras bıraktılar torunlarına.

Şiddetli zelzelelerle sarsılmaya başladiktan sonra ki, evin bazı孩童ları, yok olma korkusuna kapılara kaçtılar. Aslına bakılırsa, Batılılaşma tarihimiz bir "ev-

den kaçış" tarihidir. Yahut evden kaçış yolları arayan yeni hevesler peşindeki çocukların iki yüz yıllık macerası. Yahya Kemal de bu kaçaklardan biriydi. Fakat evde kalanları zelzeleyle başbaşa bırakma şuursuzluğunandan tez uyandı ve "eve döndü". Artık evin şiirini yazacaktı. Biliyordu ki, ev, ancak içinde yaşayanlarla evdir.

Yahya Kemal, yerine bilmem kaç katlı bir apartman dikmek için şuursuzca yıktığımız, hâtıralarımızı da beraberinde götürmen evin güzelliklerini -geçmişin tuzaklarına düşmeksiz- terennüm eden son şairdi. Bu bakımdan o, yaşadığımız kültür kargaçasında hâlâ zaman zaman kendisine iltica edilebilecek büyük bir şairdir. Şiirlerinde evin sıcaklığı ve hâtıralarımızın ebedî bir şimdide donup kalmış tazeliği yaşar.

İçinde yaşadığımız çağda, onun şiirindeki ev sıcaklığının rüyasını bile görmek mümkün değil. Sürekli bir parçalansı yaşıyor, sürekli yalnızlaşıyoruz. Halbuki Yahya Kemal'de sürekli bir tamamlanış vardır. Onun şiirinin mozayığinde, parçalar, gelişigüzel değil, "hâlis ve tam bir âhenk" içinde bir araya gelir. Kısacası onun şiiri sayılıkama değil, terennümdür.

Yahya Kemal'in şiiri, yazık ki, bıraktığı noktada kaldı. Zira ev yıkılmış, onun özlediği mânâda bir "imtiidad" gerçekleşmemiştir. Hayatımıza son iki yüz yıl içinde o kadar fazla müdahale edildi ki, hiç bir şeyin uzun bir süre devam etmesi mümkün değil. Her zaman, her şeye yeniden başlamak mecburiyetindeyiz. Tepeleri aşmak yerine, hep düştüğümüz çukurlardan çıkabilmek için debeleniyoruz.

Yahya Kemal, kimliğimizi muhafaza ederek değişmeye ve gelişmeye taraftardı. Zelzelelerin harap ettiği evi, aynı zamanda hem aslı, hem de yeni ihtiyaçları-

mizi karşılaşacak şekilde, modern, fakat aynı zamanda eskisinin tabii devamı olan bir üslupla yeniden inşa etmeliydi. Bu mümkün olmadı. Mümkün olmadığı için da hâlâ sancılı bir kimlik arayışı içindeyiz. Yahya Kemal'in şiiri ve fikirleri, fikir adamlığında herhangi bir iddiası bulunmamasına rağmen, bunun için hâlâ yol göstericilik niteliğini kaybetmemiştir.

Elinizdeki kitap, Yahya Kemal'den hareketle, kimlik meselemiz üzerine mütevazı bir denemedir.

Yahya Kemal'in şairliğinden ziyade, fikir adamlığı üzerinde durduk. Bu kitapta, aynı zamanda, bir devrin panoraması da ana çizgileriyle verilmeye çalışılmaktadır. Ne ölçüde başarábildiğimize şüphesiz okuyucular karar verecektir. Eksiklerimizin ve bilgi noksantalığından ileri gelmesi muhtemel hatalarımızın bağışlanması ise en büyük arzumuz.

Bursa, 1985

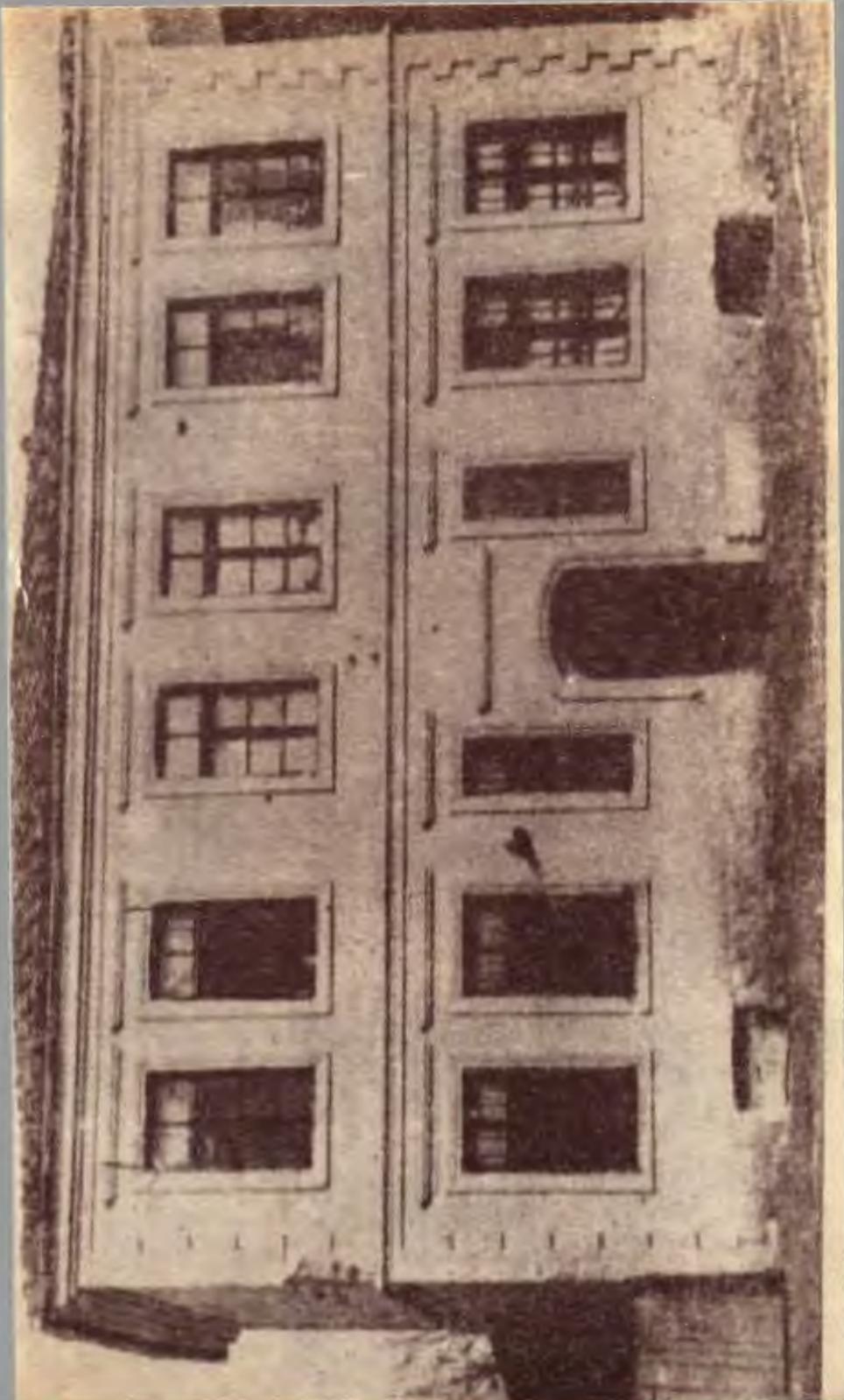
İKİNCİ BASKI İÇİN EK SÖZ

Eve Dönen Adam'da, çıktıgı günden beri beni rahatsız eden büyük bir eksiklikvardı. "Ev'i kimliğiminizin, değerlerimizin ve vatanın bir sembolü olarak kullanmış, Yahya Kemal'in eve dönüşünü bu çerçevede anlatmaya çalışmıştım. Ama, "ev'i bir metafor olarak değil, çıplak mânâsıyla aldığınız zaman, ortaya bir başka trajedi çıkıyordu: Yahya Kemal, evde bir ev'siz ve yalnız adamdı.

Üsküp'ten ayrıldığı günden itibaren "muhacir" psikolojisi içinde yaşayan, üstelik evlenemeyen ve bir ev edinemeyen büyük şair, kiralık evlerde, otellerde ve pansionlarda derbederce bir hayat sürmüş ve yapayalnız bir adam olarak ölmüştü. Onu daha iyi tanıabilmek ve şiir dünyasını daha derinden kavrayabilmek için bu tarafının ele alınıp tahlil edilmesi gerektiğini düşündüm ve "*Eude Bir Eusiz Adam*" bölümünü yazdım. Diğer bölümler, ufak tefek tashihler, ilaveler ve çıkarmalar dışında aynen muhafaza edilmiştir.

Bu vesile ile, *Eve Dönen Adam*'nın ikinci baskısının en güzel şekilde yapılmasını sağlayan Ötüken Neşriyat'a, ayrıca çok sayıda fotoğraf ve belgeyi kullanmama izin veren Yahya Kemal Enstitüsü yetkililerine teşekkür ediyorum.

Beşir Ayvazoğlu
İstanbul, Kasım 1995

BİRİNCİ BÖLÜM
EVDEN KAÇAN ÇOCUK

Verlaine absent'i Baudelaire aftenonuna
karşan bir sihri hazırlı şiir.
"Eski Paris"

ÜSKÜPTE EZAN SESLERİ

Üsküp, Yahya Kemal'in doğduğu şehir, o "Şardığı'nda Bursa'nın devamı", her bakımdan Türk ve Müslüman bir şehirdir. Minarelerinde ezanlar okunmaya başladığı zaman, bütün şehirde ve evlerde ruhanî bir sessizlik gezinir ve kahramanımızın annesi Nakiye Hanım'ın duadakları, bütün mütedeyyin insanlarda olduğu gibi, İsm-i Celâl'le kımıldanır.

"Bin üç yüz sene evvel" diyor Yahya Kemal, "Hazret-i Muhammed'in Bilâl-i Habeşî'den dinlediği ezan, asırlarca sonra bizim semâmızda hem dinî, hem de millî bir musiki olmuştu. O anda semâmızın mağfiret âleminden gelmiş ledünnî bir sesle dolduğunu hissederdim".

Bu ezan sesleri, Yahya Kemal'i ömrü boyunca terket-

meyecek, Paris'te, imansızlık devirlerinde bile, kulaklarında sık sık çınlayacaktır¹. Yıllarca sonra Tevhîd-i Efkâr'da neşrettiği bir yazında, artık alafranga semtlerde yetişen Türk çocukların bu güzel rüyayı -yazık ki- göremediklerini ifade eden Yahya Kemal, gerçekte bizi ayakta tutan şeyin bu rüya olduğunu anlatmıştır (Aİ. 126).

Yahya Kemal, bu güzel rüyayı -aile fertlerinden birçoğu müslümanlığın icaplarını yerine getirmede pek öyle hassas davranışmadıkları halde- bütün incelikleriyle yaşamıştır. Hatıralarında, annesi Nakiye Hanım'ın fevkâlâde mutekid ve beş vakit namaz kılan² bir kadın olduğunu yazar (H. 3). Öyle ki, Nakiye Hanım, kocasının Üsküp'ten Selânîk'e taşınma kararına bile şiddetle itiraz etmiştir. Çünkü ona göre Selânîk "Yahudi ve gâvurla karışık bir ağıyâr diyâridir" (H. 5). Halbuki Üsküp "Türklüğün tekâsüf ettiği yerdir. O kadar Türkür ki, her taşında milliyetimizin rûhu şekillenir"³.

*Üsküp ki Yıldırıム Bayezid Han diyâridir,
Evlâd-ı Fâtihân'a onun yâdigâridir.
Firûze kubbelerle bizim şehrîmizdi o;
Yalnız bizimdi, çehre ve rûhiyle bizdi o.
Üsküp ki Şardağı'nda devamîyi Bursa'nın,
Bir lâle bahçesiyydi dökülmüş taze kanın.
Üç şanlı harbin arşa asılmış silahlari
Parladı yaşılı gözlerle bayram sabahları.*

1 Nihad Sami Banarlı, *Yahya Kemal'in Hâtıraları*, s. 26

2 Yahya Kemal, hâtiplerin başka bir yerinde ise annesinin "beş vakitte muntazam değilse de, zaman zaman namaz kıldığını" (H.33) söylemektedir.

3 Banarlı, a.g.e., s. 28

İşte böyle bir şehrin güzel bir evinde doğan Yahya Kemal, kulaklarına ezan okunan talihli Türk çocukların biriydi. Odalarda namaza durmuş insanlar gördü, Kur'ân dinledi, bir rafta duran Kitabullah'ı indirip küçüği elleriyle açtı, gülyağı gibi rûh olan sayfalarını kokladı, ilk ders olarak besmeleyi öğrendi, kandil günlerinin kandilleri yanarken, ramazanların, bayramların topları atılırken sevindi. Bayram namazlarına büyükleriyle beraber gitti, tekbirleri dinledi ve âmin alaylarıyla mektebe başladı, Türk oldu (*Aİ, 126*).

Bu çocuk, frenk hayatının gecesinde sabah namazına kalkmak zor geldiği için uzun yıllar bayram namazlarına bile gidemeyecek, birgün, kalkamamak korkusuyla sabaha kadar uyumayarak gittiği bayram namazından sonra çocukluğunun bu mes'ud zamanlarını hasretle hatırlaya- caktır.

YENİ MEKTEP'TEN MEKTEB-I EDEB'E

Yahya Kemal, müslüman Türk insanını şekillendiren hayatı ve merhalelerini hâtıralarında ve çeşitli yazılarında kendine has dikkatleriyle uzun uzun anlatır. Ne var ki, müslüman Türk medeniyeti artık inkıraz hâlindedir. İmparatorluğun son yüz elli yıl içinde geçirdiği sarsıntılar, Avrupa'nın kendini gitgide daha fazla hissettiren teknolojik üstünlüğü ve baskısı, piramidin tepe noktasında sağlıksız yenileşme arzuları yaratırken, tabanda tamamen farklı bir tavır-alış doğuyordu. Halk, çeşitli baskılara maruz kaldıkça, artık kabuk bağlamış ve göreneklerle kuşa- tilmiş inançlarına daha hırslı bir şekilde sarılmaya, kendi

hayatının dışında kalanları ister istemez ezmeye ve çerçevesinin dışına doğru itmeye başlamıştı. Bu ilgi çekici gelişmeyi Yahya Kemal'in hayatında da açık bir şekilde görmek mümkündür. Âmin alayıyla götürüldüğü mahalle mektebine üç yıl devam ettiği halde elîfbâ'yı bir türlü sökemez. Zira sistem çözülmüş, kendi kabuğuna çekilen kültür, hayatıetini yitirerek bağlayıcı bir alışkanlıklar bütünü hâline gelmiştir. Aslına bakılırsa, bu durum, henüz gücünün mahiyeti kavranılmamış bir düşman karşısında insiyakî bir içe çekişin neticesidir. İdareci sınıf ve aydınlar, bu gayrişuurî içe çekişî şuurlu bir direniş ve kendini yenileme hareketi hâline getirebilirlerdi.

Aslına bakılırsa, İslâmî Türk kültürü son derece zengin bir iç imkânlar manzumesine sahiptir. Ahmet Hamdi Tanpınar, İstanbul mahallelerinin yirmi otuz senede bir çehre değiştire değiştire yaşadıklarını ve “geleceğe ait çok zengin ve iç açıcı bir proje olmak üzere birdenbire kaybolduklarını” söylediğten sonra şöyle devam eder: “Dedelerimiz ahşap ev denen şeyi icat ettikleri gün bu imkânı bize hazırlamışlardır”⁴. Bir başka deyişle, Müslüman Türk şehrinde hayat, Avrupa şehirlerinde olduğu gibi ebedî formlar içinde dondurulmamıştır. Tanpınar’ın bahsettiği bu imkân, kültürümüzün hemen her sahası için geçerlidir. Ne yazık ki, inkıraz döneminde, kültürün bünyesindeki geleceğe ait bu zengin proje çok farklı bir istikamette kullanılmıştır. Türk insanı yanın yıkan mahallelerinde, kendi dünyasına tamamen yabancı bir mimariının yükseldiğini görünce, ister istemez elinde kalanı muhafaza etmenin telaşına düşmüş ve böylece sözünü ettiğimiz gayrişuurî içe çekiş başlamıştır.

4 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler*, s. 21

Nitekim Yahya Kemal'in Yeni Mektep adını taşıyan, fakat adından başka hiç bir şeyi yeni olmayan mahalle mektebine devam ettiği yıllarda, Üsküp valisi Ahmed Eyüb Paşa yeni usulde bir mektep açtırır ve başına da Ali Galib adlı bir dönmemeyi getirir. Üstelik bu mektep Yahudi mahallesindedir. Halk arasında, "Selânik'ten bir dönme gelmiş, müslümanları gâvur ve çifit etmek için Yahudi mahallesinde bir mektep açmış!" gibi dedikodular alıp yürürt. Yahya Kemal, bu mektebin niçin Yahudi mahallesinde açıldığını bir türlü anlayamadığını söylemektedir. Altın alta herkes, tabii bu arada Üsküplülerin "Nakış Hanım" dedikleri Nakiye Hanım, yeni mektebin ve Ali Galib'in şiddetle aleyhindedir. Ne var ki, Yahya Kemal'in babası onlarla aynı fikirde değildir. Sekiz yaşına girdiği günlerde onu mahalle mektebinden çıkarıp bu yeni mektebe, Mekteb-i Edeb'e verir. Yahya Kemal'in hissettikleri, annesinin Selânik'e taşınmaları söz konusu olduğu zaman hissettiklerinin aynısıdır: "Hüznüme ve kederime pâyân olmadı. Bu bana müslümanlıktan çıkmak, gâvurluğa karışmak gibi birsey göründü" (H. 28 vd.).

Esasen o yıllarda bütün yenilikler, Mekteb-i Edeb'in Yahudi mahallesinde açılması ve başına bir dönmenin getirilmesi gibi hep birtakım yanlışlıklar üzerine bina ediliyor, böylece halkın karşısına alıyordu. Halbuki halk, bin yıldan beri hayatını şekillendiren caminin esprisine aykırı düşmemesi şartıyla, yanın yıkılan mahallesinin yerine yeni birşeyler yapılmasına asla karşı değildi. Ancak her yeni hamle onun çocuklarını camiden biraz daha uzaklaştırıyordu. Bununla beraber Yahya Kemal, mahalle mektebinde üç yılda sökemediği elîfbâ'yı, Mekteb-i Edeb'de birkaç günde söker. Hatıralarında, mahalle mektebinden

Mekteb-i Edeb'e geçişini, doğudan Avrupa'ya geçiş olarak değerlendirmektedir (H. 29). Esasen annesi dindar olmakla beraber, evlerinde az çok modern bir hayat yaşamaktadır. Alafranga döşenmiş salonları vardır, hatta yemek masasında, alafranga iskemlelere oturarak yemek yerler. Bunda Müslüman hayatına epeyce lâkayd davranışnan babasının büyük rolü vardır. Ne var ki Yahya Kemal'in şahsiyetinin teşekkülünde, babasından çok, annesinin müessir olduğu anlaşılmaktadır.

BİR AVRUPA-PEREST: ŞEKİP BEY

Selânik ve Üsküp'te bir müddet idadiye devam eden Yahya Kemal, daha sonra tahsilini tamamlaması için İstanbul'a gönderilir. Henüz on sekiz yaşıdadır ve *İkdam*, *Sabah* gibi bazı İstanbul gazeteleriyle mecmularını daha Üsküp'teyken büyük bir ihtirasla okuduğu için kalbinde yavaş yavaş yaşadığından farklı bir hayatın özlemi tutuşmaya başlamıştır. İstanbul'da, annesinin akrabalarından İbrahim Bey'in (bk. VII. Bölüm) yanında kalırken Şekip adlı Serezli bir gençle tanışır. Şekip Bey, siyasi fikirlerinden dolayı bir ara Paris'e kaçmış, döndükten sonra ordudan tardedilmiş bir Jöntürk'tür. Gençleri etrafına toplayarak Avrupalı filozofların fikirlerinden ve Paris'ten büyük bir hayranlıkla bahsetmektedir. En büyük medeniyetin Avrupa medeniyeti olduğunu söyleyen Şekip Bey, terbiyesi, davranışları, ahlaklı, kısaca herşeyiyle Avrupalıdır ve müslümanlığa, Türklüğe, kısaca, bize ait olan herşeye düşmanlık hisleriyle doludur⁵. Çevresindeki gençle-

⁵ Banarlı, a.g.e. s. 40

re sürekli bunları telkin eder; bizde bir gencin yapacağı tek iş, ona göre, bir yolunu bulup Paris'e kaçmak ve orada yaşamak olmalıdır..

Yahya Kemal, İstanbul'dayken büyük ölçüde etkilendiği Şekip Bey'le daha sonraları Paris'te tekrar karşılaşacaktır. Geçinebilmek için Sadaine Sokağı'ndaki İstanbul ve Selânik Yahudilerinin arasına karışan zavallı Şekip Bey, hayran olduğu Paris'te sadece onlar gibi sefil bir sokak satıcısı olabilmıştır⁶.

Yahya Kemal, Meşrutiyet'in ilânından sonra, "kaske-
tiyle, geniş pantolonuyla ve bütün kıyafetiyle tam
mânâsiyla" Fransız ameleelerine benzeyen Şekip Bey'le
birkaç defa daha karşılaştığını anlatır. İstanbul'a dönerse
rütbesinin iade edilebileceğini söylemiştir. Şekip Bey'in
verdiği cevap gerçekten şaşırtıcıdır: "Arkadaşlarım artık
birkaç rütbe ileridedirler, onlardan geri bir üniforma taş-
mak bana giran gelir; hem ben vatana artık niçin döne-
yim? Bu hayata alıştım. Ben artık Türk değilim, Fransız
oldum" (*SEP*, 128 vd.).

6 "İkinci Abdülhamid devrinde, münevver geçinen bazı yetişkin ve seçkin kişilerin ağzında dolaşıp duran bir öğüt veya bir parola vardı: "Bu memlekette vali olacağın, git. Avrupa'da kundura boyacılığı et, daha iyi!"

"Nice delikanlılar o zaman bu öğüde kapılıp mekteplerin arka kapılarından sıvışarak kapağı Avrupa'nın bellibaşlı merkezlerine attılar. Nice genç memurlar, nice kalem ve sanat sahipleri vazifelerini, işlerini, aile ocaklarını terkedip kendi istekleriyle gurbet yollarını boyladılar. Fakat bunların hiç biri o medeniyet diyarlarında kendi alın terleriyle yaşayabilmek imkânını bulamadılar. Ya kara bir sefalet içinde eriyip gittiler, yahut kendi memleketlerinde kendi hisim ve akrabalarının elinden damlayan küçük yardımçılarla yarı aç, yarı tok bir ömre katlandılar. Hiç bir tanesine tek bir Avrupalının kundurasını boyamak müyesser olmadı" (Rebia Tevfik Başokçu: *Avrupa'da Yirmi Senem Nasıl Geçti I*, İstanbul 1942, s. 3).

MEMPHİS VAPURUNDA BİR ÇOCUK

Memleketinde arkadaşlarından birkaç rütbe geride kalmaktansa Paris sokaklarında satıcılık yapmaya razı olan Şekip Bey'in Yahya Kemal'in hayatındaki rolü mühimdir. İmparatorluk çöküşe doğru hızla yol alırken alafranga neslin bütün çocukları gibi, geleceğin büyük şairi Yahya Kemal de garip bir Paris sevdasına yakalanır. Hatıralarında, o zamanlar memleketi bir zindan, Avrupa'yı ise nurlu bir âlem gibi gördüğünden ve şarkın göreneklerini kollayan binlerce insan tarafından her yerde "asrı" gençlere dikilen bakışların kendisini de çok tedirgin ettiğinden bahsetmektedir. Kısacası, "Asya ahlâkından müte-neffir"dir ve Halid Ziya'nın nesirlerinde, Fikret'in şiirlerinde ve Fransızca'dan tercüme edilmiş romanlarda gördüğü âleme atılmak için dayanılmaz bir arzu duymaktadır (H. 74).

Dikkat edilirse, Yahya Kemal, bu söyledikleriyle, üzerinde pek fazla durulmamış bir gerçeği de itiraf etmiş olmaktadır: Hürriyet, Abdülhamid baskısının rolü küçümsemezse de, daha ziyade alafranga neslin içtimâî baskından kurtulma arzusuna verilen addır. Çünkü hürriyet fikri bizde henüz Batılı mânâsıyla bir birikime dayanmamaktadır. İçi boş, mânâsı anlaşılamamış bir kavramdır. Daha da ileri giderek diyebiliriz ki, uzviyet, kendi millî hayatından tiksinen bu nesli âdetâ yabancı bir madde olarak kabul ettiği için safra gibi atmıştır.

Nitekim muhitinin cederesinden kurtulmak isteyen genç Yahya Kemal, cebinde Şekip Bey'in kaptana hitaben yazdığı tavsiye mektubu, kendini Messagerie Maritime kumpanyasının köhne Memphis vapurunda bulur.

Korkulu bir Paris yolculuğu başlamıştır (H. 76). O yıllar-
da Türk gençliğinin rüyalarını süsleyen, *Servetifünün*
edebiyatından ve *Kamelyalı Kadın* gibi tercüme roman-
lardan devşirilmiş Paris, aslında *Binbir Gece* masallarının
muhteşem Bağdat'ından pek farklı değildir. Hayallerin-
deki bu çağdaş masal şehriyle gerçek Avrupa'yı mukaye-
se edemeyecek kadar hürriyet sarhoşu olan bu gençler,
içine girdiğimiz çıkmazı değerlendirmek bakımından Zi-
ya Paşa'nın bir milim ötesine bile geçmememişlerdir. Bu-
nunla beraber, aralarında önemli bir farkın bulunduğu
söylenebilir: "Diyâr-ı Küfr" demeyecek kadar medenîleş-
miş olmaları. Paris hürriyetin beiği ve şiirin asıl vatanı-
dır.

Yine de on dokuz yaşında, beş parasız, belki tek keli-
me Fransızca bile bilmeyen bir delikanının Paris'e kaç-
maya cesaret edebilmesi, öyle kolay açıklanır bir hadise
değildir. Bunu sadece hürriyet ve şiir aşkına, yahut Ab-
dülhamid baskısına bağlayamayız. Hepsinin ardında, ka-
naatımızce, millî muhitin dışında kalmış olmanın psikolo-
jisi yatmaktadır. Nitekim Yahya Kemal, kendisini Paris'e
çeken çeşitli sebeplerin yanısıra, millî muhitinin cendere-
sinden kurtulmak istediğini de açıkça itiraf eder (H. 74).

Türk aydını, Batı'yla tanıştıktan sonra, hep kendi mu-
hiatile ve bu muhitteki yaşama biçimıyla, gizli veya açık
bir mücadele halinde olmuş ve hâlâ devam eden bu mü-
cadeleyi, her devirde başka bir mit'in ardına gizlenerek
yapmıştır. O yıllarda bu mit, lügatlarımızda karşılığı bu-
lunmayan "hürriyet"tir.

Yahya Kemal'in kafasında, daha İstanbul'dan ayrılrı-
ken dine karşı "şedid bir aksül'amel" bulunmaktadır. Pa-
ris'te dinsizliği artar, hatta kilise düşmanlarının mitingle-
rine, toplantılarına katılır. Bir ara Paris'te Abdullah Cev-

det'le de görüşmüştür. Ne var ki, bütün bunlar Üsküp'te dinlediği ezan seslerinin zaman zaman kulaklarında çinlamasına mâni olamaz. Üstelik Paris'e kaçan diğer Türk gençlerinden çok farklıdır. Gerçi kendisini Paris'e çeken sebeplerden birisi, hâtıralarında anlattığı üzere, Jöntürk hareketinin cazibesidir, fakat çok geçmeden hayal kırıklığına uğrar. Çünkü Paris'te karargâh kuran aydınlar, kendilerine bayrak ettiler Kanun-ı Esâsî ile hiç meşgul olmadıkları gibi, Abdülhamid'e neden düşman olduklarını kolayca izah edebilecek durumda bile değildir. Kısaca, Jöntürklük "fikir sahasında hiç, fiil sahasında yine hiç"tir (H. 191).

QUARTIER-LATİN KAHVELERİ

Zaten Şekip Bey'in şahsında Jöntürklüğün hazır akitini açık seçik görmüştür. Böylece bu hareketin cazibeinden kısa sürede kurtulan Yahya Kemal, kendisini yepyeni fikirlerin münakaşa edildiği, yepyeni şiir anlayışlarının doğduğu Quartier-Latin'de, bohem hayatının ortasında bulur. Böyle bir hayata atılması, şüphesiz, inançsızlığın payı büyüktür. O yıllarda Quartier-Latin, Abdülhâk Şinasi'nın de hayranlıkla anlattığı gibi, "dershaneleri serbest olan bir üniversiteye benzerdi. Bütün kahvehanelerde edebiyat ve sanat bahisleri, gûyâ içkilerin yanında cerezler gibi eksik olmazdı"⁷. Gerçi Yahya Kemal'in Jöntürklerle arkadaşlığı devam ediyordu, ama artık onun bütün dünyası şıirdi. "Verlaine absent'i Baudelaire afyonuna karışan" (KGK, 155) o sihirli hazrı yaşayarak katıksız bir bohem hayatına atılmıştı. Devrin ünlü şairlerinden Je-

⁷ A. Şinası Hisar, *Yahya Kemal'e Veda*, s. 159

an Moréas'ın da gittiği kahvelere devam ediyor, Tanpinar'ın ifadesiyle, "o kadar çeşitli temayüller ve ihtiraslar dolu asır başı Fransa'sında, Fransız şiirini mükemmeliyet kaynaklarına yeniden götüren"⁸ Moréas'ın etrafında, hayal ettiği şiir üzerine kafa yoruyordu. Nitekim çok sonraları Türk şiirinde, Moréas'ın Fransız şiirinde oynadığı rolü oynayacaktır.

Paris'e gitmeden önce zevki Servetifünûn şiirini aşamamış bir mübtedi olan Yahya Kemal, yavaş yavaş Fransız şiirini tanıtmaya başlar. Hugo'yu, Theophile Gautier'yi, De Bonville'i okur ve nihayet koyu bir Baudelaire-perest olur. Bununla beraber Baudelaire şiiri onun mizacına pek uygun değildir. Daha sonra Paul Verlaine'i sever, fakat şiir zevki onu José-Maria de Heredia üzerinde durmaya zorlamaktadır. Hatıralarında: "Heredia bir yaratıcı değildi, diyor, çok gecikmiş klasik bir sanatkârdı. İlhamdan ve ihtirastan uzak, yalnız zevk kudretiyle, hakkında çok kullanılmış bir tarifi tekrar edeyim, bir kuyumcu kudretiyle işlediği yüz yirmi kadar sonnet ile bir iki uzunca manzume sahibi idi. Heredia'nın derli toplu eserine bağlanmamın hayatımın en esaslı talihi olduğunu itiraf ederim" (H. 108).

1907'de Quartier-Latin'de Heredia'yı seven çok geri kalmış görüldüğü halde, Yahya Kemal, modalara pek önem vermemesinin Heredia üzerinde ısrar eder. Nitekim modaların pek çögünün geçtiğini, fakat Heredia'nın kaldığını görür. Heredia'yı okurken Yunan ve Latin şiirlerinin de zevkine vardığını söyleyen Yahya Kemal, öteden beri aradığı Türkçe'nin bu şiirlerdeki "beyaz lisan" gibi birşey olduğunu düşünür ve divan şairlerinin "Ağlarım

⁸ Tanpinar, *Yahya Kemal*, s. 39

hâtıra geldikçe gülüştüklerimiz" (Mâhir) gibi ara sıra düşürdükleri berceste misraların güzelliğini, tesadüf de olsa, böyle beyaz bir Türkçe'yi bulmalarına bağlar (*H. 109*).

"QOU VADIS, DOMINE?"⁹

Yahya Kemal, bu arada, Jöntürk hareketini ve azınlıkların siyasi faaliyetlerini de yakından takip etmektedir. Bilhassa Rumların ve Bulgar milliyetçilerinin Abdülhamid'i devirmekten çok, imparatorluğu parçalamak istediklerini, hareketlerinin doğrudan doğruya Türkliğe karşı olduğunu, Jöntürklerin de bilerek veya bilmeyerek aynı gayeye hizmet ettiklerini farkeder. Şartlar onu tarih okumaya sevkettmektedir. Kafasında, birileri yıkmak istediği göre, demek ki Türk Milleti diye bir vakia var; bu nasıl millettir, mazisi nedir? şeklinde bazı sorular belirir¹⁰. O sıralarda Sciences Politiques'te okumaktadır. Hocası Albert Sorel'den aldığı tarih zevki, onu mensubu bulunduğu milletin geçmişini öğrenmeye zorlar. Böylece milliyetçiliğe yönelen Yahya Kemal, Leon Cahun'un Türk tarihiyle ilgili bir kitabını okuduktan sonra bir müddet Turancı olursa da, bundan bir netice elde edilemeyeceği kanaatine vararak "milliyeti tayin ve tahdid" etmek gerektiği düşüncesini savunmaya başlar:

"Birgün bir mecmuada, Fustel de Cou lange'in esaslı tilmizi olan profesör ve müverrih Camille Julian'ın bir

9 Efsaneye göre Saint Paul, Neron'un zulmünden kurtulmak için Roma'dan kaçarken yolda bir nur huzmesi halinde karşısına çıkan Hazret-i İsa'ya "Nereye gidiyorsun Hazret?" mânâsına "Qou vadis, domine?" diye sorar. Bunun üzerine Hazret-i İsa "Sen kuzularımı bırakıp kaçtığın için ben tekrar çarmıha gerilmek üzere Roma'ya gidiyorum" cevabını verir.

10 Adile Ayda, *Yahya Kemal*, s. 28 vd.

cümlesini okudum. Bu cümle benim, milliyetimizin ve vatanımızın teşekkürüne dair dağınık düşüncelerimi birdenbire yeni bir istikamete sevketti. Camille Julian'ın cümlesi şuydu: 'Fransız milletini, bin yılda Fransa'ın top-rağı yarattı'. Bu cümleyi, Saint Paul'ün, Şam yolunda Hz. İsa'yı görerek 'Qou vadis domine?' sesini duymasına benzetirim. Çünkü bu cümle kafama birdenbire yeni bir ufuk açmıştır. Artık milliyetimize dair fikirlerim bu cümlenin ilham ettiği noktada birleşiyordu"¹¹.

İstanbul'dan bize ait herşeye nefret hisleriyle dolu olarak kaçan çocuk, tarih ortasında ve coğrafyada Türküyü aramak üzere, genç bir adam olarak döner. Fikirleri henüz oturmamıştır, fakat evin sıcaklığı onu kısa sürede bir anne şefkatıyla sarar.

Ek İSTANBUL'A DÖNÜŞ

Médie Boğaz'ın önüne vardı. Trablusgarb Harbi'nin zaruri bir neticesi olarak Boğaz'ın bir kısmı torpilden kapanmış bulunuyordu. Bunun için tüccar ve yolcu vapurları Boğaz'ın medhalinde bir müddet tevakkuf ediyorlardı. Sonra, mevki-i müstahkemden pilot geliyor ve Boğaz'ın torpillememiş yolundan vapurları geçiriyordu. Kararmış ahşap evleri olan bir sahilde epeyi durduk. Nihâyet *Médie*'yi sevkedecek pilot görüldü. Ona takıldık. Serserî bir torpilin çarpmasından korkan yolcuların sessiz endişesi ortasında Boğaz'dan girdik. Kal'a-i Sultâniyye önünde demirledik. Kontrol, şu, bu, herşey oldu, bitti.

Kal'a-i Sultâniyye'den girecek yolculara merdiven açıldı. Hacı, hoca, hamal, köylü, şehirli, telâşlı bir halk, benim on seneden beri görmediğim vatandaşlarım, sırtlarında heybeleri, katlanmış yatak ve yorganları, ellerinde nevâle sepetleriyle vapura girdi. Rum kamarot, bir amiral gibi kasketini giymiş, bu giren Türkler'e

¹¹ Banarlı, a.g.e., s. 47

lüzumlu lüzumsuz hakaaretlerle, bağıraarak haşlıyor ve onlara ambara ve güvertedeki yerlerini gösteriyordu. Bu giren Türkler bu ecnebi tahkîri karşısında sessiz ve mutî'diler; Rum kamarot, asırlardan beri, firenk vapurlarının Şark ve aksâ-yı Şark ahâlisine tatbîk ettikleri sert ve muhakkir muâmelenin edâsını iyi kavramıştı. Avrupa medeniyetini Şark medeniyetine karşı iyi temsîl ediyyordu; bu gaalibâne âmirliğini ffâ ederken bizden de zerre kadar sıkılmıyordu. Klâsik bir rolü oynar gibi davranışıyordu. Bu uzun Avrupa hayatından dönerken, müslümanlaşmış, kendi vatandaşlarım için fazla mütehassis bir rûha rûcû' etmiştim. Orada, akşamın o garipliği içinde bu halden fazla düşünceli kaldım. Biraz sonra vapur demirini aldı. İstanbul yolunu tuttuk.

Mayıs olmasına rağmen fenâ bir geceydi. Kamaramda uyudum. Sabah uyandığım zaman güverteye çıktım. Uzaktan İstanbul hayâl meyâl seçiliyordu. Bir müddet daha yol aldık. İstanbul bütünü belirdi. Emsalsiz bir bahar sabahiydi. Vapur Çırâğan Sarayı önünde demirledi. İstanbul'dan çıktığım zaman *Sultan Murad*'ın mahbesi diye herkesin bakmadığı, yüzünü çevirdiği muhteşem Çırâğan yanmıştı, karşımızda bir iskelet hâlinde duruyordu. Yolcular Fındıklı Sarayı'nı, yeni Meclis-i Meb'ûsan dâiresini gösteriyorlardı. Bu tevakkuf saatı de geçti. Vapur, bir daha hareket etti. Ağır ağır rihtuma yanaştı. Yolculuk dostlarıyla vedâştık. Çıktım. Pasaportları kontrol eden bir polis komiserinin lüzumsuz bir sert muâmelesini gördüm. İstikbâl eden kimse yoktu. (H, 124-125)

داهيلر عيز

İKİNCİ BÖLÜM

EVE DÖNEN ADAM

Yurdun bu iftarından uzak kalmanın gamı
Hadsiz yaşadı rühuma bir gurbet akşamı
“Atik-Valde’den İnen Sokakta”

HAVUZUN KENARINDAKİ KURBAĞALAR

Paris’te tam dokuz yıl ikametten sonra, Nisan 1912’de Medie vapurunun İstanbul’a getirdiği Yahya Kemal, bir zamanlar İstanbul’dan Paris’e kaçan genç hürriyet ve şiir sevdalısından çok farklıdır. Yine de asıl istikametini çizebilmiş sayılmaz. Kafasında Yunan mucizesi fikri, dağarcığında “*Ve kahramanları tunç âlihâti mermerden*” gibi Homerik mîrûlalar vardır.

Aslen bir Yunanlı olan Moréas ve Heredia’yı okurken tanıdığı Yunan ve Latin şairlerinin yanısıra, o yıllarda Yunan medeniyetine duyulan hayranlığın da tesirinde kalmış, garip bir Nev-Yunânîlik davası tutturmuştur. Yakup Kadri, yukarıdaki mîrûlada, aruzun alexandrin vezniyle bağıdaştığı, böylece neo-hellenisme soluğuunun Türk şiirine ilk defa girdiği kanaatindedir¹.

Sonraları düelloya davet edecek kadar arasının açıldı-

¹ Yakup Kadri, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, s. 149.

ğı Yakup Kadri², Yahya Kemal'in İstanbul'a döndükten sonra ilk tanıştığı ve kısa zamanda fikir bakımından anlaştığı genç bir ediptir. Birbirlerini iyice tanıdıktan sonra, İran'dan Yunan'a geçmek fikri, her ikisini de alabildiğine sarar. Onlara göre, modern edebiyatımız, Tanzimat'tan sonra Avrupa'ya dönmüştür, ama bu yeterli değildir; Avrupa'yı tam mânâsıyla tanımak için işe Yunanlılardan başlamak gereklidir.

Esasen batıda Eski Yunan hayranlığı, ilmî olmaktan çok, inanç hüviyeti taşıyan bazı kanaatlere dayanmaktadır. Medeniyet adına ne varsa hepsini eski Yunan'a bağlayan bu zihniyet, bizde de birçok aydını peşinde koşturulan "Yunan Mucizesi" diye bir mit yaratmıştır. Fakat bu, Yahya Kemal'e göre Yunan mucizesi değil, olsa olsa "Akdeniz Mucizesi" diye adlandırılabilir. Çünkü Avrupalıların Yunanlılara mal ettikleri fikir, sanat ve medeniyet unsurlarında, başta eski Mısırlılar olmak üzere, Akdeniz kıyılarında yerleşmiş bütün kavimlerin payı vardır³. Eflatun'un dediği gibi, "Biz medenîler, Akdeniz'in etrafında, bir havuzun kenarlarındaki kurbağalar gibiyiz"⁴.

Kısa bir müddet sonra bırakacağı Nev-Yunânîlik dâvâsını İstanbul'a geldiği günlerde Yakup Kadri'yle birlikte hararetle savunan Yahya Kemal, Mehmed Tevfik

2 Yakup Kadri, dedikodular yüzünden Yahya Kemal'in kendisini düelloya davet ettiğini *Gençlik ve Edebiyat Naturaları*'nda anlatır (s. 162). Mektubu getiren genç ise, o zaman Yahya Kemal'in Darülfünun'da öğrencisi olan Ahmet Hamdi (Tanrıçınar) dir. Yakup Kadri'nin anlattığına göre, Yahya Kemal, aynı mektuptan Falih Rıfkı'ya da göndermiştir.

3 Yakup Kadri, a.g.e., s. 152

4 Hasan-Âli Yücel, *Edebiyat Tarihimizden I*, s. 255

Paşa'nın *Esâtîr-i Yunâniyân*⁵ adlı kitabını, "Acaba şarkta barbarlığın kandili sönerken bir kâhin tavrıyla konuşan Yakup Kadri'nin dediği gibi, bu sene Lidya dağlarında ilâhlar mı uyanıyor?" diyerek selâmlar. *Peyâm-i Edebi*'de çıkan bu yazısı, Nev-Yunânîliğin âdetâ bir beyan-namesidir. Tıpkı ortaçağın sonlarında İtalya'da başlayan uyanış gibi. Tevfik Paşa'nın eseri de belki bir başlangıçtır, diyen Yahya Kemal, bırgün bizim de Mesih'in ölümünden sonra ilâhların toprağına yerleşen Cermen, Goths, Vandales, Lombards ve Celtes göçebelerinin çocukları gibi uyanacağımıza inanmaktadır. Onlar nasıl uyanış dönemlerine kadar eski barbar medeniyetlerini gütmüşlerse, bizim atalarımız da asırlarca Asya medeniyetini gütmüştür. Halbuki insanlık tarihinde "hayy ve muhyi" tek yer Akdeniz Havzası'dır. Hayata susayanlar hep o havzanın sahillerine doğru koşmaktadır. Tarihin bu asrı sona ermeden bütün insanlık Athena Pallas'ın çevreinde birleşecektir. Renan'ın Suriye'den dönerken Atina Akropolis'i üzerinde yükselen münacatı beş asırlık tefekkürün son sözidür" (ED, 172).

Gerçi Yunan mitolojisi de bütün mitolojiler gibi baş-

5 Yahya Kemal'in sevinçle karşıladığı Mehmed Tevfik Paşa'nın *Esâtîr-i Yunâniyân* adlı eseri, 1909 yılında İstanbul'da yayımlanmıştır. Paşa, kitabının mukaddimesinde şöyle der: "Yunan-ı kadim esâtiri dikkate şâyandır. Vakıa, Hind'in, İran-ı Kadîm'in esâtiri, hurâfâti var. Amma Yunan esâtîrindenki nezâhet, incelik onlarda yoktur". Tevfik Paşa'nın eseri bu konuda ilk kitap değildir. Şemseddin Sâmi'nin *Esâtîr* (1893), Selânikli Hilmi'nin *İlias Yahut Şâir-i Şehir Omiros* (1316) ve Mehmed Rauf'un *Yunân-ı Kadîm-i Edebiyatı* (1327) adlı kitapları kayda değer. Yunan mitolojisinin İslâm dünyasında nasıl görüldüğü hakkında geniş bilgi için *Aşk Estetiği* (İstanbul 1993) adlı kitabımıza bakılabilir.

tan sonra hurafelerden ibarettir. Fakat bu mitoloji destan, trajedi ve her nevi şiirin kaynağı olmak şerefini taşımaktadır. Bu bakımından her kavmin malı, medenî insanların ebedî kitabıdır. "Wagner derin bir ırkivet sevdasıyla bütün Alman ilâhalarından bir dâstân-ı müsikî yaptı. Bununla beraber, Almanlar hissen, rûhen, kalben kadîm Atina'ya perestîkâr, bütün medenîler gibi Nev-Yunânîlerdir" (ED, 174)⁶.

Yahya Kemal, bütün bunları yazdıktan sonra, *Esâtîr-i Yunâniyân'*ın tumturaklı bir dille yazılmış olmasına hâyiflenir. Böyle bir kitap Yunanî sanat gibi, "tumturaktan tamamen ârî, en nefis bir lisân-ı şiir olan Türkçemizin beyaz üslûbuyla yazılmalıydı".

Beyaz lisân yahut beyaz üslûp, Yahya Kemal'in lügatinde, doğrudan doğruya ifade eden süssüz bir dil mânâsına gelmektedir. Cemil Meriç'e göre, beyaz lisân, bir şairin uydurduğu tarihsiz bir terkiptir. Batı dillerinde "beyaz şiir" diye bir tâbir vardır, Milton *Kaybolan Cennet'i* beyaz nazımla yazmıştır. "Yahya Kemal, sanıyorum ki, beyaz Türkçe ile parazitlerden kurtulmuş, yalınaklıç sadeliği içinde muhteşem ve ihtişâmi içinde sade bir dile duyduğu hasreti anlatmak istemiştir"⁷.

Yahya Kemal, Beyaz Türkçe'yi Heredia vasıtasyyla

6 Medeniyet değişmesi yeni bir mitoloji ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Tanzimat'tan sonra Yunan mitolojisine duyulan ilgi bu bakımından dikkate değer. Tanpinar: "İlk Tanzimat şairleri mythos aramaya başladılar, diyor. Çünkü eski Şark mitleri iflas etmişti. Fakat alamadılar (...) Yahya Kemal, gazele Avrupa gözüyle baktı ve mythe olacak taraflarını çıkardı (Turan Alptekin, *Bir Kültür Bir İnsan*, s. 52)". Gerçekten de Yahya Kemal, eski Şark mitlerini hemen hiç kullanmadığı gibi, Yunan mitolojisine de yukarıdaki övücü sözlerine rağmen pek iltifat etmemiştir.

7 *Divan* (Fikir ve sanat dergisi). Kasım 1978, sayı: 1

Yunan ve Latin şiirinin yanlarında görmeye başladığını söylerse de, kanaatimize, onun dili divan şairlerinden sözüüp gelmiş bir dildir. Nitekim, Muallim Nâcî de, hiç de büyük iddialara kalkışmaksızın, Yahya Kemal'in anladığı manâda bir beyaz lisana aşağı yukarı ulaşmıştır.

Yahya Kemal'le Yakup Kadri, bir ara, Nev-Yunânîlik fikri etrafında *Havza* adlı bir de mecmua çıkarmayı tasarlamış, hatta bu fikri Tevfik Fikret'e açmışlardır. Fikret onlara katılabileceğini, fakat nazarî taraflarında Cenab Şahabeddin'le anlaşmaları gerektiğini söyleyerek. Rıza Tevfik'in de bulunduğu bir toplantıda, fikirlerini Cenab Şahabeddin'e uzun uzun anlatırlar. Bu fikirler şöyle özetlenebilir:

"Estetikte, bilhassa lisan estetiğinde süslü ve boyalı Acem bediyyâtından sobre ve beyaz lisana, teşbihli ve istiareli sanatından Yunan'ın sağlam ve oturaklı cümlesine geçmek istiyoruz. Müşahadelerimiz, millette bu istidadın bulunduğu göstermektedir. Nitekim Türk mimarisi böyledir. Mimarımızdeki asillik ve basitlik gibi, süsten, çok boyalı cümleden, çıplak, sağlam cümleye geçeceğiz. Esasen Türkçe'nin çıplaklığa mail bir hâli vardır. Nesirde Thukydides'in sobre lisanına geleceğiz. Modellerimiz, onların epigram, idil, trajedi vesair şiir şekilleri olacaktır. Hasılı Renaissance'da bütün Avrupa milletlerinin ve Fransızların neo-classique şiirini vücuda getireceğiz. Felsefede Sokrat'tan ve Platon'dan açılan hatta geleceğiz; şark felsefesini bırakacağız. Velhasıl, bir nevi Nev-Yunanî edebiyat vücuda getireceğiz"⁸.

Bu fikirleri çok yanlış bulan Cenab Şahabeddin ve Rı-

⁸ Hasan-Ali Yücel, a.g.e., s. 225

za Tevfik, şiddetle itiraz ederek bizde klasik nesrin ve nazmin ancak İran örneğine göre olabileceğini söylelerler. Yahya Kemal, bu hadiseyi anlattığı yazısında, "Yakup Kadri ve ben, Rıza Tevfik ve Cenab Şahabeddin Bey'lerle birbirimizi o kadar anlamamıştık ki, içtimaa kesel ve meraretle nihayet verdik" der ve Yakup Kadri'nin şu söylerini nakleder: "Bizim yıkmak istediğimiz zevk ve fikirler işte bunların zevki ve fikirleridir, halbuki onlarla anlaşmaya gelmişiz!" (SEP, 10).

O günlerde Ömer Seyfeddin de *Tanın'* de neşredilen *Boykotaj Düşmanı* adlı hikâyesinde Nev-Yunanîlik fikriyle alay etmiş ve ima yoluyla Yahya Kemal ile Yakup Kadri'yi Yunan donanmasına iane toplayan ve Yunanlılığa hizmet eden iki adam gibi göstermiştir.

Nev-Yunânîliğin böyle tepkilerle karşılaşması kaçınılmazdı. Nitekim Yahya Kemal'in, açık seçik itiraf etmemiş olsa da, kısa bir süre sonra bu fikirden vazgeçtiği bir gerçektir. Yukarıda kısaca anladığımız toplantıdan bahsetterken bile, Cenab Şahabeddin'e açıkladığı fikirlerin neler olduğunu üzeri kapalı geçer. Teferruatını ancak Hasan-Âli'den öğrenebiliyoruz. Hatıralarında da Nev-Yunânîliği üzerinde pek durmadığına göre, hayatının bu devresini unutmak ve unutturmak istediği neticesine varabiliriz. Sadece "beyaz lisan" fikrini sonuna kadar muhafaza ettiği söylenebilir. Bir gençlik hevesinden başka birşey olmayan bu Nev-Yunânîlik günahından, Cemil Meriç'in ifadesiyle, "istiğfar ederek tez zamanda asıl sesini bulmuş, başka bir kelimeyle kendisi olmuştur". *Bergama Heykeltraşları* adlı şiirindeki şu misra bir hatîme olarak kabul edilebilir: "Gördük ki yeryüzünde ilâhlar gezinmiyor".

BAĞDAŞ KURMASINI UNUTMAK

Bu devreden sonra Yahya Kemal, Osmanlı tarihinin ve kültürünü asıl kaynaklarına yönelik farklı sentezler aramaya koyulur. Devrinin müzmin Batıcılarına katıldığı gibi, Batı'dan da vazgeçmez. Fakat denebilir ki, Yahya Kemal, o devirlerde belki de ruh esaretine düşmeyen tek Türk aydınıdır. Tanpınar, Batı'yla temasa geçitten sonra, hemen hiç kimsenin, o kadar çok şey borçlu olduğumuz Batı karşısında, onun kadar tam bir eşitlik içinde konuşmayı başaramadığını söyler⁹. Kisaca Yahya Kemal "Türk insanının Avrupalı olmasıdır; şark ve garp ikiliğini ortadan kaldırarak Türk insanının bütün olmasını sağlayan adamdır"¹⁰.

Yahya Kemal, bütün inançlarından soyunmuş olarak gittiği Paris'ten çok farklı bir adam olarak dönmüşse de, alıştığı frenk hayatı yüzünden artık memleketinin insanları gibi yaşayamazdı. Ahmed Haşim'in "Müslüman Saati" dediği iç hayatın, yani dünyayı algılama biçiminin tamamen dışında kalmış, çok farklı alışkanlıklar edinmişti. Ancak yerli hayat şekilleriyle yeniden karşılaşmanınonda bir çeşit şok etkisi yarattığı anlaşılıyor. İstanbul'un çeşitli semtlerinde yaptığı gezintiler, Yakup Kadri'yle birlikte gittiği Bektaşı tekkesi, Kadıköy'ndeki bir dost evinde dinlediği Tanburî Cemil Bey... Mesut Cemil, başı hakkındaki ünlü eserinde, Yahya Kemal'in Tanburî Cemil Bey'i dinledikten sonra, "O zaman karşılımda altın-

⁹ Tanpınar, *Yahya Kemal*, s. 40

¹⁰ Turan Alptekin, *Bir Kültür Bir İnsan*, s. 116

dan bir kapı açıldı. Memleketime bu kapıdan girdim!" dediğini anlatır.

Musiki, bağıdaş kurmasını bile unutmuş bu Quartier-Latin adamının en sağlam bağlanış noktalarından biri olmuştur. Nitekim Yakup Kadri, onun, götürdüğü bir Bektaşî tekkesinde, bağıdaş kurup otururken oflaya puflaya, kâh sağa, kâh sola eğilerek nasıl kıvrandığından söz eder. Ancak bir süre sonra nefesler okunmaya başlayınca canlanır ve kendini kaptırıp gider.¹¹

Yaşadığı bu tür şokların Yahya Kemal'de, içinden çıktığı toplumun hayatına katılmak arzusu uyandırdığını, bunu yeterince başaramamış olmaktan da büyük üzüntü duyduğunu biliyoruz. Bir yazısında, Büyükkada'da otururken bir bayramda bayram namazına gitmeye niyetlenliğini, fakat sabah uyanamamak korkusuyla o gece hiç uyumadığını anlatmaktadır. Çünkü yaşadığı frenk hayatıının gecesinde sabah namazına kalkmak zor ve hatta imkânsızdır. Nihayet vakit gelince abdest alarak camie gider:

"Ben kapıdan girince bütün cemaatin gözleri bana çevrildi. Beni, daha doğrusu bizim nesilden benim gibi birini camide gördüklerine şaşıyorlardı. Orada o saatte toplanan Ümmet-i Muhammed, içine bir yabancının girdiğini zannediyordu. Ben içim hüznünle dolu, yavaş yavaş gittim. Va'zı diz çöküp dinleyen iki hamalın arasına oturdum. Kardeşlerim müslümanlar, bütün cemaatin arasında yalnız benim vücdumu hissediyorlardı. Ben de onların nazarlarını hissediyordum. Vaazdan sonra namazda ve hutbede onların içine karışıp Muhammed sesi kulağıma

11 Yakup Kadri, a.g.e., s. 169

geldiği zaman gözlerim yaşla doldu. Onlarla kendimi yek-dil, yek-vücut olarak gördüm. O sabah, o müslümanlığı az âşinâ Büyükkada'nın o küçükük camii içinde, şafakta aynı miletin ruhlu bir cemaati idik. Namazdan çıkarken, kapıda âyandan Reşid Âkif Paşa durdu. Bayramlaşmayı unutarak elimi tuttu: 'Bu bayram namazında iki defa mes'udum, hamdolsun sizlerden birini kendi başına camie gelmiş gördüm! Berhudar ol oğlum, gözlerimi kapamadan evvel bunu görmek beni müteselli etti' dedi. "Hem geldiğimi, hem de bayramımı tebrik etti. Yanındaki eski adamlar da onun gibi tebrik ettiler. Bu basit hadiseden pek samimi olarak mahzûzdular. O sabah gönlüm her zamankinden fazla açtı" (Aİ, 128).

Eğer dikkat edilirse, Yahya Kemal, Paris'e gitmeden önce aralarında kendisini cenderede hissettiği insanlarla "ruhlu bir cemaat" teşkil ettiklerini söylemektedir. Aslında camide kendisine çevrilen nazarlarla, önceleri rahatsız olduğu nazarlar arasında hiç bir fark yoktur. Kısacası değişen, millî muhitindeki insanlar değil, Yahya Kemal'dir. Bununla beraber, o, camide yaşadığı bu ruh halini bir daha belki de hiç yaşayamayacak, millî hayatı hep zihni olarak katılacaktır. Başka bir deyişle, hem frenk hayatını yaşama alışkanlığından kurtulamayan, hem de öz hayatımızı fevkalâde güzel bulan Yahya Kemal, zamanla iki hayatın da çizgilerini taşıyan -gönlüne göre- bir müslüman tipi çizecektir.

Yahya Kemal'in çizdiği müslüman tipi, esasen medeniyetimizin hiç de yabancı olmadığı bir tipti. Bektaşî, Melâmî, hatta zaman zaman Mevlevî ve Halvetî tipleri, tasavvufla beraber gelişen müsahamayı en son sınıra kadar götürerek İslâm'ın getirdiği kayıtlardan, sorumluluk-

lardan kutulmanın yolunu bulmuşlardı. Ancak bu tipler, bir medeniyetin kendi esprisi içinde ortaya çıktıkları için, olağanüstü hâller dışında pek göze batmuyorlardı.

Yahya Kemal gibi, Batı'da her türlü kayıttan âzâde yaşayanların lâkaydısı çok farklıdır. Ancak o mensub olduğu milliyeti keşfettikten sonra, "Rind" mefhumu etrafında epicürien bir müslüman tipi çizmiştir diyebiliriz. Hayyam ile dostluğu bu bakımdan çok önemlidir. Bilindiği gibi, doğunun bu büyük şairi, bilhassa kader fikri ile hesaplaşır. Halbuki İslâm'da kader üzerinde spekulasyon hoş görülmemiştir. Ne var ki, Hayyam ve benzeri düşünen kafaların kader üzerine birtakım sorular sormaları kaçınılmazdı. Öyle anlaşılıyor ki Yahya Kemal, Hayyam'ın şark hikmetinin esprisine uygun, ilk anda basit görünümeyle beraber derin sezişlere dayanan çözümlerinde, kayd ü şarta bağlanmayı sevmeyen mızacına melce buluyordu. Esasen o, Tanpinar'ın da söylediği gibi "müslümanlığı halkımızın saf ruhunun hem yapıcısı, hem de en sahîh aynası addetmiş, hususî sohbetlerinde cemiyetimiz için daha ziyade sünî akideyi tercih ettiğini söyledi" halde, "eski şiirin havasına daha derinden girdiği devirlerde din telakkisini enelhak felsefesine doğru" derinleştirmiştir¹². Hayyam'dan tercüme ettiği, fakat nedense bitiremediği bir rubaisindeki şu misra bu açıdan düşünüldüğü zaman hayli ilgi çekicidir: "*Sen kendini yok farzedip âzâd yaşa*".

12 Tanpinar, *Yahya Kemal*, s. 44

YAHYA KEMAL VE PIERRE LOTİ

Yahya Kemal'in Türk milletine bakışı, o zamana kadar alışılmış bakış tarzlarından hiç birine benzemiyordu. Zaten o, mücerret olarak İslâm üzerinde hemen hiç durmamış, İslâm'ın bilhassa Osmanlı toplumundaki görünüşünü almıştır. Hakikaten Osmanlı kültüründe İslâm idrâki hiç bir zaman şeriat prensiplerinden bütünüyle uzaklaşmamakla beraber, tamamen kendine has bir mahiyet taşıyordu. Osmanlı müslümanlığı ehli-sünnet doktrininin, her renkten tasvvuffî anlayışı da bünyesinde barındıran estetik bir yorumu gibidir. Yahya Kemal ise her şeyden önce bir estetti. İslâm'ı Kur'ân'da ve hadis kitaplarında değil, meselâ İtrî'nin *Tekbir*'inde, Siñan'ın Süleymaniye'sinde, yahut bir Yesârî hattında görüyordu.

Filhakika, bu anlayış tarzında Pierre Loti gibi Şark hayranı egzotiklerin payı küçümsenmeyecek kadar fazladır. Ahmed Haşim, *Gurahâhâne-i Laklakân*'da, gerçekten ziyade bir karikatüre benzeyen Greguvar Bay'la, Pierre Loti tavrını inceden inceye eleştirir. Doğrusu, Yahya Kemal'in eski medeniyetimizi ve müslüman Türk toplumunu değerlendirme biçiminde hemen sezilmeyen, fakat üzerinde biraz durunca içimizde gizli bir rahatsızlık yaratan bir Pierre Loti'lik yok değildir. Yahya Kemal fırçasını kullanmaya başlayınca, ortaya bir minyatür, bir yazı istifi, yahut ince bir tezhip çıkmaz; Allom'un, yahut meselâ Preziosi'nin gravürlerini andırır bir peyzaj doğar. Meselenin en kaçınılmaz tarafı da zaten budur: Artık kendimize kendimiz gibi bakamayışımız. Hadiseye bu yönüyle bakıldığı zaman, Yahya Kemal'in Nev-Yunânîlik dönemindeki müddeasını büyük ölçüde gerçekleştirdiğini

kabul etmek zorunda kalırız. Eski kültürümüzün resimsizliği ve nesirsizliği üzerinde bunun için o kadar ısrarla durmuştur (ED, 69):

*Şi're aksettirebilseydin eğer dinlerdin,
Yüz fetih ş'i'ri, okundukça çelik tellerden.
Resm'e aksettirebilseydin eğer, ömrünce,
Ebedî cedleri karşısında görürdün canlı.
Gönül isterdi ki mâzîni dirilten san'at,
Sana tarihini her lâhza hayal ettirsin.*

Hiç şüphesiz, resme ve nesre bu derece ihtiyaç hissedilmek için, Yahya Kemal'in vardıgı noktaya varmış olmak gerekiyordu. Fakat onun anlayamadığı, bizde Batılı mânâsında resim ve nesir olsaydı, şiirini yazdığını hayatımız olmayacaktı. Resimsizlik yüzünden eski şehirlerimiizi, yanmış yıkılmış binalarımızı, kıyafetlerimizi göremediğimiz (ED, 69) doğru; fakat eğer resmimiz olsaydı, bu resmin göstereceği şehirler, binalar, kıyafetler, Yahya Kemal'in görmeyi istediği şehir, bina ve kıyafetler olmayacağı. Çünkü resmin ve nesrin dayandığı dünya görüşü ve estetik onları da farklı bir tarzda şekillendirecekti.

TÜRK MÜSLÜMANLIĞI

Türklüğün tekevvünü, Yahya Kemal'e göre, Anadolu'da müslümanlığın da Türk'e has bir mahiyete bürünmesine sebep olmuştur. Fikirlerini bu temel iddia üzerine bina eden Yahya Kemal, müslümanlık anlayışını anlatırken: "Ben her şeyden önce bir Türk gibi duyarak yazarken İslâmiyet'in çok katı, çok maddî, âdetâ riyazî olan uknumlarının üstünden atlayarak nehyettiği noktalara, butlanların zevkine kadar gidiyordum" demektedir (SEP,

52). Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Mahur Beste*'de İsmail Molla'ya söylettikleri Yahya Kemal'in bu yönden tefsiri gibidir

“Gençliğimde Bağdad’ı, Basra'yı babamla görmüşüm. İhtiyarlığında Mekke ve Medine'de memuriyet verdim. Mısır'a uğradım. Şam'da çocukluğumun ilk iki yılı geçti. Hepsini türbesi, evliyası, kandili, bayramı, namazı, niyazı ile gördüm ve daima başkalığını hissettim. Daima aynı olması gereken bir uluhiyetin çehresi benim için değişti. Yavaş yavaş o hale geldim ki bir kandil çoreği, bir ramazan manisi, iyi yakılmış bir mahye, sırtında yamalı abası, elinde keşküllü, degneği, boynunda kaplumbağa kabuğundan, bilmem hangi hayvan kemiginden tılsımları, fakir ve bitli bir dilenci benim için Müslümanlığın ta kendisidir. Gene anladım ki, bizim şark, Müslümanlık, şu bu diye tebcil ettiğimiz şeyler, bu toprakta kendi hayatımızla yarattığımız şekillerdir. Bize ulûhiyetin çehresini veren Hamdullah'ın yazısı, İtri'nin Tekbiri, kim olduğunu bilmemişimiz bir işçinin yaptığı mihraptır.

“Dikkat et, halis Müslüman gibi düşünmüyorsun Molla bey.”

“Bilâkis, tam bir Müslüman gibi düşünüyorum, fakat mücerret bir Müslüman gibi değil, bu şehrin etrafında, hülâsa memleketin içinde yaşayan bir Müslüman gibi. İki yüz yıl bu memleketin içinde yaşayan dedelerimden bana miras kalmış bir Müslümanlık”¹³.

Bilindiği gibi, Yahya Kemal, bu tarzda bir Müslümanlık anlayışını savunduğu bazı yazıları dolayısıyla Ahmet Naim Bey'in itirazları ile karşılaşmış ve aralarında sert bir münakaşa geçmiştir.

13 Tanpınar, *Mahur Beste*, s. 124

Yahya Kemal, Buharî mütercimi olarak tanınan Ahmet Naim Bey'le Dârülfünûn'da bir ara beraber çalışmıştır. O günlerde *Tevhîd-i Efkâr* gazetesinde İstanbul'un rûhânî semtlerini anlattığı yazıları neşrediliyordu. Bir Rüyada Gördüğümüz *Eyüp* yazısının çıktıgı günlerde, Ahmet Naim bu yazısından bahisle, Yahya Kemal'i, İslâmî efsaneler üzerine kurulmuş bir din olarak göstermekle suçlar ve "İslâmiyyette ölülere ibadet, mezarlara muhabbet, ölmüş insanları falan yahut filan semtte hâzır ve nâzır zannetmek gibi itikatlara" yer olmadığını söyler. Ahmed Naim'in bu sözlerine sert bir şekilde cevap veren Yahya Kemal, milletlerin dinleri kendi yaratılışlarına uygun olarak benimsediklerini, başka türlü almalarına da zaten imkân olmadığını söylediğten sonra Türklerin de İslâmiyeti kendi mizaçlarına göre kabul ettiklerini ve onun uğruna yalnız bu sebeple öldüklerini iddia eder (SEP, 55).

Yahya Kemal'in bu düşünceleri, yaşanan gerçeğin ifadesi olmakla beraber, mitlere, efsanelere düşkün bir şair mızacını göstermesi bakımından ayrıca ele alınmaya değer. İslâm'ı hurafelerden arındırmaya çalışan Ahmed Naim Bey gibi İslâmcı aydınları anlamak istememesi ve hatta sert bir şekilde cevap vermesi ise, kanaatimizce, kendi fikirlerinin en doğrusu olduğuna inanmasından değil, onların anladığı mânâda bir İslâm'ın hayatı çok sıkı ölçüler getirmesi, kendisi gibi kayıtlara bağılmaksızın âzâd yaşama alışkanlığında olanların hareket serbestilerini kısıtlaması yüzündendir.

Yahya Kemal'in fert olarak inanıp inanmadığı hususunda kesin birşey söylemek yanlış ve gereksizdir. Şurası bir gerçektir ki, o dini cemiyetin zaruri bir realitesi olarak

kabul ediyor, inananları asla kücümsemiyordu. Tanpınar, Yahya Kemal'in din anlayışıyla Ernest Renan'ın fikirleri arasında bağlantı kurar. Yunan Mucizesi fikrinin de baba-larından olan Renan, Tanpınar'ın naklettiğine göre, kahramanı Patrice'in dilinden şöyle konuşur: "Talihin beni içinde yarattığı cemiyetten ayrılmak istemediğim ve dedelerimiz öyle itikat ve ibaded ettiği için katoliğim"¹⁴. Yahya Kemal için de müslümanlık böyleydi. Halbuki Ahmed Naim Bey ve Mehmed Âkif gibi İslâmcılar için İslâm, herseyden önce bir vahiy hakikatidir, hayatı bütünüyle kavrayan bir nizamı ifade eder. Hiç bir şekilde taviz vermekszisin İslâm'ın safiyetine dönerek, kitleleri bütün hurafelerden kurtarmaktan başka bir çıkar yol düşünlmez.

Yahya Kemal'e göre, bir medeniyet çöküntüsünün yetimleri olan bu insanların ellerinden, yeni hayat şekilleri hazırlamadan, hayata tahammül etme gücü veren eskiyi çekip almak, onları içinden çıkamayacakları derin bir boşluğa bırakmaktan başka birsey degildir. *Yâ Vedûd* (TM, 69), *Bir Rüyada Gördüğümüz Eyüp* (Aİ, 133) ve benzeri yazıları, bir sanatkâr fantezisi olmaktan çok, millî muhitimizi ve insanımızı ayakta tutan, dayanma gücү veren birtakım değerleri hatırlatmak gayesiyle yazılmıştır. Tanpınar da Yahya Kemal'in din ve cemiyet anlayışını, kendi sezgilerini de ilâve ederek derinliğine tahlil eder:

Huzur romanında Mümtaz'la Nuran, Sünbul Sinan ve Merkez Efendi üzerine konuştukları. Nuran, birara: "Acaba şimdi böyle insanlar var mı?" diye düşünür. Mümtaz, onun bu düşüncesini okumuş gibi: "Ne kurtarıcı bir düşüncenin, ne de ermenin kapısı kapanmayacağına,

14 Tanpınar, *Yahya Kemal*, s. 45

Allah'a giden yollar daima açık olduğuna göre, olması lâzım" der. Halbuki Nuran, biraz şüphe, hatta istihfaf, inkâr gibi şeyler beklemektedir; sevgilisinin yeni bir tarafını keşfetmiş gibi soran gözlerle bakar. Mümtaz onun bu bakışları üzerine kendini anlatmak ihtiyacını hisseder:

"Bilmem, tam dindar mıyım? Herhalde şu anda dün-yaya çok bağılıyım. Fakat ne Allah ile kulunun arasına girmek isterim, ne de insan ruhunun büyülüğünden şüphe ederim. Kaldı ki, bunlar millî hayatın kökleridir. Bak, kaç gündür İstanbul'da, Üsküdar'da geziyoruz, sen Süleymaniye'de doğmuşsun, ben Aksaray'la Şehzade arasında küçük bir mahallede doğdum. Hepsinin insanlarını, içinde yaşadıkları şartları biliyoruz. Hepsi bir medeniyet çöküntüsünün yetimleridir. Bu insanları yeni hayat şekilleri hazırlamadan evvel onlara hayata tahammül etmek kudretini veren eskileri bozmak neye yarar? Büyük ihtilâller bunu çok tecrübe etti. Netice olarak insanı çıplak bırakmaktan başka birseye yaramadı. Bırak ki her yerde, en zengin ve müreffeh cemaatlerde bile, hayat bir yığın artıklarla, yarıyolda kalmışlıklarla doludur. Sünbül Sinan ve benzerleri bunların yardımcısıdır. Şu ihtiyar kadınَا bak..."¹⁵

Yahya Kemal, İşte Tanpınar'ın aslında kendisini anlattığı bu cümlelerdedir. Batıda yaşadığı âzâd hayatı bütün alışkanlıklarıyla yaşamaya devam etmesine, Peygamber'in adı geçince gözyaşlarını tutamayan, sıkıntıya düştü mü Sünbül Sinan'lardan, Merkez Efendi'lerden meded uman bu insanların arasına girememesine rağmen: "Gönlüm, dilim, kanım ve mîzacımla sizdenim / Dünya ve âhirette vatandaşlarım benim" diyebiliyor, artık ken-

¹⁵ Tanpınar, *Huzur*, s. 172

disini cenderede hissetmiyordu. Halbuki Batıcilarda olduğu gibi, İslâmcılarda da, bir yığın hurafeye boğulup İslâm'ın safiyetinden uzaklaşmış bu insanları -açıkta açığa olmasa bile- istihfaf vardır.

Kısacası Yahya Kemal, yine Tanpınar'ın ifadesiyle, kaçış kapıları arayan insan değil, "eve dönen adam"dır. Fakat, evde vatandaşlarının arasına karışamadığı için kendisini çok yalnız hisseder:

*Tenhâ sokakta kaldım oruçsuz ve neş' esiz.
Yurdun bu iftarından uzak kalmanın gamı
Hadsiz yaşıttı rûhuma bir gurbet akşamı.
Bir tek düşünce oldu teselli bu derdime:
Az çok ferahladım ve dedim kendi kendime:
"Onlardan ayrılmış bana her an üzüntüdür;
Madem ki böyle duygularım kaldı, çok şükür!"*

Ek MÜSLÜMAN RÜYASI

Kendi kendime diyorum ki: Şişli, Kadıköy, Moda gibi semtlerde doğan büyüyen oynayan Türk çocukları milliyetlerinden tam bir derecede nasîb alabiliyorlar mı? O semtlerdeki minâreler görürmez, ezanlar işitilmez, Ramazan ve kandil günleri hissedilmez. Çocuklar müslümanlığın çocukluk rü'yâsını nasıl görürler?

İşte bu rü'yâ, çocukluk dediğimiz bu müslüman rü'yâsıdır ki bizi henüz bir millet hâlinde tutuyor. Bu günü Türk babaları havası ve toprağı müslümanlık rü'yâsı ile dolu semtlerde doğdular, doğarken kulaklarına ezan okundu, evlerinin odalarında namaza durmuş ihtiyar nineler gördüler, mübârek günlerin akşamları bir minderin köşesinden okunan Kur'an'ın sesini iştiler; bir raf tizerinde duran *Kitâbullah'*ı indirdiler, küçükçük elleriyle açtılar, gülayağı gibi bir rûh olan sarı sahîfelerini kokladılar. İlk ders olarak besmeleyi öğretidiler; kandil günlerinin kandilleri yanarken, ra-

mazanlarının, bayramların topları atılırken sevindiler. Bayram namazlarına babalarının yanında gittiler, câmîler içinde şafak sökerken Tekbir'leri dinlediler, dîn'in böyle bir merhalesinden geçtiler hayâta girdiler. Türk oldular.

Bugünün çocukları büyük bir ekseriyetle yine müslüman semtlerde doğuyorlar, büyüyorlar, eskisi kadar derin bir tahassüs ile değilse bile yine müslümanlığı hissediyorlar. Fakat fazla medenileşen üst tabakanın çocukları ezansız yeni semtlerde alafranga terbiye ile yetişirken Türk çocukluğunun en güzel rü'yâsını göremiyorlar. Bu çocukların sütü çok temiz hilkatları çok metin olmalı ki ileride alafranga hayat Türkliği büsbütün sardıktan sonra milliyetlerine bağlı kalabilsinler, yoksa ne muhit ne yeni yaşayış, ne semt, hiç bir şey bu yavrulara Türkliği hissetmez (*Tevhid-i Efkâr*, 23 Nisan 1922).

YAHYA AZIZ PASHA

ALI FUAD PASHA SAUF BEY

MUSET AŞÇEREA

ZİYA GÖBALT

CEMAL PASHA

MEHMED EMİN YURDAHUL

NEDİM BEY

MEHMET BEY

VAHAP BEY

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EVDEKİLER

Öyle sinmiş ki vatan semtine milliyetimiz
Ki biziz hem görülen, hem duyulan, yalnız biz.
"Koca Mustapaşa"

KADIZÂDELİLER

Klasik zevkimizin en olgun devri olmakla beraber, siyasî ve iktisadî çöküntünün de su yüzüne çıktıgı ve "Niçin geri kaldık?" sorusunun sorulmaya başlandığı XVII. asırda, tekke-medrese kavgası da bir ara iyiden iyiye alevlenmişti. Birgivî'nin görüşlerini savunur görünmekle beraber, fikirlerini daha ziyade mugâlata ile yürüten Küçük Kadızâde ve Kadızâdeliler diye tanınan taraftarları, geri kalışımızı "şer-i şerif'e aykırı davranışmasına bağlıyor, Peygamber devrinde olmayan âdet ve hareketlerin hemen terkedilmesi gerektiğini söylüyorlardı. Bid'at, onlara göre, güzel bile olsa küfürdü.

Başa Sivasî Efendi olmak üzere, Kadızâde ve taraftarlarına karşı çıkan tasavvuf erbâbı, yazdıkları çeşitli risalelerle bu fikirleri çürütmeye çalışılar. Tartışmalar zamanla iyice kızışarak fiili mücadeleye dönüşmüştür ve yüzlerce insanın öldürülmesine sebep olmuştur. Tekkeleri

basıp şeyhleri ve dervişleri öldüren Kadızâdeliler, bid'at olduğu iddiasıyla, İstanbul'daki bütün selâtin camilerinde birer minare bırakarak diğer minareleri yıkmaya bile kalkmışlardır. Büyük bir isyan haline gelmek üzere olan bu hareket, devrin sadrazamı Köprülü Mehmed Paşa'nın tam zamanında müdahalesiyle ve güçlükle önlenebilmiştir¹.

Kâtip Çelebi, *Mizanü'l-Hakk*'ta, Kadızâdelilerle Sivasî Efendi arasındaki bu mücadeleyi Besus Savaşı'na² benzetir ve "Gerek Halveti, gerek Kadızâdeli ahmakların doğru yoldan göründüklerine bakmayıp iki taraftan birinin üste çıkışmasına yol verilmemelidir. Dünyanın düzeni, halkın çizgiden çıkmamasıyla yürütür gider" diyor³. Fakat bu mücadelenin Besus Savaşı gibi sürüp gittiği, hatta Yahya Kemal ile Ahmed Naim Bey arasında cereyan eden münakaşanın bile, muhtevası farklı da olsa, bu sürüşmenin bir uzantısı olduğu söylenebilir.

Kadızâdelilerin modeli Asr-ı Saadet idi. Fakat nedense bu kutlu devri en kaba hatlarıyla ele alıyor, bir ölçü, bir davranış biçimini olarak göremiyordu. Meselâ Peygamber devrinde kaşık kullanılmamışsa, şimdi de kullanılamazdı ve bu harama tevessül iman tazelemeyi gerektirirdi.

Şurası muhakkak ki, Ahmed Naim Bey ve diğer

1 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmancı Tarihi II/2*, s. 354 vd.

2 Besus, Taglibîler ve Bekirîler adlı iki Arap kabilesi arasında kırk yıl sürtmüştür bir savaşa sebep olan kadınının adıdır. Savaş, onun dişi develerinden birinin yabancılara yasak olan bir çayırda otladığını gören bir Arap tarafından memesinden vurularak öldürülmesiyle çıkar. "Besus Savaşı" zamanla, bitmek bilmeyen savaşlar için kullanılan bir darbîmesel haline gelmiştir.

3 *Mizanü'l-Hakk fi İhtiyâri'l-Ahakk* (hz. O. Şaik), İst. 1972. s. 109

İslâmcıların anladığı Asr-ı Saadet, Kadızâdelilerin tasavvur ettiklerinden çok farklıdır. Her şeyden önce, onların görmezlikten gelemeyecekleri bir “garp” vakası vardı. Ayrıca XVII. asırın Kadızâdelilerine göre son derece samimi insanlar oldukları şüphesizdir. Bununla beraber, İslâm’dan uzaklaştığımız için gerilediğimiz fikrine dayanan tezleri, aslında geriliğimizin tek sebebi olarak İslâm’ı gösterenlerin tézinden -meseleyi kavrayış bakımından- pek farklı değildi.

“GARB’IN İLMİNİ ALMAK”

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, İslâmcı aydınlar da izah etmek zorunda oldukları bir “garp” vakasıyla karşı karşıya bulunuyor, bir yandan Asr-ı Saadet modelini savunurken, bir yandan da, kaçınılmaz olarak, İslâm’ı Batı’nın müsbet ilimleriyle teliye çalışiyorlardı.

Müsbet ilimlerde ve buna bağlı olarak teknolojide erişilmesi güç bir seviyeye varan Batı’nın karşısında duyulan şaşkınlık, İslâmcıları “Garb’ın ilmini almak” hususunda, ister istemez, hem Bâticîlarla, hem de Türkülerle aynı fikri savunmak mecburiyetinde bırakmıştır. İlim sözkonusu olduğu zaman, meselâ Mehmed Âkif, Abdullah Cevdet’ten yahut Ziya Gökalp’ten farklı bir şey söyleyebilecek durumda değildir. Fikret’in oğlu Haluk ne kadar Promete’yse, Âkif’in Âsim’ı da o kadar Promete’dir; bu esâtırî kahramanın gökten “dehâ-yı nâri” çalması gibi, gi dip Batı’dan ilmi ve teknolojiyi getirecektir⁴.

Bu üç fikri cereyan arasındaki uzlaşmazlıklar üzerinde

⁴ Hilmi Yavuz, bu görüşümüzü, Batılılaşmanın Fikret’te bir amaç, Âkif’te ise Batı karşısında İslâm’ın varoluşunu sürdürmesi

şimdiye kadar çok şey yazıldığı için biz burada sadece İslâmcıların fikirlerini kısaca açıkladıktan sonra, asıl konumuza geçmek istiyoruz. Mehmed Âkif, Said Halim Paşa, Mehmed Şemseddin gibi İslâmcılarla göre Şark, gerçek hayat nizamı olan İslâm'dan uzaklaştığı için geri kalmıştır. Eski cemiyetimizi ayakta tutan cemaat olma şuuruydu. Ne var ki artık bu şuurun yerini hurafeler, miskinlik ve yanlış anlaşılan -Mehmed Âkif'in tabiriyle "maskaraca"- bir tevekkül almıştır. Halbuki Garp, ilmi müslümanlardan alarak durup dinlemeksizin çalışmış ve ilerlemiştir. İslâm'ın ilerlemeye engel olduğunu söyleyenler büyük bir yanılıgı içindedirler. İslâm, tam aksine, ilmi teşvik ve çalışmayı emreder. Fakat yanlış anlaşılması ve bir yiğin hurafeye boğulması yüzünden tanınmaz hâle gelmiştir. Müslümanların geri kalmasının yegâne sebebi budur.

Said Halim Paşa, müslümanların neden gerilediğini izah etmek gayesiyle yazdığı risalede, en önemli sebeplerden biri olarak İslâm milletlerinin "hâlâ nûfuzundan kurtulmadıkları İslâm'dan önceki hayatlarının devam eden tesiri"ni gösterir⁵. Dikkat edilirse, Yahya Kemal'in asıl müslümanlık dediği ve Ahmed Naim Bey'e karşı şiddetle savunduğu "ictimaî realite", Mehmed Âkif'e göre

açısından bir araç olduğunu belirterek eleştirmiştir (*Yazın Üzerine*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1987, s. 96). Ama biz, yukarıdaki cümlelerden de anlaşılacağı üzere, "Batılılaşmadan" değil, ilim ve teknolojiyi almaktan söz ediyoruz. Âkif için, ilim ve fenni almak Batılılaşmak değil, "İlim Çin'de de olsa alınız" yahut "İlim müminin yitik malıdır, nerede bulursa alır" şeklinde ifade edilen prensibi uygulamaktır. Âkif, şüphesiz Fikret ve Abdullah Cevdet gibi bir Batıcı değildi.

⁵ Said Halim Paşa, *Buhranlarımız* (haz. E. Düzdag), s. 177

“tanınmaz hâle gelen müslümanlık”, Said Halim Paşa’ya göre de, geriliğimizin başlıca sebeplerinden biridir.

Son zamanlarda uzun uzun münakaşa edilen “dînî olanla tarihî olanın tefrîki” meselesi, aynı konunun önemini hâlâ koruduğunu göstermektedir. Esasen Fazlurrahman’ın görüşlerinden kaynaklanan bu tartışma, onun ortaya koymak istediginden çok faklı bir zeminde ele alınmıştır⁶. Bununla beraber, bizde anlaşıldığı şekliyle de önemli bir konu olarak karşımıza çıkar; yaklaşık bin beş yüz yıllık tarihi birikim göz önüne alınırsa, dînî olanla tarihî olanın birbirinden pek kolay ayırdedilemeyeceği anlaşılır. Bu hususta müsterek bir noktaya varmak hemen hemen imkânsız görünüyor. Dînî zannedilen, fakat aslinde dînî olmayan bir yiğin alışkanlık, toplumun âdetâ uzyetine mal olmuş ve bir yaşama tarzı haline gelmiştir. Ancak bu, tarihî olanın sonuna kadar muhafaza edilmesi gereği mânasına gelmez.

Yahya Kemal, Ahmed Naim Bey’in şiddetle itiraz ettiği şeyleri, sadece bir “ictimaî realite” olduğu için savunuyordu. Yaşama iklimimizi ve yaşama üslubumuzu bu realite tayin ettiği için, Yahya Kemal, bu iklim ve üslubun devam zinciri kopmaksızın kendi içinde değişmesi gereği görüşündeydi. Halbuki İslâmçıların programı siyasi platformda uygulanabilseydi, Bâticî programın uygulanmasıyla ortaya çıkan kopukluğun bir benzeri yaşanacak, o kadar iyi niyetlerle yola çıkanlar, belki de bir noktada ipleri Kadızâdelilerin ellerine teslim etmek zorunda kalacakları.

6 Fazlurrahman’ın *İslâm* adlı son derece önemli eseri dilimize Mehmet Dağ ve Mehmet Aydin tarafından çevrilmiştir (Selçuk Yayınları, İstanbul 1981, 2. bs. 1992).

MEHMED AKİF'İN "GARB"ı

Said Halim Paşa istisna edilirse, İslâmcılar arasında, gerek Batı meselesini, gerekse İslâm'ı derinliğine tahlil edebilen kimse pek çıkmamıştır. Bu biraz da, fikri enerjilerini oryantalistler tarafından icad edilen sun'i meseleler üzerine teksif etmeleri yüzündendir⁷. Oryantalistlere cevap yetiştirmek için çırpinan İslâmcı düşünürler, bu arada meselenin esasından çok uzaklaştıklarını farkedememişlerdir. Mehmed Âkif, Batı'nın ilmini ve sanatını alarak ilerlemenin mümkün olduğu inancındadır. Bunun için son sür'atle çalışmamızı tavsiye eder:

*Alınız ilmini garbin, alınız san'atını
Veriniz hem de mesâinize son sur'atını.
Çünkü kabil değil artık yaşamak burlarsız,
Çünkü milliyeti yok sanatın, ilmin yalnız.
İyi hâtırla tutun ettiğim ihtârı demin,
Bütün edvâr-i terakkîyi yarip geçmek için
Kendi mâhiyyet-i ruhiyyeniz olsun kılavuz,
Çünkü beyhûdedir ümmîd-i selâmet onsuz.*

Mehmet Âkif, toplumda "mâni-i terakki" gördüğü ne varsa, hepsine birden savaş açmıştır. Bunun için engin tessessü, memleketin açıklı manzaralarında sürekli gezinir. Olanca dikkatini hayatımıza teksif ederek, mahalleyi, sokakları, kahveleri, meyhaneleri ve hemen her tipten insanı sokar şiirine, Cemiyetimizi şuurlu olarak hep eksikleriyle, sefaletiyle, hurafeleriyle aksettirir. *Safahat'*ı oku-

7 Oryantalistler tarafından icad edilen bu sun'i meseleler hakkında daha geniş bilgi için bkz. İsmail Kara: *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi I*, Risale Yayınları, İstanbul 1986, s.XX vd.

yanlar zannederler ki, o günkü cemiyetimiz bütünüyle kokuşmuş bir haldedir.

Mehmed Âkif'in *Küfe, Seyfi Baba, Berlin Hatıraları* gibi manzumelerinde tasvir ettiği, yüzme bilmeyenlerin ve fenersizlerin geçemeyecekleri, adım başında su dolu derin çukurlar bulunan, karanlık, "zamane şìiri gibi" düzensiz, biraz gidip evlerin birine dalıveren (yani çıkmaz) ve iki tarafı "ayakta durmaya elbirliğiyle gayret eden/Lisân-ı hâl ile ammâ rükua niyyet eden/O sâlhurde, harab evler" le çevrilmiş sokaklar, Yahya Kemal'e çok da-ha farklı duygular ve düşünceler ilham etmektedir:

*Koca Mustâpaşa! Ücra ve fakir İstanbul!
Tâ fetihden beri mü' min, mütevekkil, yoksul,
Hüznü bir zevk edinenler yaşıyorlar burada.
Kaldım onlarla bütün gün bu güzel rû'yâda.
Öyle sinmiş ki vatan semtine miliyetimiz
Ki biziz hem görülen, hem duyulan, yalnız biz.
Manevî çerçeve beş yüz senedir hep berrak;
Yaşayanlar değil Allah'a gidenlerden uzak.
Bir bahar yağmuru yağımış da açmış havayı
Hisseden kimse hakikat sanıyor hülyâyi.
Ahiret öyle yakın ki seyredilen manzarada.
O kadar komşu ki dünyaya dıvar yok arada,
Geçer insan bir adım atsa birinden birine,
Kavuşur karşısında kaybettigi bir sevdigine.*

Halbuki Mehmed Âkif, mümkün olsa, Yahya Kemal'in son derece etkilendiği bu manzarayı ilk fırsattha ortadan kaçıracaktır. Çünkü geriliğimizin en müşahhas görüntüleri bu manzaranın içindedir. Özellikle Berlin'in ışıklı caddelerini, temiz sokaklarını, bakımlı evlerini görüp kanaatleri pekişen Mehmed Âkif'e göre,

“Garp her şeyde olduğu gibi edebiyatta da pek ileri, Şark her şeyde olduğu gibi, edebiyatta da geri”dir ve bu düşüncesini ifade ederken çok samimidir. Hayatımızı tasvir ederken, o devrin nesrine bile göremeyeceğimiz realist tablolar çizer. Tasvir ettiği sefaletin tersini düşündürmek suretiyle ahlâkî neticeler çıkarmak gayesindedir. Ona göre, sanatın esası “hayat, hakikat ve maşahade”den ibaret tir.

Mehmed Âkif, kültür, medeniyet, ilim, teknoloji gibi mesele ve kavramları pek fazla kurcalamamıştır; eğer emperyalizm mânâsında kullanmıyorsa, medeniyet, onun lügatinde ilim demektir. Şiir anlayışının da köklü şiir geleneğimizle bağlantıları çok zayıftır. Bir manzumesinde divan şiirine “*Eski divanlarınız dopdolu oglanla şarap*” diye şiddetle saldırmıştır. Realite onun şiirine, klasik şiirimizin aksine, hiç değişmeden girer. Esasen düşüncelerini gülü bülbülü bir şiir lügatiyle anlatması -çok beğendiği çağdaşı Muhammed İkbal bunu pekâlâ başardığı halde mümkün değildi. Âkif'in bülbülü, eski şiirimizin bülbülü değil, tabiatın kanlı canlı bülbülüdür.

Mehmed Âkif'in, eski şiirimizi bir oyun olmaktan kurtaran ve hayatı kazandıran tasavvufla ise arası hiç hoş değildir. Tasavvufî rengi ağır basan Selçuklu ve Osmanlı kültürlerini atlayarak doğrudan doğruya ilk kaynağa yönelir. Bu, yöneliş, onu her meseleye yeni baştan yorum getirmek, başka çaresi olmadığı için de İslâm'ı müsbet ilimlerin mantığıyla telif etmek zorunda bırakmıştır. İslâmî asırlarda elde edilmiş tecrübe birikimine pek fazla iltifat etmeyen Mehmed Âkif, daha ziyade, meselâ Fatih Külliyesi’nde bir zamanlar “ulûm-ı tibbiye” okutulmuş, teşrif yapılmış olmasıyla ilgilendir.

Âkif'in eleştirilerinde haklılık payı yok değildir; ancak hastalıkları teşhis ederken ileri sürdüğü çareler, ancak "iyi niyet"le açıklanabilir. Tanpınar, onun hakkında "Tanzimat hüsnüniyetinin son haddi" hükmünü veriyor⁸. Gerçekten de, Mehmed Âkif'in gösterdiği çare İslâm'a dönmek ve çalışmak, yine çalışmaktadır⁹. Âsim'in nesline düşen vazife ise Avrupa'ya giderek ilmi ve fenni almak... "Bütün edvâr-ı terakkîyi yarıp geçme"nin başka yolu yoktur. Âsim, Batı'nın müsbet ilimleriyle, mücehhez imanlı gençliği temsil etmektedir.

Mehmed Âkif ve onun gibi düşünenlerin hatası, ilmi ve teknolojiyi, Batı'nın sosyal, kültürel ve ekonomik gelişiminin dışında bir süreç olarak görmeleri, 'ilerleme'yi sîrf çalışanlığa ve benzeri motiflere bağlamalarıdır.

Evrim düşüncesinin tabii sonuçlarından biri olarak doğan ve XIX. asırın "mythos"larından biri haline gelen "terakkî" (ilerleme) fikri üzerinde hiç bir İslâmçı düşünürün tenkitçi bir anlayışla durmamış olması çok şaşırtıcıdır. Hepsi de farkına varmadan "ilerleme"yi ve Avrupa'da gelinen noktanın arkasındaki süreçleri olumluşamış, yani Batı'nın tecrübe birikimine talip olmuşlardır.

Belli bir devreden sonra devamlı müdafâada kalan İslâmçı aydınlar, Âkif'in İslâmcılığını muarızlarına sevimli göstermek için, onun müsbet ilimlere karşı olmadığını, ilmi ve teknolojiyi savunduğunu, hatta herkesten evvel Batılı ilim adamlarının atomu parçalamak için yaptıkları çalışmalardan haberdar olduğunu, hurafelere hiç ilti-

8 Turan Alptekin, a.g.e., s. 116

9 Çalış dedikçe şeriat çalışmادın durduن,
Onun hesâbına birçok hurâfe uydurdun

fat etmediğini ileri sürüp durmuşlardır. Âkif'i hakiki bir müslüman olduğu için savunmak yerine, müsbet ilimler hakkındaki fikirlerinin arkasına sığınarak öne sürmek hayli düşündürücü bir tavırdır. Aslında müsbet ilimler hakkındaki fikirleri, Âkif'in en zayıf tarafıdır. O ve çağdaşları, şüphesiz, ilerlemenin dinamiklerini pek bilmiyorlardı ve farkında olmadan pozitivizmin kollarına atılmışlardı.

Bununla beraber, son derece önemli bir mütefekkir olan Said Halim Paşa, diğer İslâmcılara göre, meselelere daha dikkate değer yaklaşımalar getirmiştir. Paşa'ya göre, Doğu'yla Batı arasındaki müsterek noktalar, ümit edildiğinden daha azdır. Bu bakımdan “başka milletlerin çoğu zaman pek pahalıya mal olmuş siyasi tecrübelерinden zahmetszizce istifade” çok cazip görünmekle beraber tehdiliklidir. Bırakın müesseseleri, en basit kelimeler bile çok zaman aynı mânâ ve şümulü taşımazlar. Örnek olmak üzere, devrin mythos'larından “müsâvât” kavramını ele alan Paşa, bu kavramın bizde hiç bir zaman haset, kin ve tecavüz hissi uyandırmadığını, çünkü “şahsî meziyetler sebebi ile meydana gelmiş eşitsizliğin açıkça demokrat sayılan İslâm toplumunda gayet tabii sayıldığını” söyler. “Yine aynı sebeplerle hürriyet, bizim için ictimâî bir zinciri kırmak, siyâsi bir kölelikten kurtulmak demek değildir”¹⁰.

KÜLTÜR VE MEDENİYET

Görülüyör ki, Said Halim Paşa Batı'yı çağdaşlarına

10 Said Halim Paşa, a.g.e., s. 77

göre çok daha iyi tanımlamaktadır. Fakat sıra “terakki”ye geldiği zaman, ihtiyacı elden bırakmamakla beraber, o da çaresizdir ve Batı medeniyetinden istifade etmek gerektiğini söylemek zorunda kalır. Yalnız önceki teşebbüslerimizin hepsinde hezimete uğradığımızı çok iyi bilmektedir. O halde ne yapılmalıdır? “Avrupa medeniyetini millîleştirmek, yani mümkün mertebe muhitimize isındırmak!”¹¹ Fakat bu soru mütercimine, yani Âkif'e sorulursa, o, tereddütsüz “Çalışmak!” cevabını verecektir.

Batıcıların millî muhite sahip çıkmak gibi bir problemleri bulunmadığı için bu konularda pek fazla kafa yormamışlardır. Fakat kültür ve medeniyet probleminin Türkülerde en önemli problemlerden biri haline geldiği görülür. Bilindiği gibi, Ziya Gökalp, bu problemi “kültür millî, medeniyet beynelmileldir” formülüyle çözdüğü kanaatini taşıyordu. İslâmcılarla Türküler arasında -medeniyet kavramının şümülünde hemfikir iseler de- büyük bir ihtilaf bulunmaktadır. Ziya Gökalp'in anladığı mânâda kültürü, Mehmed Âkif, kısaca “moğollaşmak” diye tarif eder.

Öyle anlaşılıyor ki, Tanzimat ve Meşrutiyet aydınlarının ayıricı vasfi, kendilerini batıdan çok aşağıda görmelelidir. Bir istisna vardır: Yahya Kemal. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, o, ruh esaretine düşmeden, batıyla tam bir eşitlik içinde konuşmayı başarabilmiş birkaç aydından birdir, belki de tektir. Dokuz yıl kaldığı Paris'te, Batı kültürünün mahiyetini kavramış, İstanbul'a döndükten sonra, büyük iddialarla ortaya çıkan fikri cereyanlardan uzak kalmıştır. En yakın durduğu Türk Ocağı çevresine bile aslında çok uzaktır.

11 Said Halim Paşa, a.g.e., s. 110

Yahya Kemal bir ilim adamı değildi, düşüncelerini her zaman bir sanatkâr olarak ifade ediyordu. Yakın dostu olmakla beraber, mizaç bakımından hiç benzemediği ve birçok fikri meselede anlaşamadığı Ziya Gökalp'i, Renan'ın *Çocukluk ve Gençlik Naturalleri*'ndaki Baba Sistem'e benzetir (*SEP*, 16). Kendisi bir sistem adamı değil, Ziya Gökalp'in onun hakkında kullandığı tabirle "vecd adamı"dır. Başka bir deyişle, Yahya Kemal, Kadızâdeli bir mullanın karşısında, kayıtlardan âzâde bir Melâmîder-visinin vicdanını temsil eder.

Türküler olsun, İslâmcılar olsun, İslâm inancı etrafında gelişen ve şüphesiz Asr-ı Saadet modeliyle tam tatabuk arzettmeyen, yine de İslâmî olan bir kültür üstsisteminin esprisine, yani Osmanlı terkibine ters düşüyorlardı. Yahya Kemal, işte bu terkibin sözcüsü olarak karşımıza çıkmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EVDE YANGIN

Ne harâbî ne harâbatlıyım
Kökü mazide olan atiyim

ZİYA GÖKALP'LE TANIŞMA

Yahya Kemal, adını daha Paris'teyken duyduğu Ziya Gökalp'le İstanbul'a geldiği ilk günlerde tesadüfen karşılaşır. Doktor Nâzım Bey, Paris'ten döner dönmez bir iki misrai ve kendine has fikirleriyle tuhaf bir şöhret kazanan Yahya Kemal'i, "değirmi yüzlü, hâli ve şânu taşralı ve çocuk gibi mahcup" duran Ziya Bey'e, "Sana Paris'ten gelmiş eski bir Türkçü takdim edeyim, konușunuz ve anlaşıınız!" diyerek takdim eder.

Ziya Gökalp'le Yahya Kemal, birlikte Cağaloğlu'na doğru yürüken çeşitli meseleler üzerinde konuşmaya başlarlar. Ne var ki Yahya Kemal, o eski müfrid Türkçü değildir; Turan rüyasından uyanalı epey zaman geçmiştir. Ziya Bey'e artık ırk birliği gibi şedid arzuları bulunmadığını, kendi vatanımızın o gürkü siyasi sınırları içinde bir Türkliğe razı olduğunu, bin yıl öncesini "kablettârih" sayarak Anadolu ve Rumeli topraklarında daha küçük ölçüde bir Türküyü savunduğunu, kısacası bir Osmanlı Türkluğu arzu ettiğini söyler.

Yahya Kemal'in bu düşünceleri Ziya Gökalp'e "dar ve tatsız" (SEP, 12) gelir. Samimi bir şekilde ayrılır ve bir daha yıllarca görüşmezler. Bununla beraber, Ziya Gökalp, Yahya Kemal'i beğenmekte ve gençlere örnek olarak göstermektedir.

Gerçekte Yahya Kemal'le Gökalp'in Türkçülük konusunda olmasa bile, Nev-Yunânîlik'te anlaşabilmiş olmaları gerekiyordu. Çünkü Gökalp'in estetik sahasında, Yahya Kemal'in o devredeki fikirlerine benzer fikirleri bulduğunu biliyoruz. Gerek Türkçülüğün Esasları'ndaki Bedîî Türkçülük bahsinde, gerekse Ruşen Eşref'e verdiği mülâkatta, Gökalp, Nev-Yunânî olduğunu, adını koymamış olsa bile, açıkça göstermiştir. Gökalp'e göre de, bizde İran edebiyatı için klasik diyenler yanılmaktadır. Klasik bir edebiyat yaratıbmamız için "eski Yunan ve Latin edebiyatlarına kadar çıkmamız, onların meziyetlerini almamız ve bunu kendi bünyemize uydurmamız lâzım gelir"¹.

İlerde üzerinde duracağımız bu fikirleri göstermektedir ki, Gökalp, o tarihlerde Nev-Yunânîlik bayrağı açmış olan Yahya Kemal'le hem-fikirdir. Bu hususta onun tesirinde kalmış olabileceği de düşünülebilir. Çünkü İstanbul'a döndüğü günlerde, Yahya Kemal, gerçekten henüz neşredilmiş bir şairi bulunmadığı halde, dillerde dolaşan birkaç misriayla büyük bir şöhret kazanmıştır. Hatta şırsız şair oluşu çeşitli esprileré bile konu olmuştur. Ruşen Eşref'in konuştuğu devrin meşhurları, Yahya Kemal'den yazmadığını da belirterek -garip bir şekilde- hep sitayıyle bahsederler:

¹ Ruşen Eşref Ünaydin, *Diyorlar ki*, s. 191 vd.

Sami Paşazâde Sezai Bey: "Bizim Yahya Kemal Bey'in de öyle. Azdır falan ama iyidir. Ben o genci Paris'ten tanırırm. Ee, kuvvetlidir".

Hüseyin Cahit: "Yahya Kemal'i okumak istedim; uğraştım. Ortada bir şey bulamadım".

Halid Ziya: "Bu seçkin sanatkâr, artık aruzda tatmin olmayan ve henüz hece veznini de memnunluk verici bir tekâmüle ulaşmamış bulan bir şairdir ki, her ikisinde de mateessüf susmayı uygun görüyor".

Süleyman Nazif: "Yahya Kemal'in yalnız altmış biri tam olmak üzere yüz yetmiş iki misräni gördüm. Görдум ve beğendim. Başkaları bunları da görmedikleri halde Yahya Kemal'in şairliğini sonsuz bir coşkunlukla, aşk ile alkışlıyorlar. Mevlânâ Celâleddin Rûmî hakkında, meselâ, Molla Câmî: "*Nîst peygamber, velî dâred kitâb*" demiş. Bizim Yahya Kemal ise, kitabı olmayan peygamberlerin tutmuş bulundukları usul ve yollara taassub derecesinde bağlı".

Rıza Tevfik: "... eser vermekte çok cimri bir adam. Sanatının susamışları olanlara iki damla Fransız şarabı veriyor; dünya âlemi bu iki damlayla kandırmak istiyor".

Mehmed Emin: "Ah, azıcık da yazsa!"

Hamdullah Suphi: "Yazmakta ne kadar cimri ise, konuşmakta o kadar cömerttir. Kendini yana yöreye dağıta dağıta gezen bir adam... Bazı şeyler vardır ki kendisi kesmez, fakat kestirir. Galiba Yahya Kemal de yazmayacak, fakat yazdıracak".

Ali Kemal: "... meselâ Nâcî gibi, bazı günümüze daha yakın kimseleri dil bakımından kılı kırk yararcasına oku-

mak öğrenmek lâzımdır. İşte bu meziyet Yahya Kemal'de vardır. Fakat o mübarek de çok söyler, az yazar”².

BİLGİ DERNEĞİ'NDE BİR TOPLANTI

Yahya Kemal'in şırsız şöhret olduğu günlerde İstanbul milliyetçilik cereyanlarıyla kaynamaktadır. Balkan Harbi sonunda Rumeli kaybedilmiş, devrin aydınları bu kaybin acısıyla, geleceğe ait ümitlerini de kaybetmemek için, daimi bir heyecan halinde, kurtuluşun, çarelerini aramaya başlamışlardır. Ne var ki, felâketler üstüste gelmektedir. Balkan yenilgisinin acıları dinmeden, Osmanlı İmparatorluğu İttihat ve Terakki erkânının tecrubesizliğinin kurbanı olarak birdenbire kendini Harb-i Umumi'nin içinde bulur. Evde yanın başlamıştır.

Müttefiklerin büyük bir donanmayla Çanakkale'ye saldırdığı sıralarda Yahya Kemal, muallimlik ettiği Darüşşafaka'da, kendi tabiriyle “esrârengiz bir dâvetnâme” alır ve hemen o gece Celâl Sahir'in evinin alt katındaki Bilgi Derneği'ne gider. Hükümet Çanakkale Boğazı'ni savunmakta güçlük çektiği için Anadolu'ya geçme kararı vermiştir. Fakat İstanbul halkının kime bırakılacağı münakaşa konusudur. İlk akla gelen, politikaya bulaşmamış Türkü mütefekkirlerle bir toplantı yapmak olmuş ve bu gizli toplantı devrin Dahiliye Nazırı Talât Bey tarafından tertip edilmiştir. Yahya Kemal içeri girince, Ziya Gökalp'ten Halide Edib'e kadar tanınmış Türkülerden birçoğunun orada olduğunu görür, kısa bir süre sonra da me-

2 Ruşen Eşref, a.g.e., s. 39, 95, 70, 113, 136, 151, 184, 309.

selenin mahiyetini kavrar. "Salahiyetdâr kuvvetin artık İstanbul'u kaybedebileceğimizi ihsas etmesi beni harab etmişti" diyor (SEP, 31).

Toplantıda konuşulan en önemli konu, düşman şehrde girdiği zaman ayaklanması muhtemel Rum ve Ermenilere karşı Türklerin ne şekilde korunabileceği hususudur. Orada bulunanlardan bir kısmı ailelerini düşündükleri için Anadolu'ya geçmek kararında olduklarını söylerler. Yahya Kemal ve daha birkaç kişi İstanbul'da kalmak istemektedir. Bir yığın girift mütâlaadan hiç bir netice çıkmaz. Yahya Kemal'e göre, bu ilk toplantıda pratik mânâda ortaya çıkan yegâne netice Halide Edip Hanım'ın gerektiği zaman halka dağıtılmak üzere beş on çuval un tedarik edilmesi (!) teklifidir. O gece hiç bir netice elde edemeden dağılır ve ertesi gece tekrar toplanırlar. Ne var ki, münakaşalar gittikçe kızışmakta, fikrî ayrıılıklar yavaş yavaş su yüzüne çıkmaktadır. Üçüncü gece, cepheden bazı ferahlatıcı haberler gelmesine rağmen, fikrî ayrıılıklar iyice belirir. AĞAOĞLU AHMED BEY'in İttihatçı olmayan birinin Türkü ve milliyetçi olamayacağını söylemesi ise bardağı taşıran son damla olur. Bu söz üzerine ayağa kalkan Yahya Kemal: "Efendiler, der, ben İttihadçı değilim, lâkin kendi düşünüşüme göre Türküm; galiba siz de beni öyle bildiğiniz için, hiç intizar etmediğim halde davet ettiniz, geldim. Davet ettiğiniz insanlara emniyet edip etmemek bahsini çıkarmak ne Türk, ne de insan şartıdır!"

Sözlerini bitirdikten sonra toplantıyı terkedip çıkan Yahya Kemal'i arkasından koşan Yusuf Akçura ve Ömer Seyfeddin Bey'ler ısrarla geri çevirmeye çalışırlarsa da, o bir daha bu toplantılaraya katılmaz. Zaten müttefik donanması da bir süre sonra büyük bir yenilgiye uğrayarak Bo-

ğaz'dan çekilmiştir. Artık hiç bir mânâsı kalmayan Bilgi Derneği toplantıları neticesinde, Yahya Kemal'e göre, birbirine dargin iki hizip ortaya çıkmıştır: İttihat ve Terakki ile münasebetlerini devam ettirenlerin başında Ziya Gökalp vardır. Yahya Kemal, kendisinin müstakil olduğunu söyler. Esasen "ne şedîd, ne de mütedil, hiç bir zaman İttihadçı olmamıştır" (SEP, 33). Bununla beraber Dârülfünûn'a müderris olarak tayin edilmesinde müsbet reyinin büyük tesiri olduğunu öğrendiği Ziya Gökalp'la dostluğu o günlerde iyice pekişir. Hatta onun Büyükaðada'ya gelmesini çok istemektedir. Önceleri mütereddit olan Gökalp, sîhhatine de iyi geldiği için bahçeli bir köþk kiralayarak Büyükaðada'ya yerlesir.

"AKADEMOS BAHÇELERİ"

Yahya Kemal'le Ziya Gökalp artık hemen her gün bir araya gelmekte, dostlarını sık sık yemeþe davet ederek "sürekli münakaşalar içinde konuþmaktadır" (SEP, 14). Yahya Kemal, bu toplantılarının zaman zaman fikirlerin meydan muharebesine benzediğini söyler. Ziya Gökalp, böylece kitaplardan bir süre kurtularak hayatı açılmıştır. Ne var ki, orada bile dereden tepeden konuşmaya pek ya-naþmamakta, her kelime, her hadise onda bir fikir silsilesi uyandırmaktadır: "Akademos Bahçeleri'nin ağaçları altında konuþan Eflatun gibi, ya kendi evinin, yahut da Ada Kulübü'nün bir kösesindeki ağaçlar altında, bizim ortamızda, söylemeþe koyulur, Türk ictimâiyya-tının bir bahsini tutturur, muttasıl söyler, önce lezzetle dinletir, bir yu-mağrı açar gibi bahsi sıkı bir silsilede muttasıl açar, uzatır,

bir türlü bitirmek bilmez, nihayet en anlayışlı ve meraklı sami'lerini biktirasya kadar konuşur, yorulduğunun farkına varmaz, bazan bir düzeye iki saat tahliline ve terkibine devam ederdi" (*SEP*, 14).

Yukarıda da kısaca temas ettiğimiz gibi, bilhassa tarih anlayışları bakımından Ziya Gökalp'le Yahya Kemal arasında büyük ayrılıklar bulunmaktadır. Her şeyden önce "Turan" fikrine inanmayan Yahya Kemal, ırk birliğinden ziyade, 1071'den itibaren Anadolu'da tekevüne başlayan ve İstanbul'un fethiyle kemale eren bir Türkliğe inanıyordu. Ziya Gökalp, daha sonraları fikirlerini kısmen tasih etmişse de, Türklüğü hiç bir zaman Yahya Kemal gibi anlamamıştır. Yahya Kemal Osmanlı terkibine bilhassa önem veriyor, başından beri bu terkibe bir tepki mahiyetini taşıyan Gökalp Türkçülüğünü reddediyordu. Bu yüzden aralarında zaman zaman münakaşalar çıkmıştır. Yakup Kadri'nin anlattığına göre, bu münakaşalar daha çok vezin meselesinden çıkmıştır³. Birgün Ziya Gökalp, onun Osmanlı tarih ve kültürüne düşkünlüğünü ima ederek şu beyti söyler:

*Harâbîsin harâbatî degil sin
Gözün mâzîdedir âtî degil sin*

Yahya Kemal ise "irtical dedikleri nâdir tesadüfün sevkiyle" şöyle cevap verir:

*Ne harâbî ne harâbatîyim
Kökü mâzîde olan âtîyim*

³ Yakup Kadri, a.g.e., s. 153

Yahya Kemal'in bu cevabı henüz Nev-Yunânılıkten bütünüyle vazgeçmediği sıralarda vermesi ilgi çekicidir. Esasen Yakup Kadri'yle de bu konuda fikir ayrılığına düşmüşlerdi. Yakup Kadri, aralarındaki mutabakatın prensip itibarıyla olduğunu söyler. Mallarmé'leri, Heredia'lari, Bâki'lerle, Nedim'lerle bir potanın içinde kaynatıp eriten Yahya Kemal'le Divan edebiyatı bahsinde anlaşamamaktadırılar. "Ben klasik vasfinı, dar bir zümre, kapalı bir çevre içinde sıkışıp kalmış Divan şairlerimizden ziyade tesirleri bütün memlekete yaygın, mistik, lirik ve destânî halk şairlerimize veriyordum ve bunlarda Akdeniz havasına çok daha yatkın bir soluk bulmaka idim"⁴.

YAHYA KEMAL'İN SENTEZİ

Yahya Kemal'in bu münakaşalar esnasında fikirlerini belirli bir zemine oturttuğu düşünülebilir. Yalnız, burada önemle belirtilmesi gereken bir husus vardır: Yahya Kemal, Osmanlı İmparatorluğu'nun inkırázı karşısında hiç bir zaman siyasi mânâda bir teklifin sahibi olmamıştır. Esasen o bir sistem adamı değildi. Bununla beraber, meşeleyi sosyolojik mânâda bir ad koymamışsa da, bir kültür meselesi olarak değerlendiriliyor, Batı karşısında şaşkalan aydınların aksine, soğukkanlı bir şekilde, çağdaşları tarafından lüks kabul edilebilecek meselelerle uğraşıyor-du. Bundan dolayı, Yahya Kemal'i iyi okumamış birisi, onun hakkında hemen "maziperest" hükmünü verebilir. Nitekim Süleyman Nazif, Ruşen Eşref'in sorularını ce-

⁴ Yakup Kadri, a.g.e., s. 152

vaplandırırken "Eski, hem de pek eski, diyor. Sultan Üçüncü Ahmed'in zamanında Türkiye'de doğmuş, Fransa'nın üçüncü cumhuriyetinde Quartier Latin'de sanat öğrenimi yapmış bir şair nasıl yeni sayılabilir? Lâle devrinin şairi; yalnız cübbe ve sarık yerine ceket giyinmiş ve boyunbağı takmış bir şairi"⁵.

Fakat bu acele verilmiş bir hükümdür. Zira Yahya Kemal, maziyi mazi olduğu için değil, doğrudan doğruya milliyet anlayışının bir gereği olarak sevmektedir. Dikkatli bir okuyucu, onun, eserlerinde maziyi çok sıkı bir süzgeçten geçirdiğini görecektir. Nitekim Türk İstanbul adlı konferansında, geçmiş bir kütle halinde, olduğu gibi sevmenin yanlışlığı üstünde durur. Bizi geçmişe bağlayan onun güzellikleridir. Nasıl yaşadığımız zaman kesitinde, çirkinliklere, aksaklıklara, bozukluklara karşı bir tavır almak zorundayız. Bu, gelecek için de böyledir (*Aİ*, 65, *Ayrıca bk. Altıncı Bölüm*).

Eski medeniyetimizi yaratan Türkük, doğu medeniyeti içinde yaşadığı için, onun mânevî havasıyla, ahlâk ve muaşeret kaideleriyle, hayat şartlarıyla kuşatılmıştı. Şimdi ise Batı medeniyetinin havası hâkimdir. O halde, ona göre bir yaşama üslûbu, bir mesken, bir semt, bir şehir yaratmak mecburiyetindedir. Eğer Türkük millî şuuruna sahip olursa, hayat ve varlık manzarası başka üslûpta, fakat yine millî ve eskisi gibi güzel olacaktır. Bu bir kopuş değil, hakiki mânâsıyla bir imtidâd'dır. Eski medeniyetimiz, kendi şartları içinde eşsiz bir mükemmeliyete ermişti. Bugünün şartları içinde, geçmiş tekrarlamak, meselâ Süleymaniye'nin bir benzerini inşa etmeye kalkışmak

mânâsızdır. Esasen Süleymaniye'yi yaratan şartlar bugün mevcut olmadığı için onun eriştiği mükemmeliyete erişmek de mümkün değildir. Böyle bir teşebbüs gelişmeyi ve değişimeyi inkâr mânâsı taşır.

Yahya Kemal'in bu fikirleri, şiirlerinde bizzat gerçekleştirdiği makûl bir Doğu-Batı sentezini ifade ediyordu. Yahya Kemal'in sentezi, aynı zamanda, eski kültürümüzün ince bir kritiği mahiyetindedir.

ZİYA GÖKALP VE OSMANLI MEDENİYETİ

Her yeni fikir, varlığını kabul ettirebilmek için eskiyle hesaplaşmak zorundadır. Yahya Kemal'i de şüphesiz böyle bir hesaplaşmanın dışında düşünemeyiz. Fakat onun geçmişle hesaplaşması, yukarıda kısaca bahsettiğimiz "imtidâd" fikri etrafında cereyan ettiği için, hiç bir zaman inkâr boyutlarına varmamıştır. Buna karşılık Ziya Gökalp'in fikirleri, Türkçülük adına bile olsa, birçok bakımdan inkâr mânâsı taşımaktadır. Yahya Kemal'in "Türklüğün kablettarihi" dediği tarih dönemi, onun düşüncesinde ön plana geçer. İslâm medeniyeti çerçevesinde tekevvün eden Türkçülük ve Türk kültürü, Gökalp'in sisteminde, asıl Türklüğü ve Türk kültürünü temsil etmemektedir. İslâm öncesi Türk kültürü ve onun tabii bir devamı saydığı halk kültürü, Avrupâ bir terbiyeden geçen Türk sanatkârları tarafından işlenerek beynelmilel bir değer kazanacaktır. Gökalp, belki de farkında olmaksızın aradaki bin yıllık birikimi yok farzetmiş, yaşıasayıdı, şüphesiz kendisinin de kabul edemeyeceği büyük bir kültür kopukluğunun sorumluları arasına katılmıştır.

Ziya Gökalp'in birçok bahiste olduğu gibi, *Bediî Türkçülük* bahsinde de verdiği hükümlerin çok acele ve rıtmış olduğunu söylemeye mecburuz. Ona göre, edebiyatımız Arap ve Acem edebiyatının bir taklidinden ibarettir. Aruz Türkçe'nin tabiatına uymaz. Mûsikîmiz, Farabî tarafından Bizans mûsikîsini takilden vücuda getirilmiştir. Bu konuda en safça fikirleri ise, dans, mimarî, nakkaşlık, hattatlık, ressamlık, halıcılık ve benzeri sanatların tamamıyla halk tarafından vücuda getirildiğini, bu bakımdan millî olduklarını söylemesidir. Çünkü, Osmanlıların yüksek tabakası bedenle ilgili olan, yahut elle yapılan bu işleri alelâde kabul ettiği için halka bırakmıştır⁶. Ne var ki gerek halk şîiri, gerekse Osmanlı yüksek tabakasının alelâde bulduğu için halka bırakıldığı sanatlar, "yalnız avam dediğimiz geniş halk yiğinları içinde" kalmış, bu yüzden yükselememiştir. O halde, sanatkârlarımız bu modellerden feyiz almakla beraber, Batılı büyük sanat dâhîlerinin de tehzibinden geçmek zorundadır. Ziya Gökalp'in işte bu noktada, yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, Yahya Kemal'in Nev-Yunânîlik döneminde savunduğu fikirlere benzer birtakım fikirleri savunduğunu görüyoruz. Ruşen Eşref'e verdiği mülâkatta milletlerarası birtakım esaslardan bahsetmektedir. Bu esaslar, Yunan edebiyatında kendini gösteren intizam, açıklık, sağlamlık, sonsuzluk ve akıldan ibarettir. Bunlar milletlerarası olduğunu için "tabiatıyla, herhangi bir millet tarafından da kolaylıkla alınabilir ve bunları almakla o milletin zevki zarar görmez, zedelenmez". Çünkü bu hususiyetler, sadece şeklî hususiyetlerdir, o halde medeniyet kavramı içinde ele alınabilir. Bir sanatın klasik olması, ancak bu vasıfları

⁶ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 191 vd.

kazanmasıyla mümkündür. Örnek olarak Fransız klasizmini gösteren Gökalp, bizde İran edebiyatının klasik olduğunu söyleyenlere katılmaz. Çünkü yukarıda sayılan vasıflar bu edebiyatta yoktur⁷.

Gökalp'in bu fikirleri, kendisinin takipçisi gibi görünen sanatkârlar tarafından hemen hiç uygulanmamıştır, diyebiliriz. Ne var ki, Tek Parti devrinin kültür politikası bu istikamette olmuştur. Devrin Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel, hümanist kültüre bağlı olmayanların "dar kafalı ve şası görüşlü" olduklarını söyler⁸. Greko-Latin esprisine dayalı bir kültür yaratma politikasının nelere mal olduğu apayrı bir araştırma konusudur.

"KÜLTÜR MILLÎ, MEDENİYET BEYNELMİLEL"

Gökalp'ten sonra Türk milliyetçiliği, şüphesiz, onun bıraktığı noktada kalmamış, fikri bakımından büyük mesafeler katetmiştir. Fakat onun vaz'ettiği prensipler doğrultusunda, sanat ve edebiyatımızın herhangi bir hamlesine şahit olunduğu söylenemez. İslâm öncesi Türk kültürünün -arketipal olarak devam edenler hariç- halk vicdanında bir yeri yoktu; bu kültürden intikal eden bazı unsurlar ise tamamen kılık değiştirmiş olarak çok farklı bir kültürel yapı içinde varlığını devam ettiriyordu. Öte yandan halk verimleri, kendi şartları içinde bir seviye ifade ediyorsa da, bunlara dayanarak bir klasik vücuda getirmek mümkün olamazdı. Zaten kendisi de bunun farkındadır. Esasen Gökalp'in bu konulardaki fikirleri çoktan aşılmış

⁷ Ruşen Eşref, a.g.e., s. 192

⁸ Tercüme Dergisi, C. III, S. 3 (1942)

olduğu için üzerinde daha fazla durmaya gerek görmüyorum. Bununla beraber, onun kültür ve medeniyet ayrimı, bizde iki yüz yıldır yaşanan bir endişenin ifadesi olmak bakımından ayrıca ele alınmaya değer.

Batı'nın kaçınılmaz üstünlüğüyle karşı karşıya kalan Osmanlı İmparatorluğu, yok olmamak için çareler bulmak zorundaydı. Yenileşme hareketlerinin ilk olarak askerî sahada başlaması, bu telâşın mahiyetini açıkça göstermektedir. Devrin aydınları, meseleyi uzun boylu düşünenecek kadar ne zamana, ne de bilgi birikimine sahiptiler. Hem millî değerlerimizin muhafazası, hem de varlığımızı her gün biraz daha fazla tehdit eden teknolojik ilerlemenin dışında kalmamak başlı başına bir problem teşkil ediyordu. Bazı noktalarda ayrılmakla beraber, genellikle İslâmcıların da katıldığı medeniyetin kültürden ayrı olduğu kanaati, ilk anda, badireyi en az kayıpla atlatabileceğimiz tek pratik çözüm yolu gibi görünyordu. Esasen bugün bile bundan daha akla yatkın bir çözüm ortaya konabilmiş değildir.

Gökalp'in medeniyeti kültürden tamamen ayrı, bir elbise gibi rahatça giyilip çıkarılabilen birtakım şeklî unsurlardan mürekkep bir müessese gibi görmesi, bir başka deyişle meselenin karmaşık yapısını tamamen göz ardı etmesi, Türk aydınlarını Batı medeniyetinin kabul edimlesiyle ortaya çıkacağı muhakkak olan bir yığın meseleden uzaklaşmıştır, diyebiliriz. Kavramlar, insan zihninin, meseleleri tasnif ederek daha anlaşılır kılmak arzusundan doğmuştur. Bu tasniflerin realiteyi bütünüyle kucaklayıp kucaklamadığı, meselâ medeniyet ve kültürün, zihnimizde ayırdığımız gibi, realitede de birbirinden kolayca ayrılmış olduğu münakaşa edilebilir. Bununla beraber,

devrinde Ziya Gökalp'in bu ayırimına bu tarzda itiraz edebilmek bile, Batı'nın analistik kafasına sahip olmadan kabil değildi. İşin trajik tarafı da budur zaten. Batı'ya bütünüyle karşı bir Osmanlı münevverinin Gökalp'e ve benzeri mütefekkirlere karşı şiddetli bir tepki göstermekten başka yapabileceği birşey yoktu. Ziya Gökalp'in asıl hatası, Türkçülük adına, milletimizin mimarîden müsikîye, edebiyata kadar Batı'yla her zaman boy ölçülebilecek değerlerine istihfafla bakması, hem gelişmemiş, hem de gelişme imkânlarına sahip olmayan birtakım folklorik değerleri model olarak takdim etmeye kalkışması ve bin yıllık birikimi atlayarak yarımyamalak bildiğimiz İslâm öncesi Türk kültüründe kaynak aramasıdır.

MEKTEPTEN MEMLEKETE

Yahya Kemal'in önemi işte bu noktada belirmektedir. Herhangi bir sistem iddiası bulunmamasına rağmen, o, Batı'nın teknolojik üstünlüğü karşısında hemen hiç ezilmemiş, aslı değerlerimizi şuurlu bir şekilde savunmaya devam etmiştir. Bununla beraber, daha makûl bir çözüm bulamadığı için, net bir ayrılm olmasa bile, medeniyetle kültürü birbirinden ayırmakta, fakat Batı'nın ilmini ve tekniğini almakla herşeyin düzeyeceğine inananlara katılmamaktadır. Zevk, düşünüş ve ahlâk gibi birtakım değerlerin dışında bir medeniyet nasıl düşünülebilir? Kisaca ifade etmek gerekirse, medeniyet herşeyden evvel bir zihniyet meselesidir. Eğer Batı medeniyeti içinde yerimizi almak istiyorsak, önce zihniyetimizi değiştirmek mecburiyetindeyiz. Bu, bir hüviyet olmamıza engel değildir.

Hem Batı medeniyetine dahil olmak, hem de hüviyetimizi korumak, ancak mektepten memlekete dönmekle mümkün değildir. Halbuki biz hâlâ Batı mektebinde bocalayıp duruyoruz. Yaklaşık bir asırdır yenileşme gayretinde olduğumuza göre, şimdiye kadar taklit merhalesini çoktan aşmamız gerekiirdi. Ne var ki, bunun için Batı medeniyetinin dayandığı bilgi ve tecrübe birikimini kazanmak zorundayız. Racine'den, Baudelaire'den bahsediyoruz; ama bu şairlerin bir iki misraj gösterilse, içimizden kaç kişi hakiki mânâda anlar ve zevk alabilir? Bizim eski şiiriminin değeri, yeni şiirimize göre fevkâlade yüksektir; çünkü eskilerin dayandığı ve hakkıyla hazmettiği zengin bir bilgi birikimi vardır. Onların "Arab'ı ve Acem'i benimseyişiyle bizim Avrupa'yı benimseyişimiz, nüfûz ve ihata itibariyle" mukayese bile edilemez. Batı medeniyetinin bilgi birikimini kazandırdıktan sonra, bu merhaleyi arkada bırakarak Türkçe'ye, Türkiye'ye, Türk milletinin içine dönmek, kısaca hüviyetlerimizi ortaya koymak mecburiyetindeyiz (ED, 139 vd).

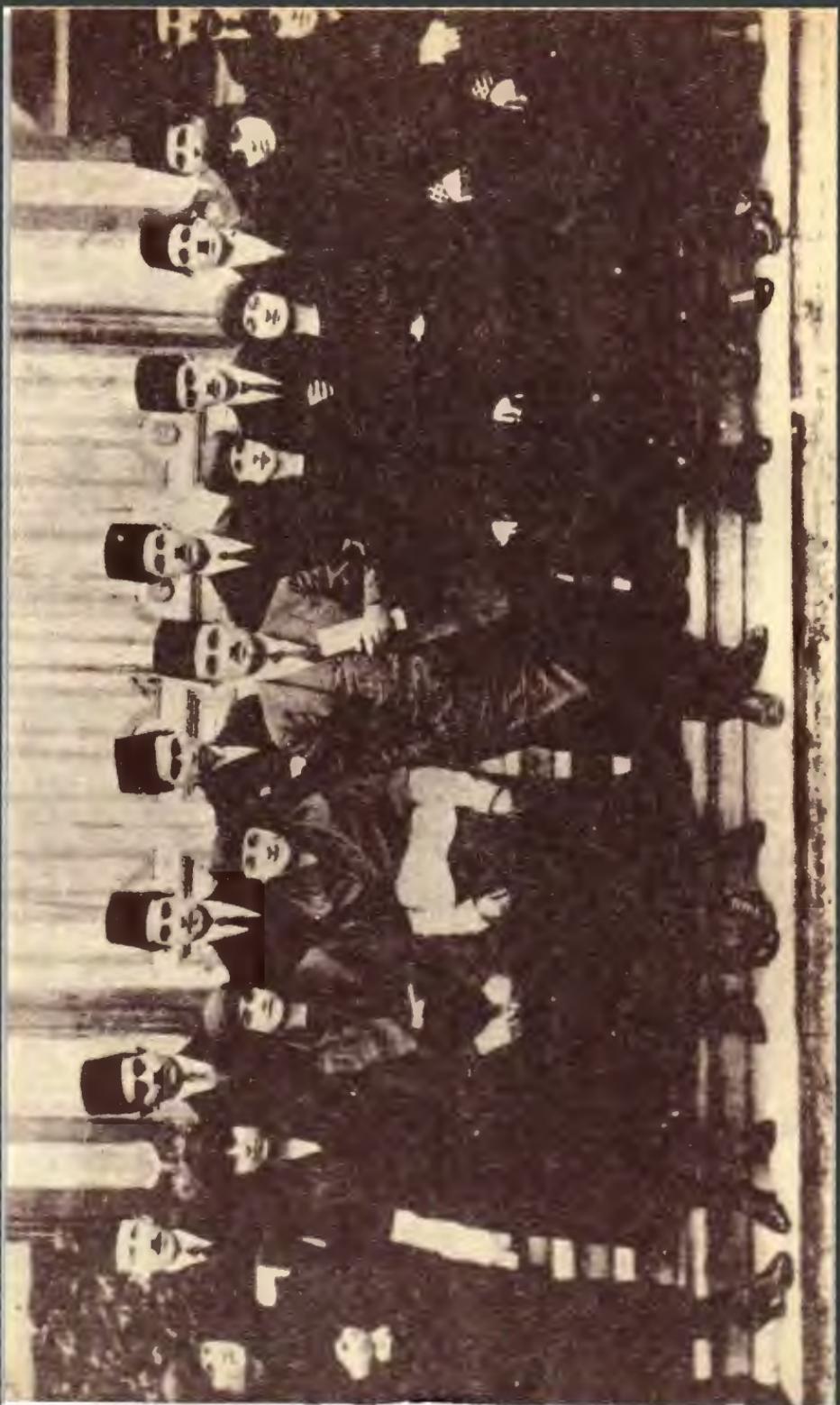
Yahya Kemal, bu fikirlerini, yukarıda bahsettiğimiz "imtidad" fikri etrafında örmüş, şiirile bir hüviyet olmanın ne mânâya geldiğini açık bir şekilde göstermiştir. Bu bakımdan, bir divan şairinin zihniyetiyle Yahya Kemal'in zihniyeti birbirinden çok farklı olduğu halde, birbirinin devamı gibi görünür. Yani Yahya Kemal'in terkibi, Gökalp'in muvazaalı terkibinin aksine, ek yerleri belli olmayan, tutarlı ve devrine göre çok başarılı bir terkiptir.

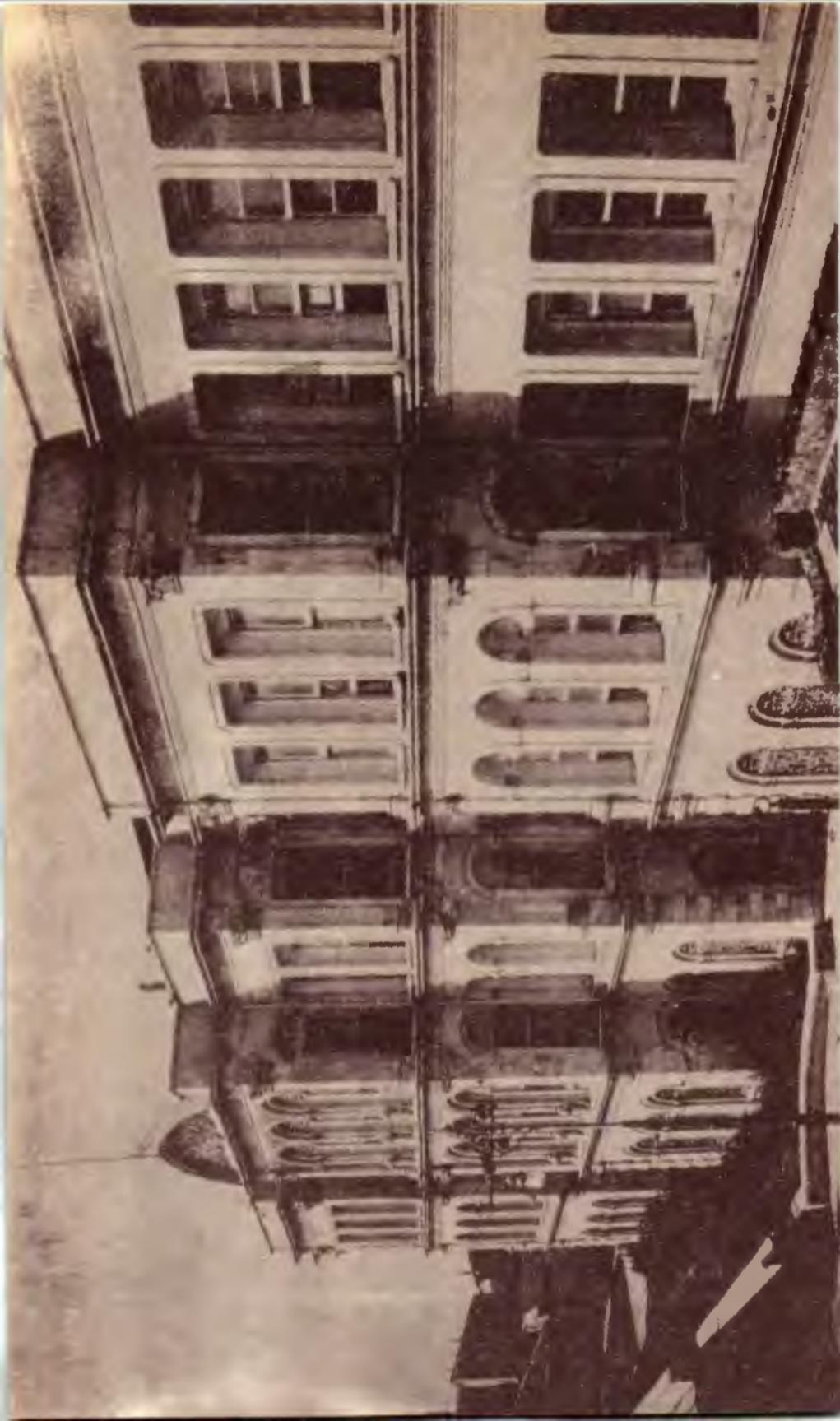
Ek

YAHYA KEMAL'E GÖRE ZİYA GÖKALP

Mütâreke *Yeni Mecmua'yı* söndürdü. Vatan çatır çatır yıkılırken *Ziya Bey* müztarıptı, lâkin o en fenâ günlerde bile kurtulacağımızdan ümidiâr olduğunu söylüyordu. Ada'dan Cağaloğlu'ndaki küçük evine nakletmişti. Kendisini orada görmeğe gidiyordum. Ergeç tevkîf edileceğini biliyor ve tevkîf edilmeği büyük bir kayıtsızlık ve tevekkülle bekliyordu. Tevkîf edildikten sonra birkaç defa Bekir Ağa Bölüğü'ndeki yatağının yanında görüştük. Aynı neş'eyle içtimâi tasniflerine devâm ediyordu. Malta'ya gitmekten sonra Anadolu mecmâularına gönderdiği manzûmelerde ümidiñin bir türlü solmadığını görüyordum. Nitekim Malta'dan dönüşünde, Diyarbekir'de, *Küçük Mecmua'yı* aynı ruh tâzeligiyle çıkarmağa koyuldu. Muzafferiyetten sonra tekrar meb'us intihâb edildiği zaman, gerek eski arkadaşları ve eski muârizzları kendisine serzenişkâr oldular. Devlet değişmiş, vatan değişmiş, hâsılı Türkliğin hayat sistemi değişmiş iken, ister dâhî, ister âlim olsunlar, nihâyet birer ferd olan insanların değişmesinde ayıp aramak bilmem ne derece doğrudur? Herhalde *Ziya Bey*'in bu sitemlerden feylesofâne tegâafûl ettiğini görüyor ve memnûn oluyordum. Bu defâ kendisini sevenler serzeniş edenlerden daha fazlaydı.

Ziya Bey'i son defâ Fransız Hastahânesi'nde gördüm ve hastahânenin müdürü dostum doktor *Gassend'e* onun bizim ne kıymette millî bir hazînemiz olduğunu söyledi; kurtarabileceğini, bütün meş'un tahmînlere rağmen, umdum. Lâkin iş işden geçmişti. *Ziya Bey'i* kaybettik; hem de öyle bir zamanda kaybettik ki kaybettigimiz basın cevherini havâs zümresi bile hakîki bir şururla anlayamadı. *Ziya Bey'in* bir radyum olan dîmağı söndüllü günden beri vatandaki ilimde karanlık vardır. (*Türk Yurdu*, Kasım 1924)

B E Ş İ N C İ B Ö L Ü M

EVİN ÇOCUKLARI

Mağlupken ordu yası dururken bütün vatan
Rü'yâma girdi her gece bir fâtihâne zan
"Açık Deniz"

YENİ MECMUA ETRAFINDA

Büyükada'da, Yahya Kemal ve Ziya Gökalp etrafında oluşan fikir ve sanat muhiti, zamanla bir mecmua çıkarma ihtiyacını hisseder. Gökalp, bu mecmuanın ismini Yahya Kemal'den istemektedir. Yahya Kemal, süslü isimlerden kaçınarak sadece "Mecmua" demeyi teklif eder. Gökalp bunu kabul ederse de, başına bir "Yeni" ilave etmeyi lüzumlu görür. Gayeleri, hükümet yardımına muhtaç olmaksızın kendi imkânlarıyla bir mecmua çıkararak fikirlerini hür olarak açıklayabilmektir.

Yeni Mecmua sonunda yayın hayatına başlamış (*SEP*, 17), ancak maddî imkânsızlıklar daha ilk sayılarda kendini göstermiştir. Bu yüzden Talat Paşa'nın yardım teklifini kabul etmek zorunda kalırlar. Yahya Kemal, "Biz hars ve irfan bahislerine siyaset karıştırmayalım derken, Yeni Mecmua'nın Merkez-i Umumi altındaki idarehanesinde buluşmaya başladık" (*SEP*, 18) diyor.

Yeni Mecmua, Ziya Gökalp tarafından idare edilmekle beraber, ideolojik bir görüntüsü yoktur. Yazı kadrosunda Yahya Kemal ve Yakup Kadri gibi bağımsız isimlerin yanısıra, sîrf *Yeni Mecmua*'ya katılsın diye sürgün cezası affedilerek İstanbul'a getirtilen Refik Halid gibi bazı muhalifler bile bulunmaktadır.

Tanpınar bir yazısında, Ziya Gökalp'in yakın arkadaşları olan *Türk Yurdu* yazarlarının bu mecmuada pek fazla görünmeyişlerini "şâyân-ı dikkat" bir olay olarak değerlendirir¹. *Yeni Mecmua*, Yahya Kemal'e göre, "kat'î bir rengi ve fârikası olan bir mecmua olduğu için, memleketin en taze ve yeni edebiyatını topladığı için, muntazam ve iyi çıktığı için muvaffakiyet kazanmıştır" (*SEP*, 18).

Ne var ki, mütareke *Yeni Mecmua*'nın kapanmasına sebep olur. Dârülfünûn'da bir ders esnasında tevkif edilen Ziya Gökalp ise Bekirağa Bölüğü'nde dört ay kadar tutulduktan sonra, İttihat ve Terakki ileri gelenleriyle beraber Malta'ya sürülür. Yahya Kemal, onunla Bekirağa Bölüğü'ndeki yatağının yanında birkaç defa görüşüğünü söylüyor. Gökalp "aynı neş'yle ictimâî tasniflerine devam" etmektedir. Malta'ya sürüldükten sonra bile, bazı Anadolu mecmularına gönderdiği manzumelerinde ümidi asla kaybetmediği, Türk milletine olan inancını sonuna kadar muhafaza ettiği görülür (*SEP*, 19).

ZEYNEP HANIM KONAĞI'NDA BİR DERS

Bu arada Yahya Kemal Dârülfünûn'daki vazifesine devam etmeye, mütarekenin acılarını derinliğine yaşa-

¹ Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, s. 110

makla birlikte, şıiri seven ve henüz gelecektен ümidiini kesmemiş bir nesle tarih şuuru verebilmek için çalışmaktadır. O günlerde “Batı Edebiyatı” okuttuğu halde, günün şartlarına bağlı olarak, her dersini “millî tarih örgüsü” içinde işler, etrafında kenetlenen heyecanlı gençleri, istiklâl ve hürriyet musahabeleriyle, Anadolu’da başlamış olan Millî Mücadele’nin saflarına davet eder. Ona göre, ordumuz bu lekeyi, “Bu, insanoğluna bir şeyn olan mütarkeyi ateş ve kanla boğacak” ve birgün “mutlaka şafak sökecektir”.

Yahya Kemal’ın talebelerinden biri de, o günlerde, Antalya’dan kalkıp İstanbul’a gelmiş genç ve heyecanlı bir şiir heveslisi olan Ahmed Hamdi’dir. Önceleri Dârül-fünûn’un tarih yahut felsefe bölümlerinden birine kaydolmak isterse de, daha Antalya’dayken *Leylâ*, *Telâki*, *İthaf* ve *Mâhurdan Gazel* gibi şiirlerini okuyup hayran olduğu Yahya Kemal’ın edebiyat bölümünde hoca olduğunu ögrenince orayı tercih eder². 1919 yılının bir Kasım sabahı, Zeynep Hanım Konağı’nın üst katındaki büyük sınıfıta, daha sonra Dergâhçılar adını alan genç edebiyatçı nesli, büyük bir heyecanla hocalarını beklemektedir³. Birden kapı açılır, “orta boylu, yuvarlak çehreli, güzel, derin bakışlı bir adam içeriye girer” ve ilk iş olarak fesini masa-

2 Tanpinar, *Yahya Kemal* s. 5

3 Bugünkü Edebiyat Fakültesi’nin yerinde, bir zamanlar ihtişamlı Zeynep Hanım Konağı yükseliyordu. Yusuf Kâmil Paşa, bu konağı, Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın kızı olan eşi Zeynep Hanım için yaptırmıştır. Yahya Kemal’ın annesi tarafından yakın akrabası olan Leskofçalı Galip Bey, Zeynep Hanım Konağı’nın inşası tamamlandığında şu tarihi düşürmüştür:

*Sakf-i merfuuna yazılısa sezâ tarhim
Beyt-i ma'muru bina eyledi Kâmil Paşa
1281(1864)*

nin üzerine koyar. Saçları sonuna kadar olduğu gibi ikiye taranmıştır. Hususi hiç bir itinası olmamakla beraber, temiz tıraş olmuş, temiz giyinmiştir. Ahmet Hamdi (Tanrınar) ilk intibalarını şöyle anlatmaktadır:

“Herhangi bir mesleği namus ve haysiyetle kabul edecek genç bir adamdı bu. İyi ve otoriteli bir memur olabileceğim gibi, sekiz asır cemaatimizin belkemiği olan o temiz işçi ve rahat vicdanlı zenaatkârlardan biri de olabilirdi (...) Evet, hiç bir hârikulâdeliği yoktu. Belki çehre, vücut, hepsi bozulmak üzere olan bir muvazene ifşa ediyordu”⁴.

Fakat bu genç adam konuşmaya başlayınca iş değişir; mütarekenin o açıklı günlerinde, her gün yeni bir felâketle karşılaşarak yaşama kuvvetleri kökünden sarsılan gençler, o “mahkûm neslin çocuklar”,larındaki adamın çok farklı birisi olduğunu kısa bir sürede anlarlar. Geleceğe ait ümitleri “çok zalim ışıklar arasında olsa bile” yeniden canlanır. Yahya Kemal, o gün, onlara Alfred

Konağın yerinde daha önce Nakibüleşraf Tahsin Bey'in konağı varmış. Bu konak Fuad Paşa tarafından satın alınmış, ondan da Yusuf Kâmil Paşa alıp yerine üç katlı yeni bir konak inşa ettirmiş ve içi Kethüda Hüseyin Hâki Efendi'nin Avrupa'dan getirttiği eşya ile döşenmiştir.

Daha sonraları “Darülhayr” adındaki mektebe tahsis edilen Zeynep Hanım Konağı, 21 Ağustos 1909'da Darülfünun olarak kullanılmaya başlandı. İkinci katında Edebiyat Fakültesi öğrencileri ders görüyordu. Eserlerini Mütareke döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında veren edebiyatçı nesli bu konakta öğrenim görmüştür.

Zeynep Hanım Konağı, 1942 yılında, 28 Şubat'ı 1 Mart'a bağlayan gece, bir iddiaya göre kundaklıma sonucu çıkan büyük yangında tamamen yandı (Bkz. İbnülemin Mahmut Kemal İnal: *Son Sadrazamlar I*, Üçüncü bs., İstanbul 1982, s.202 vd).

⁴ Tanrınar, *Yahya Kemal* s. 6

de Vigny'den bahsetmiştir, fakat bu, alışılmış bir ders takririni değildir. Tanpınar, onun hiç de aslı manâsiyla hatip olmadığını söylediğinden sonra: "Rahat, biraz fazla jestli ve zengindi" diyor, "Bize bakarak, bize hitab ederek sanki kendisini arıyordu. Pek az sonra herhangi bir dersi dinlemediğimizi, daha doğrusu bir düşüncenin solosunu seyrettiğimizi anladık. Yahya Kemal'in düşüncesi, önmüzdé bir Nijinsky olmuş, *Kurdun Ölümü*'nu, daha doğrusu, arkasında bütün bir tarihten ve ıztıraplarımızdan bir fon, İstiklâl Mâcadelesi'nin açıklı ve şerefli raksını yapıyor-du"⁵.

KURDUN ÖLÜMÜ

Yahya Kemal, o gün talebelerine anlattığı *Kurdun Ölümü* şiirini bir yazısında da ele almıştır. Şüphesiz bu yazı bir plan dahilinde yazılmıştır ve onda irticâlin zenginliğini, konuşurken birdenbire doğan fikirleri, tedailer peşinde sürükleneşleri, kısacası, Yahya Kemal'in kendisini dinleyenler tarafından hiç unutulmayan cümbüslü konuşma üslûbunu bulmak mümkün değildir. Yine de Tanpınar'ın zevkle hatırladığı ilk ders hakkında bir fikir vermektedir. Alfred de Vigny'nin bahis konusu şiirini Yahya Kemal'in bu yazısına dayanarak şöyle özetleyebiliriz:

Aralarında şair Vigny'nin de bulunduğu avcılar, gece, tüfeklerinin beyaz parıltılarını gizleyerek gördükleri taze ayak izlerini takip etmekte, ağaç dallarını ayırarak yavaş yavaş ilerlemektedirler. Bir ara avcıların üçü duraklar. Vigny, onların ne gördüklerini merak edip aranırken anşı-

⁵ Tanpınar, *Yahya Kemal* s. 6

zin karşısında alev saçan iki göz görür: Kurt! Yavruları biraz ötede sessiz sessiz oynamakta, fakat içgüdüleriyle, düşmanlarının yakında, pusuda beklediğini bilmektedirler. Dişi kurt ise “bu tehlike karşısında, bir zamanlar Roma'nın bânileri Remus ve Romulus'u emzirdiği için Romalıların taptığı heykel gibi câmid” beklemektedir.

Erkek kurt, bütün kaçış yollarının kapalı olduğunu anlayınca, önce ön ayaklarını kumluğa saplayarak çömelir, sonra üzerine saldıran köpeklerden en cür'etlisini seçer ve bütün gücüyle gırslağına sarılır. Avcılar açtıkları ateşle erkek kurdu delik deşik eder, bıçaklarını gövdesine üşürürler. Ne var ki o, demir gibi çene kemiklerini çözmez, nihayet köpeği öldürür. Başını çevirip avcılara bakar, ağızından akan kanları diliyle yalar, avcılara bir daha baktıktan sonra, nasıl öldürdüğünü bilmeye tenezzül etmekszin iri gözlerini kapatır.

Bu maceradan sonra, Vigny, başını tüfeğinin namlusu-na dayayarak şöyle der:

“Eğer bu iki yavru olmasaydı o güzel ve kederli dul, erkeğini bu büyük imtihanda yalnız bırakmadı! Lâkin bir vazifesi vardı. O iki yavrusunu dağlara kaçırmak, onlara orada açılığa tahammül etmeği ve şehirlerde, bir lokma ekmeğe ve bir yatacak yere mukabil insanın önünde av avlayan zelil hayvanların insanla akdettiği ittifaknameye hiç bir zaman dahil olmamayı öğretmekte (...) Hayattan ve bütün ıztıraplardan nasıl feragat edilir? Ey ulvî hayvanlar, yalnız siz biliyorsunuz! Yer yüzünde ne olduğumuzu ve arkamızda ne bıraktığımızı bir kere hesap ettikten sonra, anlaşılır ki ulvî olan süküttür, maadası zaaftır” (EDA, 93).

Yahya Kemal, o derste bu şiirin çerçevesine bütün maceramızı siğdırır. Gece, ıssız ormanda, ayışığında, ağzından akan kanları yalayarak ölen erkek kurdun etrafında, millî tarih, divan şiiri, İstanbul'un fethi, Malazgirt, Fransız İhtilâli, Millî Mücadele, hürriyet ve istiklâl aşkı, kucak kucağa, çok tabii unsurlar gibi örülür. Zillete düşmeksizin, şerefle, ölümün kucağına atılan erkek kurt, yok olan Türk ordusudur, dişi kurt, anne Anadolu. Kurdun yavruları ise İnönü ve Dumlupınar çocuklarıdır ki, dul annelerinden aldıkları dersi tekrar etmektedirler: "*Hakkıdır Haka tapan milletimin istiklâl!*"

Şaşkın ve hayranlık içindehocalarını dinleyen talebe-ler, peşpeşe şimşekler gibi çakan ve sür'atle birbirini tamamlayan fikirlerin parıldalarında, "İnsan talihine, insan haysiyetine, ölüme, aşka açılır, yıkılmış imparatorluğun enkazı arasından yaralı vatana" biraz daha sarılırlar. Zil çalmıştır, fakat sınıf boşalacağı yerde, daha da dolar. Yahya Kemal'in zekâsıyla ve düşüncesinin yeniliğiyle büyülediği çocuklar, not almak gayesiyle hazırladıkları kâğıt ve kalemleri bile unutmuşlardır.

HOCA VE TALEBELERİ

Anadolu'daki mücadele, Yahya Kemal'in daha sonraki derslerinde de hep odak noktasıdır. Fransız edebiyatının meselelerini mücerret bilgiler olarak değil, millî ve günlük hadiselerden hareketle verir. Böylece "Alfred de Vigny'nin stoizmi, Hugo'nun muhteşem zaman vizyonu kitaplardan öğrenilmesi mümkün olan bir yığın bilgi olmaktan" çıkararak talebelerinin kendilerini ve kendi dünya-

larını buldukları, kafalarındaki birçok soruya cevap teşkil edebilen “bir nevi hadsî keşf” haline gelir. Tanpınar’ı dinleyelim:

“Bütün Türk tarihi ve Türk cemiyeti çetin muammalarıyla burada birleşiyordu. Bu suretle garp sanat ve fikir âleminin kahramanlarını, İzmir kıyılarından başlayarak Orta Anadolu sınırlarına kadar uzanan korkunç ve mübarek yanının alevleriyle aydınlanmış, âdetâ takdis edilmiş görüyorduk. Hülâsa güzelle iyi, imanla zevk genç kafalarımızda yanyana yürüyorlardı”⁶.

Tanpınar ve arkadaşları kısa bir süre sonra hocalarıyla dost olur, etrafında âdetâ kenetlenirler. Yahya Kemal’ın cazibesi, her şubeden gençleri kendisine çeker. Her dersin sonunda, ya fakültede boş buldukları odalardan birine kapanır, yahut Nûruosmaniye’deki İkbal Kîraathânesi’ne koşarak hocalarının cümbüşlü sohbetleriyle bilenir; bazan da İstanbul içinde Yahya Kemal’le yapıldığı zaman “sürprizleriyle âdetâ hakiki bir keşif olan” gezintilere çıkarlar⁷.

Yahya Kemal, Paris’te, Quartier Latin’de edindiği kahve zevkini İstanbul’a da taşımıştır. Bundan dolayı, İkbal Kîraathânesi, etrafındaki gençler için âdetâ ikinci bir Dârûlfunûn haline gelir. Tanpınar bu kahveyi *Beş Şehir*’de uzun uzun anlatmıştır. Daha sonraları Sultanahmet’teki kahvelere gitmeye başlamışlarsa da, İkbal, onlar için ayrı bir yere sahiptir. Bir mecmua çıkışma fikri oradaki sohbetler sırasında doğmuş ve kısa zamanda fiil haline getirilmiştir. *Dergâh*, Türbedâr Sokağı’ndaki Tanin

6 Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, s. 158

7 Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, s. 159

Matbaası'nda basıldığı için, Dergâhçılar, yakınılığı dola-yısıyla çok zaman İkbâl'i tercih etmekte, başta devrin şairleri, yazarları ve gazetecileri olmak üzere her çeşit insanın devam ettiği bu kahveyi bir nevi idarehâne gibi kullanmaktadır. Tanpınar, Ahmet Haşim'le de burada tanışır. O günlerde *Dergâh*'ın çıkması artık kesinleşmiştir. Fakat Ahmed Haşim bu ismi hiç beğenmez. Ona göre, mecmuanın ismi *Haşhaş* olmalıdır⁸. Tabîî Haşim'in bu fikrini benimseyen çıkmaz. Tanpınar: "Baudelaire'in *Sun'ı Cennet*'ini Quincey'in *Bir Opyoman*'ın *Naturaları*'nı henüz tanımayan ve sembolist edebiyatın rüya ile şiir arasında kurduğu münasebetleri henüz bilmeyen bizzeler *Dergâh* adını tercih etmişlik" diyor⁹. Esasen Yahya Kemal'in ve etrafındaki heyecanlı gençlerin tercih ettikleri *Dergâh* ismi, Haşim'in çok şahsî hususiyetlerini ifade eden *Haşhaş*'ın ferdiyetçi karakterinin aksine, zengin tedâileriyle mistik ve cemiyetçi bir muhteva taşımaktadır.

Dergâh Mecmuası'nın ilk sayısı 15 Nisan 1337 (1921) de çıkar. Birinci sayfasında Yahya Kemal'in, Dergâhçıların bir bakıma beyannamesi hüviyetini taşıyan Üç Tepe adlı musahabesi vardır. Hemen ardından İsmail Hakkı'nın ve Mustafa Şekip'in yazıları yer alır.

ÜÇ TEPE

Yahya Kemal, Üç Tepe musahabesinde, yeni ünvanını taşıyan Türk edebiyatının ellî yıldır âleme iki tepeden, Çamlıca Tepesi ve Tepebaşı'ndan baktığını, artık Türk edebiyatının bundan sonraki mihrakının Metris Tepe ol-

8 Tanpınar, *Edebiyat üzerine Makaleler*, s. 311

9 Tanpınar, *Yahya Kemal*, s. 16

duğunu söylüyordu. Çamlıca Tepesi, "Namık Kemal ve arkadaşları Hâmid, Ekrem, Sezâî ve ötekilerinin elli sene evvel âleme baktıkları tepedir (...) Eserlerinde Çamlıca havası eser, Çamlıca bahçelerinde bülbül sesi dinledikleri sezilir, şîveleri o semtin vezir konakları gibi ağır, harâb ve şâiranedir". Bununla beraber onlar fikirleriyle, siyâsî hadiseler üzerindeki tesirleriyle çok önemli bir vazife görmüşlerdir. Çamlıca Tepesi'nden Tepebaşı'na geçiş, bazıları tarafından inhitat gibi görülmekteyse de, "bizi bir müddet tatlısu frengine benzeten o edebiyat mukadderdi (...) Edebiyatın en güzel değeri ihtirassa, itiraf etmeli ki, *Servet-i Fünûn* edebiyatı ihtiras hamleleriyle yanar. Medeniyette bütün idrâkler ihtirasla mümkündür. Bugünkü garp medeniyetini, kendiliğimizden tiksinecek kadar ateşli bir ihtirasla sevmeseydik idrâk edemezdik".

Yahya Kemal, *Mai ve Siyah*'in kahramanı Ahmed Cemil'in Tepebaşı'ndaki meşhur gecesinden sonra bütün güçleriyle medeniyete atılan bu son neslin ve edebiyatlarının serencâmını Fikret'in oğlu Halûk'ta görmektedir: "Bu çocuğun serencâmı, o edebiyatın son götürdüğü merhaleyi ibretle düşündürecek kadar mânidar değil mi? Medeniyetten epey zamanдан beri bezginiz. Kusvâsına varanlar bile son senelerde nasıl merâretle döndüler".

Üç Tepe musahabesi, artık edebiyatta mektepten memlekete döndüğümüzü, Tanpinar'ın ifadesiyle, "Metris Tepe'den bütün vatan ufkuna ve kendi rûhumuza" bâkacağımıza müjdeliyordu (*EDA*, 316 vd.).

Nichas Van Nauan
Faaguna ve faaguna
doin haafraa leg.

Jahyakensal Negati

Glimmerig 1974
D.T. Tuan

ALTINCI BÖLÜM

EVİN TARİHİ

Ben hicret edip zamanımızdan yaşadım
İstanbul'u fethettiğimiz günlerde.

BERGSON FELSEFESİ

Mütâreke yıllarda Yahya Kemal ve arkadaşları tarafından çıkarılan *Dergâh* mecması, isminden başlayarak bütün muhtevalarıyla “modern mistik” diyebileceğimiz bir hüviyet taşıyordu. Mustafa Şekip’in yazıları ve Bergson’dan tercümeleri, Yakup Kadri’nin *Erenlerin Bağından* başlığı altında yazdığı mensur şiirler¹, İsmail Hakkı’nın yazıları, tekke şirriyle ilgili araştırmalar ve metinler, *Dergâh*’ın bu hüviyetini açıkça göstermektedir. Öyle ki, dergi çıkarılmadan önce Zaviye ismini teklif edenler bile olmuştur².

1 Yakup Kadri’nin ‘Erenlerin Bağından’ başlığı altında *Dergâh*’ta yayınladığı mensur ve “Tevratî” şiirlerde “Aziz Dost” diye hitab ettiği Yahya Kemal’dır. *Gençlik ve Edebiyat Naturalleri*’nda anlatıldığına göre, Yahya Kemal de bu yazılarla karşılık olarak “Sevenlerin Bahçesinden” başlıklı yazılar yazmaya niyetlenmiş, fakat şâhâne tembelliği yüzünden gerçekleştirememiştir. Yahya Kemal’in düşüncesi, Yakup Kadri’nin mistisizmiyle kendi Epikürizmi arasında bir dialog kurarak, kendilerini yeni bir hümanizmaya ulaştıracak yolu açmakmış (s.155).

2 Tanpınar, *Yahya Kemal*, s. 17

Yahya Kemal'in *İthaf* (EŞR, 125) adlı şiirindeki mistik havadan doğan *Dergâh* ismi, bu mecmuada toplanan Türk aydınlarının ruh halini bir ayna gibi aksettirmektedir. Yayımlandığı günlerde büyük bir akış uyandıran şiir, eski şarka duyulan hasreti ve onun bir daha dirilmemek üzere olduğunu ifade eden çarpıcı bir manzumedir. Bununla beraber, yeni bir dirilişi ve yeni bir hayat hamlesini de kapalı olarak müjdelemektedir, denilebilir. Nitekim Dergâhçı aydınların Bergson felsefesine sarılmaları, bu diriliş duygusunun, Tanrı'ın ifadesiyle "istatistiğe karşı mücadele veren vitalite"nin bir tezahürüdür³. Fretret devirlerinde dergâhlara sığınan, bu sığınışın ardından yeni bir ruh hamlesiyle harekete geçen insanlar gibi, Dergâhçı aydınlar da "vitalite"nin sonunda mutlaka zafer kazanacağına inanıyorlardı.

Mustafa Şekip, mütârekeyi takip eden günlerde, milletimizin uğradığı büyük haksızlık kaşısında içine düştüğü ümitsizlikten Bergson felsefesi sayesinde kurtulduğunu ve ruhunun "taze bir hayat neşvesi ile canlandığını" söyler⁴. Esasen bu felsefenin Avrupa'da oynadığı rol de, Mustafa Şekip'in ruhuna verdiği hayat neşvesinden pek farklı değildir⁵. Pozitivizmin ve relativist felsefe sistemlerinin bunallığı XIX. asır, Bergson felsefesi ve diğer "anti-intellectualiste" düşünce akımları sayesinde biraz ümit ve imana kavuşmuştur.

XX. asırın başlarında Türkiye'de hüküm süren pozitivizm, materyalizm ve mekanizm, İslâmçı çevrelerde ol-

3 Tanrı, *Yahya Kemal*, s. 16

4 Mustafa Şekip, *Bergson ve Manevi Kudrete Dair Birkaç Konferans* s. 3

5 Mustafa Şekip, a.g.e., s. 11 vd.

duğu kadar, *Dergâh* mecmuasında da ciddî bir tepkiyle karşılaşmıştır. Bazı hususlarda farklı düşünüyor olmakla beraber, "anti-intellectualisme"de birleşen Mustafa Şekip, Mehmed Emin ve İsmail Hakkı, pozitivizm ve mekanizme karşı sadece Bergson'u değil, E.Boutroux ve W.James gibi bazı anti-intellectualiste'leri de öne sürüyorlardı. Bu bakımdan *Dergâh*'ın aynı zamanda Gökalp'in sosyolojisine bir tepki olarak doğduğu görülmektedir. Mustafa Şekip, *Hislerimizin Mantığı* başlıklı makalesinde⁶, Ziya Gökalp'in bazı fikirlerine açıkça hücum eder⁷.

Dergâh'da savunulan fikirler, ana hatlarıyla şöyle özetlenebilir: Anadolu'da cereyan eden mücadele, bir ölüm kalım savaşının uyandırıldığı şiddetli bir yaşama gerginliğinden doğmuştur. Başarımızın sırrı rakam, ölçü, pozitif ilim, teknoloji vb. değildir. Bunların ancak vasıta olarak değeri olabilir. Başarı, canlıların hayat mücadeleinden hâkim güçleri olan içgüdülerinden, hayat hamlesiinden (élan vital) doğmaktadır. Kısacası zafer, kemmiyete karşı keyfiyetin, mekanizme karşı yaratıcı hamlenin zaferidir.

Ahmet Hamdi Tanpınar, bu tezi yukarıda bir kısmını naklettiğimiz şu cümlesiyle veciz bir şekilde özetlemiştir: "Anadolu, dışarıdan bakılırsa, biraz da istatistiğe karşı vitalitenin harbini yapıyordu".

İsmail Hakkı'nın birinci sayıda yayımlanan *Kerbelâ'ya Giden Dervîş* başlıklı yazısı bu bakımdan çok ilgi çekicidir: Cahil fakat doğruyu yanlıştan, güzeli çirkinden ayırmak hususunda fevkalâde bir sezgiye sahip olan Mus-

6 Mustafa Şekip'in bu yazısına, Ragıp Hulusi, bir sonraki sayıda "Bir Mukabele" adlı yazısıyla cevap verir (*Dergâh*, nr. 7. 1337).

7 *Dergâh*, nr. 7 (1337)

tafa Ağa, birgün başından geçen bir olayı İsmail Hakkı'ya şöyle anlatır: Çocukluğunda yanında çalıştığı lüleci, zengin, fakat ters ve haris bir adamdır. Birgün dükkânının kapısında bir elinde asâ, öteki elinde keşkülüyle bir bedevî dervişi belirir ve “Eyvallah erenler! Fakir yarın Kerbelâ'ya gidiyorum. Cebimde bir altmışlık var, derviše bir çark işi lüle ihsan eder misiniz?” der. Dervişi görünce zaten öfkelenmiş olan lüleci, bu kadar az bir paraya çark işi lüle istemesi üzerine büsbütün kızar ve hakaret ederek dükkândan kovar. Bunun üzerine bir adım gerileyen derviş lüleciye şu beyti okur ve gözden nihan olur:

*Mala mülke mağrûr olma, yok deme ben gibi
Bir muhdîif rüzgâr eser savurur harman gibi*

Dükkânda bulunanlar donup kalırlar. Çok geçmeden çıkan bir yangında lülecinin bütün malı mülkü kül olur, kendisi de kısa bir zaman sonra kahrından ölürl

İsmail Hakkı, yazısının sonunda şöyle diyor: “Bir yanında servet ve sâmâni, yıldızlı lüleleri, takım takım kalfaları, uşaklarıyla haris, menfaatperest lüleci, madde! Bir yanda siyah kabuktan keşkülü, demir asâsiyla kanaate meclûb, hak ve hakikat, cemal âşkı fakir bir bedevî, rûh! Zaman zaman maddenin rûha, lülecinin derviše gayzından, kıyamından doğan nâmütenâhî haksızlıklar, ıztıraplar, ölümler... Fakat bazan da bu rûhun, bu dervişin isyanından, madde üzerine savletinden fışkıran mucizeler. Hayatın ezelî kanunu bugün Eskişehir ovalarında yeni bir mucize daha gösteriyor: İşte bütün servet ü sâmâni, hazırlıkları, vasıtalarıyla yakmağa, yıkmağa, öldürmeye gelen madde kuvveti, silah nâmına elinde yalnız asâ tutan, ser-

vet nâmına cebinde yalnız almişlik taşıyan ve nereden çıktıgı belli olmayan fakir bir devişin nefesi önünde bakınız nasıl eriyor”⁸.

DOĞU RÖNESANSI

Mustafa Şekip, Bergson'un görüşleri istikametinde yazdığı, birinci sayıda yayımlanan *Sanatın İçyüzü* adlı makalesinde, sanatkârı tabiatın basit bir taklitçisi sayan filozoflara karşı, sanat, din ve ahlâk denilen esoterique (batının) ilimlerin “hilkat-i kâinatın rûhî mahiyette bir devami” olduğu görüşünü savunur. “İşte bu nokta-i nazardan muhakeme edilecek san’at, hayatın öyle yüksek bir imtidad ve tezahürü ve bilhassa rûhun öyle âlî bir cehdir ki, bu cehdin gâyesi, derûnunda rûhun en harîm cevheri ve kavânîn-i zâtiyyesi temâşâ olunabilecek şeyler yaratmaktadır”⁹. Sanat gibi bir batının bilginin değeri ve mahiyeti, exoterique ilimler tarafından açıklanamaz. Sanatkârin kullandığı renk ve ses, bir fizikçinin anladığı renk ve sesten çok farklıdır. Esasen ahlâk gibi sanatın kaynağı da dindir. Eğer Doğu'nun çocuklarından olan İsa olmasayı, bugünkü Batı medeniyeti de olmazdı. Bütün peygamberleri ve bütün büyük ahlâk dâhîlerini yetiştiren Doğu, sahip olduğu medeniyet hamlelerini muhafaza ettiği müddetçe, bir zamanlar olduğu gibi, yine bütün dünyaya ışık salmaya devam edecek, insanlığı mutlaka birgün kurtaracaktır.

Mustafa Şekip'e göre, bugünkü Batı medeniyeti mad-

⁸ *Dergâh*, nu. 1

⁹ *Dergâh*, nu. 1

denin esiri haline gelmiştir. Halbuki maddenin de üstünde, hiç bir kuvvetin baş edemeyeceği hayat hamlesi vardır. Hayat mücadeleinde maddî setler yerine, daha yumuşak, daha hayatı, daha rûhî münasebetler kurmak gereklidir. Aksi halde hayat yok, intihar ve inkıraz vardır. Bununla beraber hayat hamlesinin zafer kazanması için bütün ilimleri öğrenip behemehal maddeye hâkim olunmalıdır. Tarih, hayatıet bakımından doğunun batıdan hiç de aşağı olmadığını gösteriyor. Fakat bugün nedense cehdi tıkanmış, çıkmaz bir sokakta kalmış gibi. Halbuki hayatın istikrarı atalette değil, hareketedir. Bununla beraber doğu, hâlâ harekete geçebilecek güce sahiptir. Cihanın kurtuluşu, Doğu'nun uyanmasına bağlıdır. Şekip'e göre, Bergson, felsefesiyle biz doğuluları sanki söyle ikaz etmektedir:

“...Hayatlarındaki zihniyetin değişmesi lüzumuna iman etmeden bu hamleyi yapmanız muhaldır. Artık hiç durmayın. Hayat yerinde saymakta değil, teceddüd ve hareketedir. İstikbal arkada değil, öndedir. Daima mâziye hasret çekeceğinize, bütün mâziyi rûhunuza alarak ‘hâl’ ile kaynaşın. Bunu yaptığınız gün yerinizde kalmayacak, yüremeğe, ilerlemeğe, yaratmağa başlayacaksınız ki, artık kimsenin durduramayacağı hayat hamlesinin ana cereyanına siz de karışıp akacak ve bütün dünya ile beraber aynı tezgâhin işçileri olacaksınız”¹⁰.

Göründüğü gibi, *Dergâh*'da Bergson felsefesine dayanan modern bir metafizik anlayışıyla bir “Doğu Rönesansı” fikri savunulmaktadır. Çünkü Doğu bütün medeniyetlerin kaynağıdır ve bir bakıma maddenin karşısında rûhu temsil etmektedir.

10 Mustafa Şekip, a.g.e., s. 52

YAHYA KEMAL VE BERGSON FELSEFESİ

Dergâhçı aydınları derinden etkileyen Bergson felsefesi, mecmuaya asıl şahsiyetini kazandıran Yahya Kemal'i de, doğrudan değilse bile, dolaylı olarak etkilemiştir. Fakat Bergson'dan sadece Ziya Gökalp'ten bahsederken iki kere söz ettiğini görüyoruz. Gökalp'in Sokrat'tan Bergson'a kadar süzülen felsefeyi tam bir kudretle kavramış olduğunu ifade eden Yahya Kemal (*SEP*, 15, 22), bir yazısında da E. Boutroux'dan bahsetmiştir (*MM*, 341). Ancak vezinlerle ilgili olarak yazdığı bir yazının başında ki şu cümle ilgi çekicidir: "Son neslin feylesofu Mustafa Şekip Bey ki usûl-i felsefesinin peyreviyiz" (*ED*, 121).

Esasen Yahya Kemal'in felsefi meselelerle uğraştığına dair herhangi bir işaret yoktur. Fakat sanat ve "imtidad" fikri etrafında kurduğu tarih görüşünde, Bergson'un hayat hamlesi ve bilhassa zaman konusundaki fikirlerinin derin bir tesiri bulunduğu kanaatindeyiz. Yukarıda sözünü ettiğimiz İthaf şìiri de bu konuda bize önemli ipuçları vermektedir. Esasen bu şìir, Tanpınar'ın da belirttiği gibi, artık Doğu'nun öldüğü mânâsına geliyor, "fakat çığlığın acısında, yeniden ve sadece bir ruh âlemi olarak diriliyordu"¹¹. Başka bir deyişle Yahya Kemal'in ve öteki Dergâhçıların anladığı mânâda Doğu rönesansı, medeni yetimizin ölü taraflarıyla değil, bir zamanlar ona hayatı yet kazandıran rûhuyla dirilmesi ve yepyeni bir hayat hamlesiyle çağını kucaklaması demekti. Kısaca, bu diriliş ne geçmişin tekrarı, ne de inkâriydi, bir imtidad'dı.

İmtidad, Yahya Kemal'in lüğatinde, sürekli bir değiş-

¹¹ Tanpınar, *Yahya Kemal*, s. 17

me içinde değişmeyenin, yani asıl hüviyetimizin muhafazası mânâsına geliyordu.

İMTİDAD VE DURÉE

Yahya Kemal'in bütün şiirleri, bu mânâda bir imtidâdin gerçekleştibileceğini göstermektedir. Zaten imtidad fikri etrafında düşündüğü sürece, geçmişimizi, yani bütün bir Doğu'yu inkâr etmesi, kendisine başka bir başlangıç araması mümkün değildir. Nev-Yunânîlik iddiasını bunun için terketmemiştir. İmtidad fikrinin Bergson'dan alınlığına dair kesin bir iddiada bulunmak mümkün değilse de, durée fikriyle benzer özellikler taşıdığı inkâr edilemez.

Bilindiği gibi, Bergson felsefesinin merkezi durée fikridir. Durée, geçmişin devamlı gelişmesidir diye tarif edilebilir. Devamlı olarak biribirini üzerine yılmak suretiyle büyüyen geçmiş, kendini otomatik bir şekilde muhafaza eder. Çocukluğumuzdan bu yana duyduğumuz, düşündüğümüz, arzuladığımız herşey, şimdiki zamana katılmak üzere uzanmış, fakat kendisini dışında bırakmak isteyen şurun kapılarını zorlayan geçmiştir. Geçmişimizin ancak bir kısmıyla düşünebilmekte, fakat bütün geçmişimizle arzulamaktayız. Bir başka ifadeyle, hakiki zaman, entellektüalistlerin anladığı gibi, saat kadranının çevresine ~~görseli~~ ~~ışık~~ ve sonunda mekânla aynileşen, yani geçmişle gelecek arasındaki mahiyet farkını ortadan kaldırın boş ve mücerret zaman değil, her ânı birbirinden farklı oluşlarla tecelli eden, devamlı bir değişme ve kesintisiz bir oluşturur. Bu değişimelerin her birinde şurun bütün

geçmişî mütekâsif bir şiddet halinde bulunmaktadır, yani mâzi ile hâl daima birliktedir. Bununla beraber sonra öncenin ne tekrarı, ne de kuvvetlerinden birinin gerçekleşmesidir. Sonra önceye bağlıdır, fakat ondan daima farklı ve daima yenidir¹².

Bu zaman anlayışı Heraklit'le başlayıp Hegel'de güçlü ifadelerinden birini bulmuşsa da, Bergson'da tam bir sistem haline gelir¹³. Dikkat edilecek olursa, Yahya Kemal'in savunduğu imtidad fikri, 'durée' fikrinin tabîî bir sonucu olan devamlılığı, yine Bergson'un terminolojisiyle konuşmak gerekirse, geleceğe doğru hayat hamleleriyle uzanan "yaraticı tekâmül"ü ifade etmektedir.

Yahya Kemal'e göre, insanlar zamanı bir vехme uyanarak geçmiş, şimdi ve gelecek diye üçe bölmüşlerdir. Hakkıkette bunların üçü de yoktur, yürüyen birşey vardır, imtidad vardır. "Bu imtidad hattının ortasında, hâl içinde yaşıyoruz; gelecek kısmını göremiyoruz. Geçmiş olan kısmının ise tarihçilerin bize naklettikleri gibi biliyoruz,

12 Mustafa Şekip, a.g.e., s. 18 vd.

13 Türkiye'de Bergson'dan ilk defa bahseden Ahmed Şuayb ve Rıza Tevfik olmuştur. Hüseyinzâde'nin tavsiyesiyle Gökalp da okumuş, fakat Bergson tesiri onda Fouillee, Tarde ve Durkheim tesirleri yanında uzun süre devam etmemiştir. Bergson'dan ilk defa geniş bir şekilde bahseden Subhi Edhem'dir. (*Bergson Felsefesi*, Dersaadet 1919). İsmail Fennî, Subhi Edhem'in eserini, tahrifatta bulunduğu iddiasıyla haklı olarak şiddetle tenkit etmiştir (Bu konuda bk. S.H. Bolay, *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*, s. 79). *Dergâh* mecmasında zamanla iki temayül belirmeye başlamıştır: İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) ve Mustafa Şekip (Tunç)'in temsil ettikleri Bergsonizm, Mehmed Emin (Erişirgil)'in temsil ettiği pragmatizm. Bergson'a sonuna kadar bağlı kalan Mustafa Şekip'tir (bk. H.Z. Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi II*, s. 617). İsmail Hakkı ise daha sonraları Bergson ve Durkheime'in bir sentezine gitmeye çalışmıştır.

yahut o kısmın bize kalmış eserlerini görüyoruz. Millî varlığımızdan yalnız geçmiş olan devirler muhavyilemizde bir yekûn halinde duruyor" (*Aİ*, 65).

Yahya Kemal, zamanın zihni olarak bölünmüş, aralarında mahiyet ve derece farkı bulunmayan mekânî bir zincirleme değil, bir oluş, bir devamlılık, kısaca imtidad olduğunu söylemek istiyor. Bergson'a göre, şuunur ilk mânâsı, geçmişin hâlde muhafazası mânâsına gelen hafızadır. Yahya Kemal, geçmişin yekûn halinde muhavyilemizde durduğunu söyleken Bergson'un anladığı mânâda şuurdan bahsettiği açıkça görülüyor. "Şuursuzluk" diyor Bergson, "maziden hiç birşey hifzetmemek, kendini her vakit unutmak ve her ân ölüp yeniden dirilmek değil midir? Geçmiş zapt ve hifzettmek ve gelmesi ihtimali olan şeylere karşı yardımcı olmağa hazır bulunmak şuunur ilk vazifesidir. Bunun için daima maziye dayanmış ve istikbâle eğilmiş bir hâldeyiz. Şuurlu dediğimiz varlığın farikalarından biri maziye dayanmak ise, diğer istikbâle eğilmektir. Daha doğrusu şuur, olmuş ile olacak, yani mâzi ile istikbal arasında bir şirâzedir"¹⁴.

Yahya Kemal, Bergson'un tahlilî bir şekilde ele aldığı bu meseleyi, eski şark hikmetinin esprisine uygun olarak, kısaca, "*Kökü mâzide olan âtîyim*" misraıyla ifade etmektedir. Yahya Kemal'in düşüncesinde hakiki mânâsıyla imtidad budur. Zaman kendini tekrarlamaz, aksine geçmiş de içine alarak devamlı büyür ve geleceği hazırlar. Geçmiş bünyesinde taşıyan hâlde ve gelecekte, millî şuura varmış, yani ictimâî hafızasını kaybetmemiş bir insan, bu bakımından, savunduğu fikir ne olursa olsun, daima bir hüviyetin sahibi olacaktır. Yani geçmiş değişerek ve

¹⁴ Mustafa Şekip, a.g.e., s. 57

yenileşerek devam edecek, asla kopukluk meydana gelmeyecektir. Bin sene sonra bile meselâ İstanbul'a Türk İstanbul diyebileceğiz. İleride Tanpınar tarafından "devam ederek değişimek, değişerek devam etmek" şeklinde formüle bağlanacak olan bu fikir, Yahya Kemal'de Bergson tesisinin bir neticesi olarak görünüyor. Tilmizlerinden olan Tanpınar da bütün eserlerinde imtidad ve derûnî zaman, yani durée fikrini zengin varyasyonlar halinde işlemiştir.

Dergâh mecmuasında bu fikirlerin hararetle savunulduğu günlerde devrin en tanınmış şairi Tevfik Fikret'in ictimâî hafızayı, yani tarih şuurunu reddeden şiirleri, bilhassa *Târih-i Kadîm*, ortalıkta hâlâ pozitivizmin bir meş'alesi gibi dolaşıyordu. Millî hüviyetinden, irfanının "tebdîl-i tâbiyet" ettiğini söyleyecek kadar nefret eden Fikret, Promete'nin gökten ateşi çalması gibi, gidip Avrupa'dan ilmi ve fenni getirmesini istediği Halûk'a ve bütün Türk gençliğine, kendisinden ve kendisi gibilerden artık ümidi kesmeleri gerektiğini, zira karanlık bir geçmişten büsbütün kurtulmalarının mümkün olmadığını söylemişti:

*Çünkü leng ü pejmürde
Nazارلارım seni mâzîye çekmek ister; sen
Bütün hüviyet ü uzviyetinle âlösün.*

Ne yazık ki Fikret'in oğlu Halûk, babasının istediğini eksiksiz yerine getirmiş, mâzîsinden büsbütün kurtulmak için din değiştirerek milletinin geleceğine katılmaktan da kurtulmuştur.

MEMLEKETE BENZEYEN SEVGİLİ

Yahya Kemal de evden kaçarken bir Halûk'tu. Nitelikim, Paris'e kaçmadan önce, "kendi neslinin bütün çocukları gibi, rûhunda, ahlâkında, zevkinde, lisanında, san'atında en büyük tesiri" Tevfik Fikret'in icra ettiğini, fakat onun diline ve şiirine ilk tepkinin de yine kendisinden geldiğini söyler (*SEP,6*). Gerçekten, Yahya Kemal'in şiiri ve düşüncesi, bütünüyle Fikret'in pozitivizmine, diline ve şiir anlayışına seviyeli bir reaksiyonu ifade eder. O "bütün hüviyet ve uzviyetiyle âtf" değil, uzviyetinde bütün hüviyetiyle mâziyi taşıyan âtfidir. Öyle ki, sevdiği kadında bile bütün bir vatan coğrafyasını ve bütün bir tarihi tecüssüm etmiş görmek ister.

Bir Tepeden (*KGK,14*) İstanbul'u seyretmeye gelen sevgili, cânan, ırkının bütün hususiyetlerini kendisinde toplamış bir prototiptir. Güzelliği memleketin güzelliğidir ve konuştuğu zaman sesinde İstanbul hissedilir. Vatan coğrafyası ve tarih, bu güzelliği yaratabilmek için tam bin yıl uğraşmış, nice fatihin altın kanı, tarih onun çehresinde aksetsin diye mermerle karışmıştır. Nasıl bütün geçmiş muhayyilemizde yekûn halinde duruyorsa, ırkımızın hususiyetleri de Cânan'ın yüzünde öyle tebellür etmiştir. Tanpınar, Yahya Kemal'deki bu cânan prototipini alarak derinliğine işler. *Huzur* romanının Nuran'ı ile, bir tepeden İstanbul'u rüya gibi bir akşam vaktinde seyretmeye gelen sevgili arasında büyük benzerlikler vardır.

Tanpınar'a göre, kaderin ve zamanın karşısında cemiyet ve onun tarihî varlığı olan milliyet durabilir. Fırtınaya karşı yaprak değil, kökünü toprağın derinliklerine salmış

olan çınar dayanır. Kadere karşı duran çınar bütün bir uzviyettir. Değişme, ancak uzviyetin tabii değişmesi olabilir. Çünkü her medeniyet bir bütündür,

“.. müesseseleri ve kıymet hükümleriyle beraber inkişaf eder. Onları lüzumsuz bulmaz, şüphe de etmez. Nasıl elimiz, ayağımız, kulağımız bulunduğu düşünmeden bu uzuvlarla yaşarsak, onlarla öyle yaşarız. Hakiki taazzuv da budur”¹⁵.

Tanpınar, taazzuv dediği organizma karakterini, iyice derinleşerek davranış biçimlerinde, hatta oturuş şeklinde bile araştırır. Huzur'da Mümtaz, Nuran'ın resimlerinden birindeki oturuş şekliyle eski minyatürler arasında müna-sebet kurmaktadır:

“Tuhaf bir resimdi; eski minyatürlere benziyordunuz. Elbise hiç de aynı olmamakla beraber, meselâ Ali Şir Nevaî'ye şarap kadehini sunan gence... Gülerek ilave etti: ”O oturuşu nereden buldunuz?” Nuran'ın verdiği cevap ilgi çekicidir: ”Dedim ya,ecdad yâdigârı. Uzviyetimde var. Onlarla doğmuşum”¹⁶.

Yahya Kemal'in Cânâن'ı da, Nuran gibi, uzviyetinde ırkının ve ırkını şekillendiren coğrafyanın bütün husus-yetlerini taşımaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse, Yahya Kemal'de geçmiş, hayatımızın dışında birsey değil, hâlen yaşadığımız, bizde devam eden, bizi bir yönyle idare eden canlı bir vakıadır. Bu ise Tanpınar'ın o kadar önemli üzerinde durduğu historicité (tarihîlik)'den başka birsey değildir. Yahya Kemal, “bugünkü mânâsiyla historicité'nin ehemmiyetini, mâzi karşısında ruhî esarete

15 Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, s. 25

16 Tanpınar, *Huzur*, s. 108

düşmeden idrak eden”¹⁷ bir sanatkâr olarak karşımıza çıkar. Bu bakımından onun nostaljisini, yani geçmişe duyduğu özlemi çok iyi ve dikkatle değerlendirmek gerekir. Kısaca, Yahya Kemal, “*Byron'u bedbaht eden melâl*” i yaşamıştır, fakat Byron değildir.

“BYRON'U BEDBAHT EDEN MELÂL”

Nostalji psikolojik mekanizmalarımızdan biridir ve her insan zaman zaman nostaljik davranışlar gösterir. Bu günü beğenmediğimiz ve yarından ümidiyoruz kestigimiz için geçmişin özlediğimiz elbet olmuştur. Ferdî geçmişimiz kadar, ictimâî geçmişimiz, yani tarih de zaman zaman sıçındığımız, ellenmiş, süzülmüş arıduru bir zaman verir bize. Rüya görmek nasıl bir ihtiyaçsa, geçmişe kaçmak da bazan büyük bir ihtiyaç haline gelebilir.

Yahya Kemal'in nostaljisi, şüphesiz, “*Byron'u bedbaht eden melâl*” e çok benziyordu. Fakat şunu hemen belitmeliyiz ki, Byron, iflah olmaz bir romantikti. Halbuki Yahya Kemal realisttir. Tanpınar, “İlk büyük realistimiz bence odur, yani içimizdeki hayatı aldanmadan bâkabilen tek adam” diyor¹⁸. Byron, İngiltere tarihinin en şaşalı devirlerinden birinde yaşadığı halde, on dokuzuncu asır romantizminin de etkisinde kalarak garip bir ortaçağ sevdasına yakalanmıştır. Bu sevda ile 1871 Yunan ihtilâline katılıp bize karşı savaşır ve yurdundan çok uzaklarda ölürlü. Halbuki Yahya Kemal, neslinin bütün çocukları gibi, büyük felâketlerin ortasında dünyaya gelmiş

17 Tanpınar, *Yahya Kemal*, s. 20

18 Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, s. 561

ve doğduğu, yaşadığı toprakların elimizden çıkışını safha safha görmüştü. Bu felâketli yılların verdiği büyük ümitsizlik ve karamsarlıktan ancak bir zamanlar ordularımızın “her yaz şimale doğru” çıktıkları büyük koşuyu hatırlayarak, daha doğrusu tarihimizin zaferlerle taçlandığı muhtesem zamanlara kaçarak kurtulabiliyordu. Çünkü yarına ümitle bakmak hemen hemen imkânsızdı. Devrin bütün aydınlarında bu duygunun izlerini bulabiliriz.

Yahya Kemal’ın tarihimizde en çok özlediği devirler, dikkat edilirse, “hayat hamlesi”nin en güçlü olduğu devirlerdir. Çok önemli dönüm noktaları olan Malazgirt zaferi ve İstanbul fethi onun düşüncesinde ve şiirinde önemli bir yer tutarlar. Bunların ardından Yavuz Sultan Selim devri gelir. Lâle Devri’nin de, Yahya Kemal’ın zevkçi mizacında çok hususi bir ma’kes bulduğu bir gerçektir. Lâle Devri -ki bu isminbabası da Yahya Kemal’dır- esasen bir zevk ve israf devri olmakla beraber, artık yorulmaya başlamış bir medeniyetin son bir hamle denemesi olarak da değerlendirilebilir.

Kanaatimize, Yahya Kemal’de önce bir kaçış olarak başlayan geçmiş sevgisi kısa zamanda mahiyet değiştirecek tarih şuuruna dönüşmüştür. Nostalji, geçmişin seçilmeden, kritik edilmeden sevilmesi ve özlenmesidir. Halbuki Yahya Kemal’ın, Türk tarihine şuurla bakmaya başladıkten sonra, geçmişle sıkı bir hesaplaşmaya girdiği de görülür. Aslında her aydın için önünde sonunda böyle bir hesaplaşma kaçınılmazdır.

Her şeyden önce, çok geniş bir tarih bilgisine sahip olan Yahya Kemal, bilginin de ötesinde, tarihî hadiseleri tekrar yaşamاسını fevkâlâde iyi biliyordu. Bir rubaisinde bunu şöyle ifade eder:

*Çık tayy-i zamân et açılır her perde
Bir devr geçir istediğin her yerde
Ben hicret edip zamânimizden yaşadım
İstanbul'u fethettiğimiz günlerde*

Yahya Kemal'in dostu ve Fransız sanat tarihçisi Albert Gabriel de onun bu yönüne dikkat etmiştir. Bir yazısında, Yahya Kemal'in sağlam bir tebahhura (érudition) dayandığını söylediğinden sonra şöyle devam eder:

"...geçmiş asırların vak'alarını tekrar yaşamayı bilirdi. Bunları şüphesiz temel bilgilere dayanarak, çevrelerinde olduğu gibi anlatırdı. Fakat Yahya Kemal'in tabîî kabiliyetleri, şair vasıfları, en karışık tarihî temaları bile o kadar açık ve sarih bir tarzda nakil ve hikâye etmesine müsait idi ki, dinlerken bir şahit konuşuyor zannedilirdi. Yahya Kemal'i dinlerken, tarih tam bir dirilme olmalıdır, diyen Michelet'in tefekkürüny her vakitinden daha iyi anlıyordum"¹⁹.

YAHYA KEMAL'İN TARİH METODU

Yahya Kemal'in kendine has dikkati ve erüdisyonu, kütle halindeki geçmişî âdetâ parçalıyor ve ayıklayarak, daha doğrusu, tashih ederek yaşanabilir bir vakia haline getiriyordu. *Türk İstanbul* konferansında bu metodu söyle anlatır:

"Geçmişte sevdiğimiz, hayran olduğumuz ve bağlandığımız şeyler yalnız güzellikler, iyilikler, doğruluklardır;

19 A. Gabriel, "Müverrih Yahya Kemal", *Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası 1*, (İst. 1959), s. 36

yoksa çırkinlikleri, kötülükleri, haksızlıklarını sevmiyoruz. Demek ki, mâziyi bir kütle halinde, olduğu gibi, her taraflı sevmekten uzağız. Böyle olduğuna göre yaşadığımız devirde de, hâlde de sevdigimiz ve sevmediğimiz aynı şeylerdir. Gelecekte de aynı şeyleri seveceğiz, aynı şeyle ri sevmeyeceğiz (*Aİ, 65*)”.

Tanpınar'a göre, tarihi bu tarzda değerlendirmek, Bergson'un anladığı mânâda, "bugünün ışığında mâziyi görmek keyfiyetidir"²⁰. Yahya Kemal'in ve Tanpınar'ın düşüncelerinde çok önemli bir yere sahip olan müsiki bile, her ikisi tarafından da "bugünün ışığında" sevilir, değerlendirilir. *Huzur* romanında Mümtaz ve Nuran, "Ferahfezâ'yı, Acemâşîran'ı, Beyâti'yı, Sultanî Yegâh'ı, Nühüft'ü tercih ederlerdi. Bunlar asıl ruh iklimleriyydi. Fakat bunlarda da her eseri olduğu gibi kabul etmezlerdi. Çünkü Mümtaz'a göre alaturka müsikî eski şiirimize benzetti. Orada da asıl sanat addedilen ve öyle yapılandan şüphe etmek gerekiyordu. Daha ziyade bugünün muayyen zevkiyle seçilen eserler güzel olabilirlerdi"²¹.

Tanpınar'a göre, Yahya Kemal'in sanatı, *Orphée*'nin²² sazi gibi, bütün bir geçmiş zaman zevkini ahiretin kapı-

20 "Her büyük medeniyet kendinden önceki devirlerden efsaneleştirdiği birtakım kahramanları secer ve kendi diyalektiğinin dayandığı mütefekkirleri benimsenir. Bu, Bergson'un anlatığı, bugünün ışığında mâziyi görme keyfiyetidir". Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İst. 1976, s. 23.

21 Tanpınar, *Huzur*, s. 134

22 Yunan mitolojisinde şiri ve musikisiyle hayvanları, bitkileri, hatta taşları bile büyüleyen şair. Apollon'un oğlu olduğu söylenir. Karısı Eurydike'nin ölümü üzerine, onsuz yaşayamayacağını anlayarak cehenneme gider ve karısını geri ister. Hedes buna razı olur, fakat cehennem tanrısının yasağına rağmen geriye dönüp baktığı için Eurydike'yı ebediyen kaybeder.

sından geri çağrırmıştır. Bu bir yeniden dirilmedir, “onun için aramızda eskinin devamı olarak yaşayanlar onun gazellerini anlayamazlar. Onlar bu zevki, bu kadar saf olarak görmeğe alışmış degillerdir”²³.

Yahya Kemal’de tarih bu tarzda tashih edilmiş olarak en saf şekilde karşımıza çıkar. Çünkü o tarihî hadiselere herhangi bir tarihçi gibi yaklaşmamış, bir nev'i temessül yoluyla yeniden yaşama yoluna gitmiştir. Kısaca, yaşanmamış, fakat yaşanandan süzülererek yaşanır kılınmış bir tarihtir bu, bir şuurdur. Tanpinar’ın aslında kendisini anlatmak maksadıyla yazdığı şu cümlelerde, Yahya Kemal’in tarih anlayışı veciz bir şekilde özetlenmiştir:

“Şurası var ki, tipki kendimiz gibi geçmiş zaman da bizdeki aksiyile tekevvün halindedir. Kâinatımızı nasıl akışlerimizle yaratırsak, mâziyi de düşüncelerimize, duygularımıza ve değer hükümlerimize göre yaratır, değiştiyoruz”²⁴.

“ŞARK UFUKLARINDA VUZUH”

Yahya Kemal, tarihe karşı büyük bir nefret kampanyasının açıldığı günleri de yaşadı. Fakat o, ufuk değiştirmek için dahi bir hüviyete sahip olmak gerektiğini ve bu hüviyeti her milletin mâzisinden aldığıını çok iyi biliyordu. Bu bakımdan tasfiyecilere karşı sesini hiç yükseltmemiş olmakla beraber, şiiri ve düşüncesiyle daima seviyeli bir muhalefetin temsilcisi olmuştur. Esasen farklı davranışa idi, herşeyden önce kendi sanatına ihanet etmiş olacaktı.

23 Tanpinar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, s. 24

24 Tanpinar, *Beş Şehir*, s. 245

Zira Paris'ten döndükten sonra, kısa süren Nev-Yunanlık dâvası istisna edilecek olursa, yazılarıyla hemen her zaman imtidad düşüncesini savundu, şiiriyle bunu gerçekleştirdi.

Yahya Kemal'in şiiriyle "şark ufuklarında" yeni bir "vuzuh" başlamıştı. Ne yazık ki, başladığı yerde kaldı.

Ek

KÖR KAZMA

Dün Küçüksu'da Selîm-i Sâlis hâtıralarından olan karakolu, enkaazından kimbilir ne deposu yapmak için, yıkıyorlardı. Kör kazma Türk İstanbul'un bir uzungunu daha kırmış, pencereleri çapraş demir kafesli sarı badanalı Nizâm-ı Cedîd neferlerinin ilk karargâhı olan bu binâlardan köşede bucakta birkaç tâne daha var.

Bu binâlar ki Üsküdar'da Selîmiye Kışłası'nın yavrularıdır; bize bir asır evvel yeni bir hayâta girdiğimizi hatırlatır; zâten ekseriyâ şehir dışında oldukları için yıkılmalar da olurdu, değil mi? Bu binâları yıkmadan hâsil olacak kâr bir arsa bile değil, ancak biraz enkazdır. Lâkin biz son devrin Türkleri müceddid kafâlî insanız. Bu şehri harap görmektense düm düz görmekten daha çok zevk alırız, bunun için de bir asırdan beri gücümüz ancak harâbeleri yıkmağa yetti.

Dört sene evvel bir ecnebî mîmarla Haydarpaşa vapurunda idim, vapur denize açıldıktan sonra Anadolu sâhili görünür görünmez bu ecnebî mîmar "ne güzel mîmâri!" dedi. Ben, Haydarpaşa Gari'ndan bahsediyor sandım. "Son senelerde yeni yapıldı" dedim. Yüzüme hayretle baktı. "Hayır o müstekreh anbarı kasdetmiyorum" "Şu dört köşe kuleli binâ güzel" dedi ve Selîmiye Kışłası'nı gösterdi. Bütün Türkler bu şehirde herhangi bir binâyı bu kışladan fazla beğenir. Çünkü beyinleri "yeni" dedikleri mikroplar aşılanmış bir neslin çocuklarıdır.

Bu illet, bu "yeni" sarâsiyla son asır Türkleri kör kazmayı
kaptılar, yıkılmadık ne resmî dâire kaldı ne konak; dağılmadık ne
eşyâ kaldı ne de döşeme; bereket versin frenklerden her şeyi bir
şebek eşyâsıyla kaptığımız gibi son zamanlarda da eski şark
eşyâsının silâhlarının, halâlarının zevkini kaptık, belki bu münâ-
sebetle bir gün kendi eşyâmızın sevmeğe alışırız!

Harb zamânında İstanbul'a bir mîmar Zürcher geldi idi. Bu
sanatkâra o zamanki hükûmet Rumeli Hisarı'nı, kalelerini tekrar
âbâdân etmek işini teklîf etti. Hisarları gidip gören bu mîmar
Türklerin İstanbul toprağında fetihten bir sene evvel kurduğu o
mîmârî muhalledesini aslaa düzeltmiyerek yalnız takviye etmek
usûliyle ihyâ edeceğini söyledi, hattâ kale içinde büyük sofâlı
kâr-ı kadîm harap bir evi de ayne kurmağı düşündü. Bizim yi-
kanlarımız bir zihniyette, muhâfaza edenlerimiz bir zihniyettedir.
Meselâ Rumeli Hisarı kalesinin îmâri bizim mîmarlarımıza tevdî
olunsaydı her taşını cilâlarcasına temizlerler, kulelerinin tepeleri-
ne eski kubbelerini takar, zamânın bu taşlara sindirdiği rûhu
tamâmiyle sıyrarak yep yeni bir hâle koyarlardı. Son zamanlarda
birkaç eski câmiimiz bu usullerle îmâr edilmedi mi? (*Pâyitaht*,
9 Şubat 1921)

YEDİNCİ BÖLÜM

EVDE BİR EVSİZ ADAM

Derler: İnsanda derin bir yaradır köksüzlük;
Budur âlemde hudutsuz ve derin öksüzlük.
"Koca Mustâpaşa"

ÇOCUKLUK AŞKI: REDİFE HANIM

Yahya Kemal, eve dönen adamdı, ama ömrünün sonuna kadar kadın sıcaklığının ısıttığı bir "ev"in hasretini çekti ve hayatı, doğduğu topraklardan çok uzakta, koyu bir yalnızlık içinde veda etti. Gençlik yıllarında sevdiği, fakat evlenmeye cesaret edemediği Celile Hanım'a bağlılığını sonuna kadar korumuş, bu yüzden müzmin bir bekâr olarak, hep geçici kira evlerinde, otellerde ve pansionlarda derbederce yaşamak zorunda kalmıştı. Hayatının son devrelerinde yerleşip iyiden iyiye benimsediği Park Otel'deki odasında, ziyarete gelen dostları "ev"lerine, eşlerine ve çocuklarına gitmek üzere izin isteyip ayrıldıklarında, birden derin ve ürkütücü bir yalnızlığın içine düşer, çocukça bir yalvarışla "Ne olur, biraz daha kalın!" derdi.

İlk defa, beş yaşında bir çocukken, Üsküp'te, genç bir

kızâ âşık olan Yahya Kemal, şîire bu aşk hissiyle başladığını söyler. "Kumral ve endamlı" Redife Hanım, Türkârî eski bir konakta oturan bey hânedanlarından birinin güzelliği ve cazibesiyle meşhur kızıdır. Bir şenlik gecesi, Yahya Kemal'in büyük annesiyle birlikte çıktığı gezintide Redife Hanım da arabaya binmiştir. Bu gezinti sırasında genç kızın cazibesiyle serseme dönen çocuk, içinde, günlerce pek anlam veremediği bir ateş hisseder.

Yahya Kemal, Redife Hanım'ı bir sünnet düğünü gecesi ikinci defa gördüğünde on iki yaşıdadır ve bütün gece yanından ayrılmaz. Eski yarası açılmış ve içine ateş yeniden düşmüştür. Hatıralarında, "Zannedersem o da o akşam içimi yakan ateşi hissediyordu" diyen Yahya Kemal, hiç bir misrağını hatırlamadığı halk türküsü tarzındaki ilk şiirini de bu karşılaşmadan sonra yazdığını anlatır.

Ateş zamanla küllenir. Zaten Redife Hanım, bir süre sonra Rufâî dergâhının postnişini Sadreddin Efendi'yle evlenmiştir. Yahya Kemal, bir Cuma günü, çesmeli, şadırvanlı, oldukça zengin bir dergâh olan Rufâî tekkesine zikir ve devrânı seyretmek için gider, henüz on beş yaşıdadır. Zikirden sonra, evliliğin bir başka türlü güzelleştirdiği Redife Hanım'ı kadınlar tarafından çıkarken görünce cin çarpmışa döner. Bu üçüncü tesadüfün tesiri derin olmuş, genç Yahya Kemal, okulda vazifelerini, evde ve sokakta eğlencelerini unutur olmuştur. İçini yakan ateşin acısını, bu sefer türkü tarzında değil, kitaplarda gördüğü manzumelere benzeterek aruz vezniyle yazmayı dener ve üstelik bu manzumeyi, aynı zamanda bir edip olan Şeyh Sadreddin Efendi'ye gösterir.

Yahya Kemal, Redife Hanım'a duyduğu aşkı söylediğ ve sevdiği kadının kocasına tashih ettirdiği bu şiirle,

aruzun ve eski şiirin havasına iyiden iyiye girer. Bu arada *Serâre* ve *Âtespâre*'yi keşfetmiştir; Muallim Nâcî'nin rindâne şiir dünyasına dalarak kendi kendini teselli etmeye çalıştığı sıralarda, Redife Hanım, ilk çocuğunu doğurken ölürlü. Şairimiz bu ölümün üzerinde nasıl bir tesir bıraktığını anlatmamıştır, fakat derinden sarsıldığı tahmin etmek zor değildir. Zaten kısa bir süre sonra idâdi tâhsili için Selanik'e gönderilir (H.93 vd).

EVDEN KOPUŞ

Yahya Kemal'in hayatında, babası İbrahim Naci Bey'in ısrarıyla Selanik'e "nakl-i hâne" etmeleri ve Üsküp-Selanik arasında gidip gelişler, Redife Hanım'ın ölümü kadar sarsıcı bir hadisedir (1897). Aile, bu hadise yüzünden dağılma noktasına gelir. Bu arada Nakiye Hanım'ın teverrümü ve ölümü, Yahya Kemal'i öylesine derinden etkilemiştir ki, ömrünün sonuna kadar onun sabit bakışlarını üzerinde hissedecektir:

*Annemin na'sını gördüm dü;
Bakıyorken bana sâbit ve donuk gözlerle
Acıdan çıldıracaktım.
Aradan elli dokuz yıl geçti.
Ah o sâbit bakış el'an yaradır kalbimde.*

Nakiye Hanım'ın hatırlarını canlı bir şekilde yaşatan evin kiraya verilmesi ve babasının yeniden evlenmesi şairimizin içine düştüğü yalnızlık ve ev'sizlik psikolojisini daha da derinleştirmiştir olmalıdır. Bir yıl sonra döndükleri Üsküp'te şimdi kiracıdırular. Kirada oturmanın o devirler-

de hoş karşılanmadığı, bir ailenin kendi ikametine mahsus evi kiraya vermesinin ise uğursuzluk getireceğine inanıldığı düşünülecek olursa, İbrahim Naci Bey ailesinin üzüntüsünü ve tedirginliğini tahmin etmek kolaylaşır.

Yahya Kemal, hatalarında, Üsküp sevgisini o zaman daha iyi idrak ettiğini söylüyor. Oturdukları Karşıyaka'nın uzaklığı iki kilometre bile tutmadığı halde, Üsküp hasreti -ki bu hasret ömrünün sonuna kadar devam edecektir- Yahya Kemal'in kalbini yaktadır:

"Büyük validemi ve büyük teyzemi, Karaağaçlar'daki konakta ziyarete gittiğim vakit hasretimi gerçi teskin ediyyordum. Lakin çok da mahzun oluyordum. Mesela bir askerî paşaya kiraladığımız bizim evin önünden bir yabancı sıfatıyla geçerken, merhume annemin hatıraları, onun o eve ettiği ihtimam, onun oradaki orta salonda ölmü, ilâahir birçok şeyler zihnim sarıyor, oradan boynu büük bir insan gibi geçiyordum" (H.54).

Yahya Kemal, ailesi 1899'da boşalan eski eve yerleşip de kiradan kurtulunca, sevinç ve mutluluktan uçacak gibi olur. Hem meydana, hem de Karaağaçlar'a bakan üst kat-taki yazılık odayı ona verirler. Genç şair, odasını keyfince tanzim eder. Minderin köşesine annesinden kalan ceviz boyalı çekmeceyi, çekmecenin üzerine de kâğıt, kalemlaş, makta gibi yazı aletlerini ve kitaplarını yerleştirir. Yer yatağı ve şeftali resimli şal yorganı karşısında bir köşede durmaktadır. Bu oda, Yahya Kemal'in keyfince tanzim ettiği ilk ve son odasıdır.

İSTANBUL VE PARİS

Genç Yahya Kemal'in kendisine tahsis edilen odadaki

mutluluğu uzun sürmez; üvey annesi Mihrimah Hanım'a ve babasına bilmediğimiz bir sebeple darilarak evden ayrıılır, bir süre akrabasından Humbaracızâde Yaşar Bey'in Sereva kenarındaki konağında ikamet eder (*H.66*). Zaten çok geçmeden tahsilini tamamlamak üzere, Rumeli'den gelenlerin hep "muhacir" olarak görüldüğü İstanbul'a doğru yola çıkacaktır.

1902 yılında, bir Nissan günü Üsküp'ten trenle ayrılan Yahya Kemal, Selanik'te kendisini karşılayan amcasının evine gitmez, geceyi istasyon civarındaki Selanik Otel'i'nde geçirir. Ertesi gün de İstanbul trenine binerek yola devam eder. Güney Rumeli'nin münbit topraklarını ilk ve son defa baştan sona katetmektedir. Sirkeci'de trenden iner inmez bir arabaya atlar ve Fazlıpaşa'ya, bir süre kalacağı Besim Ömer Paşa konağına gider. Paşa'nın annesi Afife hanımfendi, Yahya Kemal'in dördüncü kuşaktan teyzesidir.

Yahya Kemal o yıl Mekteb-i Sultânî'ye, kadro dolu olduğu için giremez. Yeni öğretim yılının başlamasını beklemek zorundadır. Bu durumu, sonraları hayatının en büyük şansı olarak değerlendirecek olan kahramanımız, 1902 kişini Sarıyer'de, Nakiye Hanım'ın büyük teyzezâdelerinden İbrahim Bey'in kiracı olarak oturduğu Arif Bey Köşkü'nde geçirir. Genç şairin hayatında yep-yeni bir dönem başlamıştır.

Arif Bey Köşkü'nün selamlığında düzenlenen saz ve "ayş ü nûş" âlemlerinde musikiye merak salan ve işrete alışan Yahya Kemal, Paris'te yaşayacağı bohem hayatına hazırlanır gibidir. Birinci bölümde sözünü ettigimiz Şekip Bey'le bu saz âlemlerinde tanışır ve onun etkisiyle Pa-

ris'e firar hülyaları kurmaya başlar. Genç Yahya Kemal, Paris'e kaçmadan önce-Nihad Sami Banarlı'ya verdiği notlara göre-Hidayetin Bağı'na giden yol üzerinde küçük bir ev kiralardır, daha sonra Kadıköy'de bir Alman pansionuna taşınır¹.

Ve Memphis vapurunun Marsilya'ya bıraktığı küçük kaçak, burada bir otelde geçirdiği gecenin ruhuna verdiği acayı hiç bir zaman unutmamıştır. On yıl boyunca Paris'te otellerde, kahvelerde, pansionlarda, izbe apartman dairesinde bir "hâneberdûş" hayatı yaşar. İstanbul'a dönükten sonra da durum pek değişimeyecek, Üsküp'te annesinin ölümüyle kaybettiği "ev" sıcaklığını bir daha bulamayacaktır.

BİR AŞK HİKÂYESİ

Paris'te Yahya Kemal'in hayatına herhangi bir kadının girip girmedğini bilmiyoruz. Ancak İstanbul'a dönükten dört yıl kadar sonra, Nazım Hikmet'in annesi Celile Hanım'a aşık olduğu, karşılık bulan bu aşkın evlenme noktasına kadar geldiği bilinmektedir. Vâ-Nû, Yahya Kemal'in güveylik gömleklerinin bile bohçaya konulduğunu, ancak kendini maddî ve manevî olarak aile kurmaya hazır hissetmeyen "kaprisli" şairin Celile Hanım'a uzun bir özür mektubu göndererek evlilikten son anda vazgeçtiğini yazmaktadır. Bunun üzerine Nazım'ın annesi yağlıboya portrecilik sanatını ilerletmek bahanesiyle çekip Paris'e gider².

1 Banarlı, *Yahya Kemal'in Hatıraları*, s. 137

2 Vâlâ Nurettin, *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, s. 30

Asırın başlarında İstanbul sosyetiesinin en güzel kadınlarından biri olan Celile Hanım'ın babası, Polonya ihtilalinde Türkiye'ye sığınan ve müslüman olarak Osmanlı ordusuna katılan Mustafa Celaleddin (Borcenski) Paşa'nın oğlu Enver Paşa³, annesi ise, Alman asıllı Müşir Mehmet Ali Paşa (Magdeburg)'nın kızı Leyla Hanım'dır⁴.

Yabancı mürebbiyeler tarafından elbebek gülbebek büyütülen ve birkaç yabancı dile âşına babası tarafından eğitilen Celile Hanım, saray ressamı Zonaro'dan ders alma imkânı bile bulmuştur. Çünkü babası Enver Paşa, Sultan Abdülhamit'in yaveridir. Celile Hanım, 1900 yılında, Osmanlı'nın tasavvufî şairler de yazan meşhur valilerinden Nazım Paşa'nın oğlu Hikmet Bey'le evlenir. Ne var ki pek iyi gitmeyen bu evlilik, Birinci Dünya Savaşı sonlarında boşanmayla sonuçlanacaktır.

Yahya Kemal, Celile Hanım'ı ilk defa 1916 yılında, Yakup Kadri'nin delâletiyle gittiği bir Bektaşı Tekkesi'nde görmüştür⁵. İkisinin de aslında, Bektaşılık'le bir ilgileri yoktur; "kaderin garip bir cilvesi"yle karşılaşımışlar ve Yahya Kemal'e ne olduysa, o anda olmuştur. Yakup Kadri'ye göre, bu tesadüf,

"Yahya Kemal'in derbeder hayatında pek mutlu bir dönem noktası olabilirdi, eğer bunu takip eden gönül münasebetleri (...) ruh krizleri ve kıskançlık kuruntularıyla bulanmasaydı; eğer şair, sevgilisini olduğu gibi görebil-

³ Vâ-Nû, Mustafa Celaleddin Paşa'nın Polonyalı hristiyan bir Gagavuz Türk'ü olduğunu söylüyor. A.g.e., s.

⁴ Tahâ Toros, *İlk Kadın Ressamlarımız*, s. 25 vd.

⁵ Tahâ Toros, Yahya Kemal ile Celile Hanım arasındaki aşkın 1918 yılında başladığını söylüyor.

seydi ve ona, sıtmalı muhayyilesinde ‘*Kirpikleri süzgün o ihânet dolu gözler/Dikkatle bakarken bile bir fırsatı özler*’ misralarıyla vefasız ve fettan kadın hüviyetini vermeseydi, öyle sanıyorum ki, tatlı ve rahat bir evlilik haya-tına kavuşacaktı”⁶.

Öyle anlaşılıyor ki, Yahya Kemal, Celile Hanım’ı görür görmez vurulmuş, “dişi bir pars”ın gözlerine benzer elâ gözlerinin büyüsüne kapılmıştır. Zavallı şaire zaman zaman çılgınlıklar yaptıracak kadar büyük bir aşktır bu. 22 Ocak 1948’de, Serkil Doryan’da yedikleri bir öğle yemeği sırasında dostlarına anlattığı hadise, Yahya Kemal’in Celile Hanım’ı nasıl büyük bir aşkla sevdığını göstermektedir.

Şevket Rado’nın naklettiğine göre, Yahya Kemal, Büyükkada’dı oturduğu sırada, Celile Hanım’la münasebetlerini hayli ilerletmiştir. Yazları Ada’da oturan Celile Hanım, sonbahar ortalarında Nişantaşı’ndaki evini tanzim etmek için zaman zaman İstanbul’a inmektedir. 1916 sonbaharında, Yahya Kemal, sevgilisini büyük bir üzüntüyle uğurlar. İskeleden mendil sallamaklar, ağlamaklar... Ada birden boşalıvermiştir sanki; ortalıkta bir gölge gibi âvare âvare dolaşan şair için en mutlu günler, Celile Hanım’ın telefon ettiği, yahut kendisinin onu görmek için İstanbul’a indiği günlerdir.

Birgün Berlin Sefiri Hakkı Paşa’nın İstanbul’a geleceğine dair bir haber çıkar. Celile Hanım’ın uzaktan akrabası olan Hakkı Paşa çapkın bir adamdır ve İstanbul’a her gelişinde suvareler düzenleyerek İstanbul’un en güzel kadınlarını bir araya toplamaktadır. Yahya Kemal, bu habe-

6 Yakup Kadri, a.g.e., s. 171

ri duyunca, beyninden vurulmuşa döner ve sevgilisine telefon ederek Hakkı Paşa İstanbul'a gelir de bir suvare düzenlerse, kesin olarak katılmayacağına dair söz alır.

Bir akşam, Ada'da otelin önünde otururken yanındaki iki kişinin Hakkı Paşa'dan ve o akşam vereceği suvareden bahsettiklerini duyunca kan beynine sıçrar ve müthiş bir ıstıraplla yerinden fırlar. Son vapur çoktan kalkmıştır, üstelik sert bir lodos esmektedir. Her ne pahasına olursa olsun, Maltepe'ye geçmeye karar veren şair, sandalcılar dan birini bol para vererek ve "Hastam var!" diyerek güç bela kandırır ve denize açılırlar. Bir müddet sonra lodos artar ve deniz şiddetle çalkalanmaya başlar. Sonunda kürek çekemez hale gelen sandalçı, öfkesini yenemeyip yüzüne karşı küfrederken, Yahya Kemal dehşet içinde sadece Hakkı Paşa'nın suvaresini ve sevgilisinin de orada olabileceğini düşünmektedir. Hikâyeyin devamını kendisinden dinleyelim:

"Güç bela Maltepe'ye gelebildik. Dalgalar öyle bir çarpıyordu ki, sahile çıkmak buraya kadar gelmekten daha tehlikeli idi. Zar zor, bir hayli uğraştıktan sonra kendi mi sahile attım. Sırsıklam olmuşum. Hemen Maltepe'deki kahvelere uğradım. Bir araba istedim. Yok...Yok... Bostancı'ya kadar yaya gitmeye karar verdim. Tren yolu na çıkararak koşmaya başladım. Maltepe'yle Bostancı arasındaki mesafenin bu kadar uzun olduğunu o zaman fark etmişimdir. Kan ter içinde Bostancı'ya geldim. Vakit hayli geçti. Karakola gittim. 'Bana bir araba bulunuz, hastam var' dedim. Aradılar taradılar, birini buldular. Yine bir sürü para verdim. Arabayla yola koyuldum. Kadıköy, oradan Üsküdar... Karşıya geçtim. Doğru Nişantaşı!

"Sevgilimin oturduğu apartmanın kapıcısı ahbabımdı. Penceresini vurarak onu uyandırdım. 'Benimki evde mi?' diye sordum. Adam halime bakıp şaşırıldı: 'Evde, bu akşam çıkmadı!' dedi. 'Ne diyorsun?' diye bağırdım. Bütün o katettiğim mesafe sanki başına yıkılmıştı. Eve kaçta geldiğini tahkik ettim. Sözüne inanamıyorum. 'Çık bir bak! Evde mi?' diye adamı zorladım. Adam çarmaçar çıktı. Bir münasebetle hizmetçisine sormuş: 'Uyuyor!' demiş. Geldi haber verdi. Sanki dünyalar benim oldu.

Apartmanın karşısında bir arabacının meyhanesi vardı. Orada sabaha kadar içtim. Sabahleyin doğru eve çıktım. Benim halim berbat. Toz toprak içinde olduğumu görünce şaşırıldı ve hemen anladı. Sarışdolaş olduk"⁷.

Daha sonra kendisinden söz edeceğimiz Melek Celâl Hanım'ın ve H. Vehbi Eralp'in de ufak tefek farklarla anlattıkları⁸ bu hadise Yahya Kemal'in aşkınnın büyülü günü gösterdiği gibi, Yakup Kadri'nin onun kıskançlığı ve kuruntuları hakkında söylediklerini de doğrulamaktadır. Yakup Kadri'ye göre, Celile Hanım, kocasından ayrılmak, çolوغunu çocuğunu, evini barkını bırakmak suretiyle Yahya Kemal'e ne kadar ciddi ve samimi bir şekilde bağlandığını isbat etmiş ve onunla yeniden kuracağı aile yuvasının hazırlıklarına girişmişti⁹.

7 Şevket Rado, "Yahya Kemal'in Bir Aşk Macerası", *Hayat Tarih Mecmuası*, Mayıs 1969, s. 4

8 Şemsi Kuseyri, "Yakın Dostları Yahya Kemal'i Anlatıyor", *Yeni Sabah*, 5 Kasım 1958; H. Vehbi Eralp, *Yahya Kemal İçin*, s. 28

9 Yahya Kemal o sıralarda Bahriye Mektebi'nde Nazım Hikmet'le Necip Fazıl'ın hocasıdır. Hatta Nazım'ın bazı şiirlerini düzelttiği ve bir dergide neşredilmesini sağladığı söylenmektedir. Taha Toros, Yahya Kemal'in Celile Hanım'ın evine giderek Nazım Hikmet'e ders verdiği, ancak hocasıyla annesi arasındaki ilişkinin farkına

"Yahya Kemal acaba İstanbul'un neresinde oturmak isterdi? Onun gibi bir büyük şairin zevkine göre, acaba tutacağı evi nasıl döşemek lazım gelirdi? Gece gündüz hep bunları düşünürdü. Kendisi aynı zamanda ressam olduğu için duvarların dekorasyonunu kendi eliyle yapmak niyetinde idi. Fakat Yahya Kemal acaba hangi renklerden hoşlanırı? Bütün bunları Yahya Kemal'e sordukça ondan ne gibi cevaplar aldığıńı şimdi pek iyi hatırlayamıyorum. Fakat Yahya Kemal'in bu evlenme projeleri üzerinde durmaktan çekindiğini ve bunlar her bahis konusu olduğu vakit âdetâ telaşa düştüğünü pek iyi bilirim. Birgün bu halinin sebebini bana şu sözlerle açıklayacaktı:

"Bu kadar dile gelmiş bir kadınla ben nasıl evlenebilerim? Sonra herkes bana ne der? Ne gözle bakar?"¹⁰

Gerçekten de, Celile Hanım, halen Yahya Kemal Enstitüsü'nde muhafaza edilen bir mektubunda, kendisinin nikâh muamelelerini tamamladığını belirterek "Şimdi senin şer'i bir men'in yokdur diye bir kağıt istermiş" diyor. İş o kadar ileri bir safhadadır ki, Celile Hanım, mektubunu "Karıcığın Celile" diye imzalamaktan çekinmemiştir.¹¹

varan Nazım Hikmet'in birgün gizlice Yahya Kemal'in pardösüsünün cebine "Hocam olarak girdiğiniz bu eve, babam olarak giremezsiniz!" diye bir not bıraktığını anlatıyor. Yahya Kemal, bu mektubu alınca, bir daha Celile Hanım'ın evine adım atmamış (Taha Toros, "Yüz Yıllık Yahya Kemal", Milliyet, 4 Aralık 1983).

10 Yakup Kadri, a.g.e., s. 173

11 Celile Hanım'ın Yahya Keamal'e gönderdiği mektuplardan bazıları Yahya Kemal Enstitüsünde muhafaza edilmektedir. Bu mektuplardan biri şyledir :

Bugün pazar belki gelirsin diye üç vapurunu pencerede bekledim.
Gelmedin mahzun oldum.

Verdiğin konferansa gelmedim, kalabalıktır memnun olmazsan diye,

Vâ-Nû'nun söyledişi gibi, Yahya Kemal kendisini maddî ve manevî bakımından evliliğe hazır mı hissetmiyor-
du, yoksa Yakup Kadri'nin iddia ettiği gibi, sosyal mev-
kiini düşünerek "dile düşmüş" bir kadınla evlenmek mi
istememişti, kesin bir hüküm vermek zor. Ama aşkınnı
büyüklüğünü ve sürekliliğini göz önüne alarak, Yakup
Kadri'nin iddiasını biraz ihtiyatla karşılamak gerektiğini
söylediyebiliriz. Yahya Kemal, yillardır yaşadığı derbeder-
lik, hâneberdüsluk ve bohem hayatı alışkanlıkları yüzün-
den, sıkı bir inzibat gerektiren evlilik hayatına intibak ve
Celile Hanım'ı mutlu edemeyeceği endişesine kapılmış
olabilir. Şurası bir gerçektir ki, ömrünün sonuna kadar
Celile Hanım'ın hatirasına bağlı kalmış ve başta Vuslat
olmak üzere, yazdığı bütün aşk şiirlerinde ona duyduğu
büyük aşkı terennüm etmiştir.

fakat hep aklım sende idi.

Çok çok göreceğim geldi. Beni niye aramadın, sana gücendim canı-
nın içi, pek göreceğim geldi.

Ben o günden beri yani salı gününden beri evdeyim, dikiş dikiyo-
rum. Evimiz için çalışıyorum.

Sen ne yapıyorsun benim artık tahammüle sabra mecalim kalmadı.
Nikâh için annem seni görmek istiyor. Behice Hanım'a gidecek, se-
ni bulduracak. Sen ne zaman ararsan evde bulunursun zannediyor.
Bize sen gel, mektubumu alır almaz bize gel.

Benim nikâh muamelem oldu. Şimdi senin şer'i bir men'in yokdur
diye bir kâğıt istermiş. Annem sana söyle. Bir kere nikâh olsa bize
misafir gelirsın, oturur konuşuruz. Odamız sıcak soğuklar oldukça
hep seni düşünüyorum. Sana arzu ettiğim gibi ne zaman bir yuva
yapacağım. Canımın içi pek pek göreceğim geldi hemen gel. Bin-
lerce güzel gözlerinden önerim.

Karıcığın
Celile

VE MELEK CELÂL

Melek Celâl Hanım'a göre, Yahya Kemal'in Celile Hanım'la evlenmesine arkadaşları mânî olmuştu ve o, Celile Hanım'la evlenemediği için bir daha evlenmemiştir. Ayrıldıkten sonra yıllarca görmediği Celile Hanım'la birgünnasılsa karşılaşan Yahya Kemal, çok büyük bir üzüntüye ve karamsarlığa kapılır. Bu karşılaşmanın nasıl olduğuna dair bilgi vermeyen Cahit Tanyol, ailesi ve aşk maceraları hakkında son derece ketûm olan Yahya Kemal'in birgün kendisine Celile Hanım'dan şöyle söz ettiğini naklede: "Çok üzüntülüyüm Tanyol, dün Celile Hanım'ı gördüm. Otuz yıldan beri hiç görmemiştim. Sanki içinde bir şey çökmüş gibi..."¹²

Yahya Kemal'in Melek Celâl Hanım'a aşık olup olmadığı hususunda bilgimiz yok. Taha Toros, şairimizin Melek Celâl'le ilişkisinin dostluk sınırını aşmadığını söylemektedir.¹³ Belki Celile Hanım'ı hatırlatan hususiyetlerinden dolayı platonik bir aşktan söz edilebilir. Bilindiği gibi, Melek Celâl de, Celile Hanım gibi hem İstanbul sosyetesinin gözdelerinden biri, hem de ressamdır. Üstelik, Melek Celâl'de, Celile Hanım'da bulunmayan bir meziyet daha vardır: Osmanlı kültürüne vukufu. Bir kere, hat sanatına uzmanlık seviyesinde vakıftır. Nitekim Şeyhü'l-Hattatin Kamil Akdik ve Şeyh Hamdullah hakkında yayılmış kitapları bulunmaktadır. Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer ve Necmeddin Okyay hakkındaki kitapları

12 Cahit Tanyol, *Türk Edebiyatında Yahya Kemal*, s. 166

13 Toros, "Yüz Yıllık Yahya Kemal", *Milliyet*, 6 Aralık 1983

da müsvedde halinde, halen Londra'da yaşayan oğlundadır.¹⁴

Melek Celâl'in 1939 yılında yayımlanan *Türk İşlemleri*'nden başka, Topkapı Sarayı'na ve Türk süslemesindeki Budizm menşeli motiflere dair Fransızca yayımlanmış eserleri de bulunmaktadır.

Melek Celâl, Batı ve Osmanlı kültürleriyle ünsiyeti sayesinde, Mütâreke yıllarında tanıtı̄ığı, kocası Celâl Sofu'nun yakın arkadaşlarından Yahya Kemal'i çok iyi anlamış ve en yakın dostları arasına girmītir. Şemsi Kuseyri'ye anlattığı hatırlarlarında, Yahya Kemal'in kendisine "Melek Sultan" diye hitap ettiğini söyler ve "Evimizin en kıymetli, en hürmet ettiğimiz misafiri idi. Bu dostluğumuz kocamın vefatından sonra da devam etti" der.¹⁵ Birlikte, Tanpınar'ın *Huzur*'undaki Mümtaz'la Nuran gibi İstanbul'un tarihî mekânlarını gezmiş, tarihe, kültüre ve İstanbul sevgisine dayanan bir dostluk yaşamışlardır.

Yahya Kemal'le Melek Celâl'in en çok gezdikleri semt Üsküdar'dır. Bu semti, en ücra köşelerine kadar Yahya Kemal'den öğrenip seven Melek Celâl, birlikte sık sık Atik Valide Camii'ne gittiklerini, Yahya Kemal'in *Atik Valide* adıyla bir şiir yazmaya başladığını, ancak kendisine ithaf etmeyi düşündüğü bu şiiri bir türlü tamamlayamadığını söyler.¹⁶

1896'da İstanbul'da doğan Melek Celâl, köklü bir ailenin kızıdır. Celile Hanım gibi aile içinde sağlam bir eğitim alır ve 1918'de Kıbrıslı Hacı Sofuzâde Celâl Bey'le

14 Toros, *İlk Kadın Ressamlarımız*, s. 62

15 Kuseyri, a.g.y., *Yeni Sabah*, 4 Kasım 1958

16 Kuseyri, a.g.y.

evlenir. İstanbul'da avukat olarak büyük ün kazanan ve kibar bir salon adamı olan Celâl Bey, Yahya Kemal'in de yakın dostluğunu kazanmıştır.

Sofu çiftinin Moda Çayırlığı'ndaki villaları, belli bir dönemde, birçok aydının ve sanatçının buluştuğu bir kültür merkezi gibidir¹⁷. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Yahya Kemal, bu villanın en itibarlı müdavimlerindendi.

“CÂNAN”

Yahya Kemal'in hayatına çeşitli şekillerde birçok kadının girdiğini biliyoruz. Hepsinin müşterek adı “Cânan”dır ve son derece ketûm olduğu için aşık olduğu kadınlar hakkında kimseye pek bir şey anlatmamıştır. Mesela 19 Ağustos 1940 akşamı gece saat 10.00'da Sirkeci Garı'ndan uğurladığı kadının kim olduğunu bilmiyoruz. Yahya Kemal Müzesi'nde muhafaza edilen bir zarfın üzerinde eski harflerle ve siyah mürekkeple yazılmış söyle bir metin vardır:

“Bu zarfın içindeki hatırla: 19 Ağustos 1940'da, Sirkeci Gari'nda, gece saat 10'da veda ettiğim aziz bir kadının göğsündeki çiçektendir. Koparıp verdiği bu iki yaprağı daima muhafaza edeceğim”.

Nihad Sami Banarlı, hâlâ bu zarfın içinde duran karafil yapraklarıyla ilgili olarak yazdığı yazında, Yahya Kemal'in Sirkeci'den uğurladığı kadının ismini açıklamaya mezun olmadığını söyler¹⁸. Şairin 1940 Ağustos'unda

17 Taha Toros, a.g.e., s. 62

18 Banarlı, *Bir Dağdan Bir Dağa*, s. 69

Avrupa'ya uğurladığı kadına fena halde tutulduğu zarfın üzerindeki metinden anlaşılıyor. Ancak Melek Celâl, hiç bir kadının ona Celile Hanım'ı unutturmadığını söyler. Buna rağmen sık sık aşık olmasında müzmin bekârlığının ve yalnızlığının büyük rolü olmalıdır.

Cahit Tanyol, Yahya Kemal'in şiirlerine hiç bir şekilde yansımadığı korkunç bir yalnızlığın pençesinde yaşadığını söyler ve bunu ilk gençlik çağından itibaren sıcak bir aile hayatından ve tatlı hatırlalarla donatılmış aile kültüründen mahrum olmasına bağlar. Tanyol'a göre, "evinde çıkışın bir daha eve dönemeyen" şairin Celile Hanım'dan son anda kaçması da bu yüzdendir.¹⁹

Yaşı ilerledikçe sıcak bir aile ortamını daha fazla özlemeye başlayan Yahya Kemal, Cahit Tanyol'a birgün büyük bir üzüntü şunları söylemiştir:

"Büyük şair, büyük edip olmaktan daha önemli üç şey var: Birincisi evlenip bir yuva kurmak, ikincisi bir ev sahibi olmak, üçüncüsü bir tarafta kimseye muhtaç olmayaç kadar parası bulunmak.. Ben bunların üçünü de yapamadım. Akşam oldu mu dostlar dağılır, evlerine gider. Ben şu otel odasında yalnızlığı bütün dehşetiyle duyarım. Ne şiir, ne kitap ve ne dostlarım beni bu korkunç yalnızlıktan çekip alabilirler"²⁰.

Yahya Kemal, birgün Melek Celâl'e de "Sultanım" demiştir, "bir evim olmalıydı. Şöyle İngiliz evleri gibi konforabl, güzel koltuklarında rahatça oturup İstanbul'u seyretmeliydim. Stile uşakları olsun, temiz, güzel kurulmuş bir sofram olsun, bunların hasretini çekiyo-

19 Tanyol, a.g.e., s. 169

20 Tanyol, a.g.e., s. 170

rum. Görüyor musunuz, bu yaşında bir otel odasında kaldım”²¹.

ÜSKÜP'Ü İSTANBUL'DA ARAMAK

Yahya Kemal'in şiirlerine gerçekten hiç yansımayan bu trajedi üzerinde nedense pek durulmamıştır. Annesinin de ölümüne sebep olan geçimsizliklerin yaşandığı bir evden çocuk yaşta ayrılan ve bir daha bu eve de, bu evin bulunduğu topraklara da dönemeyen Yahya Kemal, çok sevdiği ve şiirini yazdığı İstanbul'da bile aslında kendini hep bir “muhacir” gibi hissetmiş ve ömrünün sonuna kadar “*Hicretlerin bakıyyesi hicranlı duygular*”nı yaşamıştır. Süheyl ünver, şaşırtıcı bir sezişle, Yahya Kemal'in aslında Üsküdar ve Kocamustafapaşa semtlerine duyduğu büyük sevgiyi, bu semtlerde Üsküb'ü bulmasına bağlamaktadır:

“Rumeli ve onun aziz Üsküb'ü şeklen yâd ellere geçmişti. Fakat onun ruhundan geliyor ve vatan hasretinin ateşi ile içini pişiriyor, ondan bize birçok şeyler sunuyordu (...) İşte Koca Mustâpaşa ve Atik Valde, sanki onunla birlikte memleketimize göçmüş Üsküb’ün birer mahalleşiydi. Bu semtler onun için Üsküp şehrinin birer aynasıydı. Kendisini kaybedince buralarda buluyordu”²²

İstanbul'dan çok önce fethedilmiş bir şehir olarak Üsküp, Yahya Kemal'in nazarında Rumeli'yi temsil ediyordu. Rumeli'yi kaybedişimizin yarattığı derin üzüntü,

21 Kuseyri, *Yeni Sabah*, 7 Kasım 1958

22 Ünver, *Yahya Kemal'in Dünyası*, s. 141

onun şair muhayyilesinde, tadına varamadığı bir çocukluk ve doyasıya yaşayamadığı bir aile hayatının acılarına sıkı bir şekilde bağlıdır. Rumeli, gerçekten Yahya Kemal'in kalbinden hiç bir zaman silinmeyecek ve hayalinde hep "eski haliyle" kalacaktır. *Yol Düşüncesi* şiirindeki "*Tahayyülümde kalsın vatan eski haliyle*" misrajı, Yahya Kemal'in iç dünyasını veren anahtar misralardın biridir. *Kaybolan Şehir* ve *Koca Mustâpaşa* şiirlerini bu bakımından çok önemli buluyoruz. Özellikle *Koca Mustâpaşa*'nın son misraları, Yahya Kemal'in ruhunun derinliklerine inebileceğimiz ipuçlarıyla doludur:

*Kopmuşuz bizler o öz varlık olan manzaranın.
Bahseder gerçi duyanlar bir onulmaz yaradan;
Derler: İnsanda derin bir yaratır köksüzlük;
Budur âlemde hudutsuz ve hazin öksüzlük.
Sızlatır hâzî saatler dayanılmaz bir acı,
Kökü toprakta kalıp kendi kesilmiş ağacı.
Ruh arar başka teselli her esen rüzgârda.
Ne yazık! Doğmuyoruz şimdî o topraklarda!*

YENİ BİR "TÜRK EVI" YAPMAK

Yahya Kemal'in, kitaplarına girmiş olmakla beraber nedense pek dikkati çekmeyen, 23 Mart 1922 tarihli *Tevhid-i Efkâr*'da yayımlanmış *Türk Evi* başlıklı yazısı son derece önemlidir. Yazısına "*Misafirim vatanın bir harabezârında*" misrajının son zamanların Türk'ünü çok canlı bir levhâda gösterdiğini belirterek başlayan şair, yakın zamanlara kadar "kiracı"lığın "müstahkar" bir sıfat olduğunu ve bir mahallede kiracı varlığının hemen hissedildi-

ğini hatırlatarak artık bu duygunun yok olduğunu, yeni olanların da, olmayanların da kirada oturduklarını söyler.

Ancak sonunda bitip tükenmek bilmeyen göçlerin aksülamel uyandırması kaçınılmazdı. Bizzat Yahya Kemal, kaç erkek ağzından “Ah bir evim olsa! Hayatta başka bir şey istemezdim!” temennisini işitmiştir. Ya kadınlar?

“Bu hasret kadınların kalbinde kimbilir ne kadar derindir? Onlar böyle bir saadeti acaba nasıl özlerler? Bizim ki lisanımızda izdivaç kelimesi evlenmek maksadıyla ifade olunur. Izdivaç etmiş erkeğe ve kadına evli denilir, ev bark hayatta en güzel bir kıymeti ifade eder. Ev kadını kadınlığa izafe edilen en yüksek sıfattır. Bilâkis bekâr ve içgüveyisi hoş telaffuz olunur kelimelerden değildirler. Böyle uzun süren bir göçebe hayatından bezeceğimiz tabiidir” (MM.137).

“Ah bir evim olsa!” diyenler, Yahya Kemal'e göre, çok ırsî bir arzuyu ifade etmekte dirler. Türk evi bozulduktan sonra, yalnız ev zevkini değil, atalarımızın yere yurda ne kadar bağlı olduklarını da unutmuşuzdur. Avrupa'dan aldıkları yarımla ilimle felsefe yapmaya kalkışan ve farkına varmadan ağıyarın fikirlerini yayan tarihçiler ve yazarlar, dolaplardan çıkarıp yere serdiğimiz yatakları, şilteleri, yer sofralarını, mangalları, yani nakli kolay es-yayı göçebelik bakiyesi gibi gösterip “Türk’ün bu vatannda yerleşmemiş ve muhacerete hazır bir unsur olduğunu isbat etmeye” çalışmışlardır. Halbuki yerleşik eski Atinalıların ve Romalıların ev eşyası da çok sade ve kolay taşınabilir cinstendi. Atalarımızın evleri ve eşyaları yaşama tarzlarının tabii bir sonucudur. “Bağdaş kurmak şilteyi, minderi, sahanda elle yemek leğenle ibriği, el silecek sırma havluları icad etmiştir” (MM. 139).

Yahya Kemal'e göre, artık güzel Türk evini ve yaşama biçimini ihya etmek mümkün değil. "Bütün bu güzel şeylere elveda!" Avrupa'nın yaşayış tarzı bizi değiştirmiştir; onlar gibi traş olmaya, onlar gibi yiyp içmeye, onlar gibi yatıp kalkmaya başlamışızdır. "Onlar gibi çok ayakta duruyor, az oturuyoruz". Yani bağıdaş kurmasını unuttuk. Ancak bu, yeni bir Türk evinin vücut bulmasına mani değildir.

Türk Evi yazısında, bir ara Hamdullah Suphi'yle yeni bir Türk evi fikrini kanatlandırmayı arzu ettiklerini belirten Yahya Kemal, Türk mimarlarının toplanıp Türk'ün yeni hayatına göre, İngiliz evi gibi bir Türk evi tasarılmalarını arzu ettiklerini söyler. Ulaşılacak netice basın yoluyla her Türk'ün hayaline nakşedilecek ve hiç kimse evinin planını ve üslubunu kendi keyfine göre yapırma-yacak yahut bir mimarın keyfine bırakmayacaktır. Böylece yeni hayatı, yeni bir ev tecelli edecktir (MM. 139).

Her hayal gibi, bu hayali de savaş ve onun ardından gelen felaketler unutturmuştur. Ancak Yahya Kemal'in "ev" hasreti bitmez. Öz evinde, vatanında, hep kaçmaya çalıştığı muhacirlik duyguları içinde, "evsiz" ve yalnız bir adam olarak ölürl.

Ve ancak ölünce yerleşir.

KİTABİYAT

A. YAHYA KEMAL'İN ESERLERİ

- Aziz İstanbul*, Devlet Kitapları 1000 Temel Eser, İstanbul 1969
Bitmemiş Şiirler, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1976
Çocukluğum Gençliğim Siyasi ve Edebi Hâtıralarım, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1973
Edebiyata Dair, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1971
Egil Dağlar, Devlet Kitapları 1000 Temel Eser, İstanbul 1970
Eski Şiirin Rüzgârıyla, Yahya Kemal enstitüsü Yayınları, İstanbul 1962
Kendi Gök Kubbe'miz, Devlet Kitapları 1000 Temel Eser, İstanbul 1969
Mektuplar Makaleler, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1977
Rubâîler ve Hayyam Rubâîlerini Türkçe Söyleyiş, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1963
Siyasî Hikâyeler, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1968
Siyasî ve Edebi Portreler, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1968
Tarih Musahabeleri, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1975

B. YAHYA KEMAL'LE İLGİLİ ESERLER

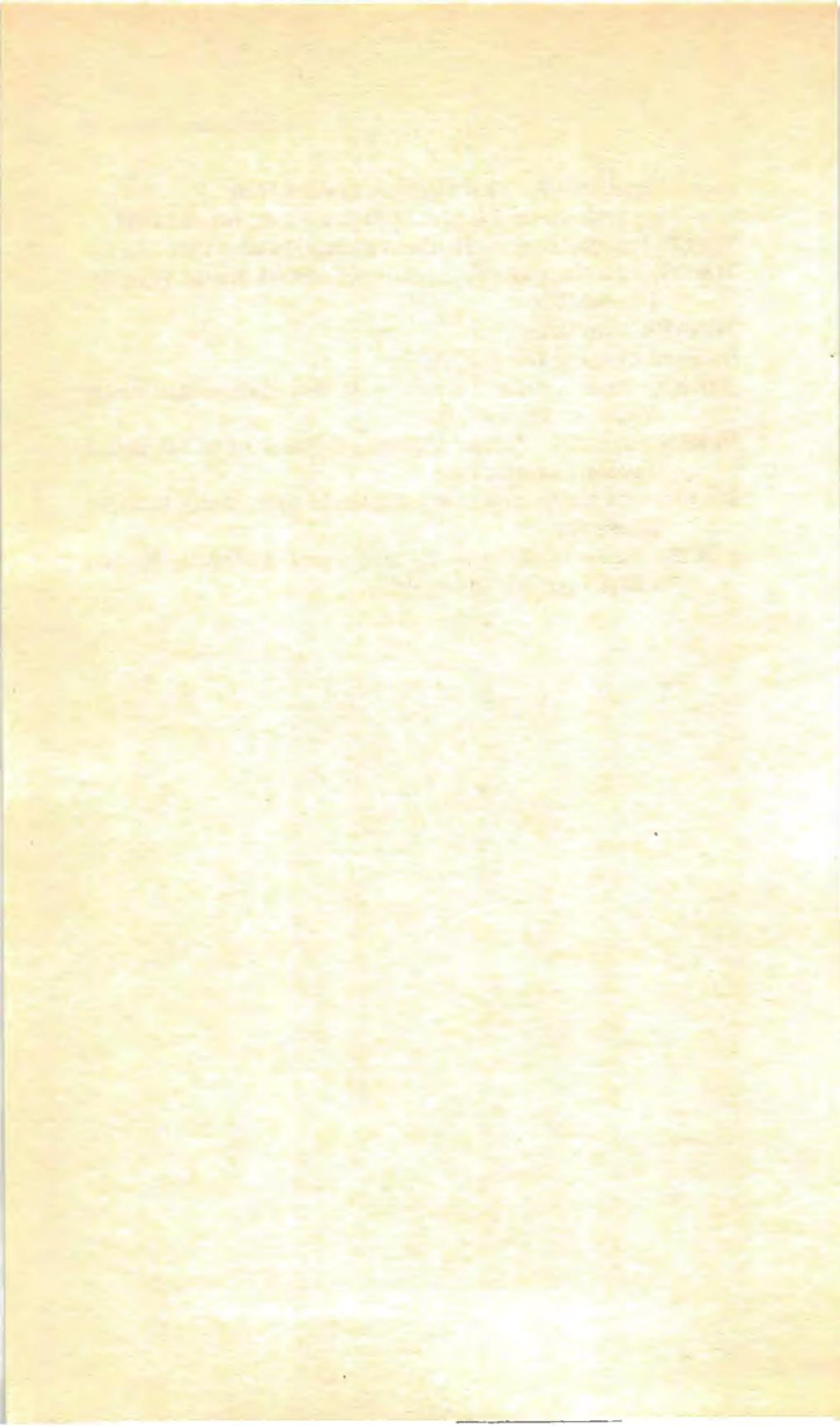
- AYDA, Adile: *Yahya Kemal/Kendi Ağızından Fikirleri ve Sanat Görüşleri*, Ajans Türk Yayınları, Ankara 1962
BANARLI, Nihad Sami: *Yahya Kemal Yaşarken*, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1959
— *Yahya Kemal'in Hâtıraları*, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1960
— *Bir Dağdan Bir Dağa*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1984
DOĞUMUNUN 100. Yılında Yahya Kemal Beyatlı, M. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985

- ERALP, H. Vehbi: *Yahya Kemal İçin*, Yahya Kemal'i Sevenler Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul 1959
- HİSAR, Abdülhak Şinasi: *Yahya Kemal'e Veda*, İstanbul 1969
- Ölümünün Yirmibeşinci Yılında Yahya Kemal Beyatlı, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1983
- ÖZBALCI, Muştafa: *Yahya Kemal'in Duygu ve Düşünce Dünyası*, Samsun 1990
- TANPINAR, Ahmet Hamdi: *Yahya Kemal*, Yahya Kemal'in Sevenler Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul 1963
- TANYOL, Cahit: *Türk Edebiyatında Yahya Kemal*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985
- UYSAL, Sermet Sami: *Yahya Kemal'le Sohbetler*, İstanbul 1959
- ÜNVER, Ord. Prof. Dr. A. Süheyl: *Yahya Kemal'in Dünyası*, Türçüman Tarih ve Kültür Yayınları, İstanbul 1980
- Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası I(1959), II(1968), III(1988)*
- YÜCEBAŞ, Hilmi: *Bütün Cepheleriyle Yahya Kemal*, İstanbul 1962

C. GENEL

- AKYÜZ, Kenan: *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, DTCF Yayınları, Ankara 1973
- BANARLI, Nihad Sami: *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II*, MEB Yayınları, İstanbul 1971
- BOLAY, Süleyman Hayri: *Türkiye'de Maddeci ve Ruhçu Görüşün Mücadelesi*, İstanbul 1979
- GÖKALP, Ziya: *Türkçülüğün Esasları*, Devlet Kitapları 1000 Temel Eser, İstanbul 1970
- GÜNGÖR, Erol: *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1978
- KABAKLI, Ahmet: *Türk Edebiyatı III*, İstanbul 1974
- KARA, İsmail: *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi I*, Risâle Yayınları, İstanbul 1986
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri: *Gençlik ve Edebiyat Hâiraları*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1969
- MERİÇ, Cemil: *Umrandan Uygarlığa*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1974
- SAİD Halim Paşa: *Buhranlarımız* (Haz. Ertuğrul Düzdağ), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, tarihsiz.
- TANPINAR, A. Hamdi: *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergah Yayınları, İstanbul 1977

- *Yaşadığım Gibi*, TKE Yayınları, İstanbul 1970;
— *Beş Şehir*, Devlet Kitapları 1000 Temel Eser, İstanbul 1969
TOPÇU, Nurettin: *Bergson*, Hareket Yayınları, İstanbul 1968
TOROS, Taha: *İlk Kadın Ressamlarımız*, Akbank Kültür Yayınları,
İstanbul 1988
TUNAYA, Tarık Zafer:
İslamcılık Cereyanı, İstanbul 1962
(TUNÇ), Mustafa Şekip: *Bergson ve Manevi Kudrete Dair Birkaç
Konferans*, İstanbul 1934
ÜLKEN, Hilmi Ziya: *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi I-II*, Selçuk
Yayınları, İstanbul 1966
VÂ-NÛ, Vâlâ Nurettin: *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, Remzi Kitabevi,
İstanbul 1965
YÜCEL, Hasan-Âli: *Edebiyat Tarihimizden I*, Türkiye İş Bankası
Kültür Yayınları, Ankara 1957

FOTOĞRAFLAR

1. Yahya Kemal'in 1945 yılında çekilmiş bir fotoğrafı. Büyük şair hemen bütün dostlarına bu fotoğrafı imzalamış.

I.Bölüm

2. Üsküp'te, Yahya Kemal'in çocukluğunu geçtiği ev. Bu fotoğrafı Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Yahya Kemal (1962) adlı kitabından aldık. Resimaltında "Yahya Kemal'in Üsküp'te doğduğu ev" ibaresi var. Ancak Adile Ayda, Yahya Kemal'in doğduğu evin yıkıldığını, fotoğraftaki eve taşındıklarında şairin dört yaşında olduğunu yazmaktadır.

3. Yahya Kemal'in 1904'te, Paris'te, Sciences Politiques'te okurken çekilmiş bir fotoğrafı.

II.Bölüm

4. Yahya Kemal, Mütareke yıllarında

5. Yahya Kemal, Paris'ten döndükten sonra tanıdığı ve hemen kaynaştığı Yakup Kadri ile Nev-Yunanılık fikrini işleyip yayacakları "Havza" adlı bir mecmua çıkarmak istemiş, ancak başaramamıştır. Yahya Kemal'in o günlerde Sedad Nuri tarafından çizilmiş bir karikatürü.

III.Bölüm

6. Yahya Kemal, Paris'ten döndükten sonra, henüz yeni kurulmuş bir dernek olan Türk Ocağı'nın müdavimleri arasına katıldı. Burada konferanslar varıyor, fikirlerini anlatıyordu. Ocağın müdavimi olmakla beraber, epeyce farklı fikirleri vardı. İlk defa yayımlanan bu fotoğrafta, Yahya Kemal, Türk Ocağı'nda Ocak mensuplarıyla birlikte.

Oturular (soldan sağa) Yahya Kemal, Ali Fuad Paşa, Rauf Bey, Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Cemal Paşa, Mehmed Emin Yurdakul, Nedim Bey, Keşfi Bey, Vahap Bey. Diğerlerinin kimlikleri tesbit edilememiştir.

7. Yahya Kemal, Birinci Dünya Savaşı sırasında, kim olduklarını tesbit edemediğimiz dostlarıyla.

IV.Bölüm

8. Yahya Kemal ve Ziya Gökalp'in Büyükkada'da oturdukları günlerde dostlarıyla birlikte çektirdikleri az bilinen bir fotoğraf: (Soldan sağa) Oturanlar: Yahya Kemal, Ziya Gökalp Bahaddin Şakir, Küçük Talat. Ayaktakiler: Köprülüzâde Mehmed Fuad, Necmeddin Sadık, Refik Hâlid, Fazıl Ahmed, Falih Rıfkı, Kâzım Şinasi.

9. Yahya Kemal, 1926 yılında Paris'te.

V.Bölüm

10. Yahya Kemal, Zeynep Hanım Konağı'nda öğrencileriyle birikte. Ön sıra (soldan sağa): Süreyya, Nuriye, Semiramis, Bedia, Yahya Kemal, Hamiyet, Ahter, Şadan. Arka sıra: Rami, Halit Bayrı, İrfan, Ahmet Hamdi (Tanpınar), Mustafa Nihat (Özön), Necmeddin Halil (Onan), Reşat Şemsettin (Sirer), Sedat, Zekai.

11. Zeynep Hanım Konağı

VI.Bölüm

12. Yahya Kemal, Türkiye'nin Polonya elçisi olarak Varşova'da bulunduğu sırada, elçilik binasında çekilmiş bir fotoğrafı.

13. Yahya Kemal'in Nihad Sami Banarlı'ya imzaladığı bir fotoğrafı

VII.Bölüm

14. Yahya Kemal, Park Otel'de yapayalnız, uzaklara dalmış düşüneniyor, belki Redife Hanım'ı, belki Celile Hanım'ı...

15. Celile Hanım, kendi fırçasından.

KISALTMALAR

Yahya Kemal'in eserleri için metin içinde bazı kısaltmalar kullanılmıştır. Kısaltma harflerinden virgülle ayrılan rakamlar sayfa numaralarını göstermektedir. Kısaltmalarla gösterdiğimiz eserlerin hangi baskılarını kullandığımızı bibliyografyada belirttik.

Al. Aziz İstanbul

ED. Edebiyata Dair

EDA. Eğil Dağlar

EŞR. Eski Şiirin Rüzgârıyla

H. Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebi Hâitura-larım

KGK. Kendi Gök Kubhemiz

MM. Mektuplar Makaleler

SEP. Siyasî ve Edebi Portreler

TM. Tarih Musahabeleri

Yahya Kemal

EVE DÖNEN ADAM

BESİR AYVAZOĞLU

Yahya Kemal, kültürde sürekliliğin önemini çok erken kavramış ve ömrünün sonuna kadar "imtidad" fikrini savunmuş, şiirinde de savunduğu manada imtidadı gerçekleştirmiş bir şairdir. Batı'ya benzemek uğruna büyük bir tarihin inkar ve bütün değerlerin altüst edildiği bir dönemde, şiirine ve düşüncesine kendi tarihinden ve kültüründen kaynak arama cesaretini gösterebilen Yahya Kemal'in bu yönü üzerinde yeterince durulmamıştır. Beşir Ayvazoğlu, elinizdeki kitapta onun "eve nasıl döndüğünü" ve "evin şiiri"ni nasıl yazdığını anlatıyor.

ISBN 975437168-7

9 799754 371689

